

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARAP-İSRAİL
SAVAŞLARI VE SORUNLU BÖLGELER**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
COĞRAFYA**

Ali GÖZÜBÜYÜK

**Danışman
Doç. Dr. Osman ÇEPNİ**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI VE SORUNLU
BÖLGELER**

Ali GÖZÜBÜYÜK

Doç. Dr. Osman ÇEPNİ

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

KARABÜK

Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. SAVAŞLARA YOL AÇAN FAKTÖRLER	5
1.1. Sosyokültürel Farklılar	5
1.2. Sömürge Geçmişinden Kaynaklanan Nedenler	7
1.3. Doğal Kaynakların Paylaşımı	8

1.4. İdeolojik Farklılıklar	8
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
2. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI’NIN YAŞANDIĞI BÖLGENİN ÖZELLİKLERİ	10
2.1. Savaşların Yaşandığı Bölgenin Coğrafi Özellikleri.....	10
2.2. Savaşların Yaşandığı Bölgenin Tarihi Özellikleri.....	15
2.3. Arap – İsrail Düşmanlığına Neden Olan Olaylar.....	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	33
3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI.....	33
3.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı	34
3.2. 1956 Süveyş Krizi.....	36
3.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı (6 Gün Savaşı)	41
3.4. 1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı).....	48
3.4.1. Camp David Antlaşması	52
3.5. Lübnan Devleti ve Arap-İsrail Çekişmesi	54
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	69
4. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI SONRASI ORTAYA ÇIKAN SORUNLU BÖLGELER.....	69
4.1. Gazze Sorunlu Bölgesi.....	69
4.2. Kudüs Sorunlu Bölgesi	73
4.3. Batı Şeria Sorunlu Bölgesi.....	76
4.4. Golan Tepeleri Sorunlu Bölgesi	79
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	83
5. GÜNÜMÜZDE ARAP – İSRAİL İLİŞKİLERİ	83
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	98
İNTERNET KAYNAKÇASI	104

ŞEKİLLER LİSTESİ	114
ÖZGEÇMİŞ	116

TEZ ONAY SAYFASI

Ali GÖZÜBÜYÜK tarafından hazırlanan “Arap – İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Osman ÇEPNİ

.....

Tez Danışmanı, Coğrafya Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Coğrafya Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 27.06.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr.Bülent AKSOY (GÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Osman ÇEPNİ (KÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇINAR (KÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola başvurmada yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlerde metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağılı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı SOYADI: Ali GÖZÜBÜYÜK

İmza:

ÖNSÖZ

Çalışmış olduğum konu belirlendikten sonra takıldığım her sorunda danıştığım, tüm sorularıma karşı bir cevap aldığım değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Osman ÇEPNİ'ye katkıları, geniş ufku ve yönlendirmeleri vesilesiyle teşekkür ederim. Yüksek lisans yapmam konusunda beni teşvik eden ve ufkumu açan değerli büyüğüm Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK hocama teşekkür ediyorum. Yüksek lisans yaptığım süre içerisinde farklı bir üniversitenin lisans bölümünden mezun olmuş olmama rağmen beni yıllardır öğrencileriymişim gibi aralarına kabul eden saygı değer hocam Prof. Dr. Fatih AYDIN'a, tez sürecinde özellikle desteğini gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇINAR'a ve diğer bölüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Tez yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen sevgili nişanlım Büşra AHÇI'ya teşekkürü borç bilmekteyim. Yüksek lisans yapmış olduğum süreç içerisinde hem maddi hem de manevi olarak yanımda olan değerli babam Ali GÖZÜBÜYÜK'e, değerli annem Elmas GÖZÜBÜYÜK'e ve hem kardeşim hem de meslektaşım olan kardeşim Mustafa GÖZÜBÜYÜK'e teşekkür ediyorum.

Ali GÖZÜBÜYÜK

Haziran 2022

ÖZ

İnsan var olduğundan beri savaşlar, çatışmalar, sorunlar ve barışlar var olmuştur. Meydana gelen savaşlar ve çatışmalar yazının icadı ile birlikte kayıt altına alınmıştır. Bu savaşların en önemlilerinden ve dönemimize en yakınlarından biri de Arap – İsrail Savaşları'dır. Filistin topraklarında 1948 senesinde kurulan İsrail'e karşı tek yumruk olmaya çalışan Arap devletleri, Filistin topraklarında İsrail varlığını tanımamış birçok savaş yapmışlardır. Bu savaşlarda yenilen Araplar, İsrail'e karşı stratejik açıdan önemli kimi topraklarını kaybetmişlerdir. Bu durum ise günümüzde Araplar ve İsrail arasında çeşitli sorunlara yol açmış ve sorunlu bölgeler ortaya çıkmıştır. Günümüz şartlarında Arap – İsrail ilişkileri barış yönünde ivme kazanırken, Filistinliler'in bu duruma tepkili olmaları ve kendi haklarını kendilerinin arayacağını bildirmeleri de Arap – İsrail Savaşları'nın artık Arap ülkeler ve İsrail arasında değil, Filistin halkı, onları destekleyenler ve İsrail arasında yaşanacağını göstermektedir.

Bu tez çalışması kapsamında ilk bölümde siyasi coğrafyaya dair tanımlar verilmiş ve genel terimler açıklanmıştır. İkinci bölümde ise savaşların yaşandığı bölgelerin (Golan, Gazze, Sina, Doğu Kudüs) coğrafi ve tarihi özellikleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde Arap ve Yahudi toplumları arasında gerçekleşen savaşlar ve barış görüşmeleri etraflıca ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada yaşanan çatışma ve savaşlar sırasında bölgesel ve küresel aktörlerin pozisyonunu da araştırılmıştır. Dördüncü bölümde Arap-İsrail Savaşları sonucunda İsrail tarafından ele geçirilen ve Araplarla arasında sorunlara dönüşen sorunlu bölgelere değinilmiştir. Beşinci ve son bölümde günümüzde normalleşme yolu izleyen Araplar ile İsrail'in normalleşme adımları değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılmış ve çeşitli öneriler sunulması uygun görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap-İsrail Savaşları; Arap-İsrail Sorunlu Bölgeleri; Arap-İsrail Barışı.

ABSTRACT

Wars, conflicts, problems and peace have existed since man has existed. The wars and conflicts that occurred were recorded with the invention of writing. One of the most important of these wars and one of the closest to our period is the Arab - Israeli Wars. The Arab states, which tried to be a single fist against Israel, which was established in Palestine in 1948, did not recognise the existence of Israel in Palestinian territories and fought many wars. This situation has led to various problems between Arabs and Israel today and problematic regions have emerged. While Arab-Israeli relations are gaining momentum towards peace in today's conditions, the Palestinians' reaction to this situation and their declaration that they will seek their own rights shows that the Arab-Israeli Wars will no longer take place between Arab countries and Israel, but between the Palestinian people, their supporters and Israel.

Within the scope of this thesis, in the first chapter, definitions of political geography are given and general terms are explained. In the second chapter, the geographical and historical characteristics of the regions where the wars took place (Golan, Gaza, Sinai, East Jerusalem) are discussed. In the third part, the wars and peace negotiations between the Arab and Jewish communities are discussed in detail. In the fourth chapter, the problematic regions that were captured by Israel as a result of the Arab-Israeli Wars and which turned into problems between the Arabs and Israel are discussed. In the fifth and final section, the normalisation steps taken by the Arabs and Israel, which are on the path of normalisation today, are evaluated. In the conclusion, a general evaluation is made and various recommendations are presented.

Keywords: Arab-Israeli Wars; Arab-Israeli Troubled Regions; Arab-Israeli Peace.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Arap – İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler
Tezin Yazarı	Ali GÖZÜBÜYÜK
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Osman ÇEPNİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28.06.2022
Tezin Alanı	Coğrafya
Tezin Yeri	KBU/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	116
Anahtar Kelimeler	Arap-İsrail Savaşları; Arap-İsrail Sorunlu Bölgeleri; Arap-İsrail Barışı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Arab-Israeli Wars and Troubled Areas
Author of the Thesis	Ali GÖZÜBÜYÜK
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Osman ÇEPNİ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	28.06.2022
Field of the Thesis	Geography
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	116
Keywords	Arab-Israeli Wars; Arab-Israeli Troubled Areas; Arab-Israeli Peace

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AA	: Anadolu Ajansı
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BBC	: British Broadcasting Corporation
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
DAEŞ	: Irak-Şam İslam Devleti
DAVOS	: Dünya Ekonomik Forumu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAMAS	: İslami Direniş Hareketi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MOSSAD	: İsrail İstihbarat ve Özel Harekatlar Enstitüsü
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi

PYD	: Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türk Radyo ve Televizyon Kurumu
UNIFIL	: United Nations Interim Force in Lebanon
U.S.S.	: United States Ship
YPG	: Halk Savunma Birlikleri
YY	: Yüzyıl
VB	: Ve benzeri
KM	: Kilometre
KM²	: Kilometrekare
Mm	: Milimetre
²	: Kare
°	: Derece
%	: Yüzde

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu, Geçmişten Günümüze Arap-İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler'dir. Çalışmada geçmişten günümüze Arap-İsrail Savaşlarının nedenleri, süreci ve sonuçları incelenmiştir. Çalışmada ayrıca gerçekleşen savaşlar neticesinde taraflar arasında ortaya çıkan sorunlu bölgeler ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın bir diğer konusu ise günümüzde Arap devletleri ile İsrail ilişkilerinde yaşanan olumlu yöndeki gelişmelerdir. Bu çalışmada Arap İsrail Savaşları siyasi coğrafya perspektifinden incelenmiş ve sonuç kısmında çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Arap-İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeleri'ni inceleyen bu çalışmanın asıl amacı, Arap ve Yahudi toplumu arasında meydana gelen savaşların görünenin ötesindeki gerçek sebepleri ortaya koymak ve bu savaşlardan çıkan sonuçları ortaya koymaktır. Ayrıca yıllardır süren savaşlar neticesinde günümüzde normalleşme adımı atan Arap devletleri ve İsrail arasında hangi sebeplerle normalleşme adımı atıldığı ve Filistin'in bazı konularda neden yalnız kaldığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma, geçmişten günümüze meydana gelen Arap-İsrail Savaşları ve barış görüşmeleri ile normalleşme adımlarının atılması neticesinde Arap-İsrail kısmi barışının işlenmesi açısından önemlidir. Nitekim Filistinli yöneticiler ve halkının İran ile yakınlaşması, Filistin'in eski savunucuları olan Arap ülkelerinin İsrail ile yakınlaşmasının işlenmesi bu çalışma kapsamında oldukça önemlidir. Bu konu hakkında birçok alanda hazırlanmış olan birçok eser bulunmaktadır. Fakat bu çalışmanın bizim için asıl önemli kısmı çalışma sahası güncelliğini koruduğundan ve savaşlar devam ettiğinden daha yeni bilgilere yer verilmiş ve en güncel konular tez kapsamında işlenmeye çalışılmıştır. Zira Siyasi Coğrafya, çok hareketli ve günlük değişebilen çalışma alanı ile günlük takip edilmesi gereken konulara sahiptir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ortadoğu bölgesinde yer alan Arap-İsrail çatışmalarının siyasi coğrafya kapsamında nedenleri ve sonuçlarının ortaya konarak çeşitli sonuçlara varıldığı bu

çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda yararlanılması gereken dokümanlar, önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda elde edilmesi gereken verilere gözlem ve görüşme yapmadan ulaşılabilmektedir. Doküman incelemesi araştırılacak konu doğrultusunda bilgi veren yazılı materyallerin incelenmesidir. Nitel araştırmada doküman incelemesi, gözlem ve görüşme gibi veri toplama araçlarının yanında araştırmacının geçerliliğini arttırmak için kullanılsa da aynı zamanda tek başına bir nitel araştırma deseni olarak kullanılabileceği ifade edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Doküman analizi, araştırılması hedeflenen durum hakkındaki yazılı kaynakların analizini içerir (Şahin, 2017). Buna bağlı olarak ilgili çalışmada Türkçe ve İngilizce başta olmak üzere çeşitli dillerdeki birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuştur. Bu kaynaklar arasında bilimsel nitelikli kitaplar, makaleler, çeşitli kurum ve kuruluşlara ait raporlar, istatistik kurumlarının yapmış olduğu araştırmaların verileri, ulusal ve küresel ölçekteki kurumlara ait çalışmalar ve özellikle güncel çatışmalardaki eksiklikleri dolduran haber mahiyetli kaynaklara başvurulmuştur. Literatürde yer alan mevcut kaynaklar içerisinde, çalışma konusunun kapsamına yönelik bilgiler sistematik bir şekilde elde edilmiş ve araştırmacının konusunu oluşturan unsurların en doğru biçimde anlaşılabilmesi ve mevcut problemin çözüme kavuşturulması için farklı türdeki bilgilerin ve verilerin kullanıldığı bir literatür ortaya konulmuştur. Araştırma konularının görsel bir dil ile ifade edilmesi için de haritalara yer verilmiş; grafik, şekil, tablo gibi materyaller ise farklı kaynaklardan derlenerek oluşturulan veriler neticesinde yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Arap-İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler incelendiğinde Filistin Bölgesi'nin jeopolitik, jeostratejik ve kültürel önemi olduğu, su kaynaklarına sahip olmak isteyen İsrail'in bu yönde savaşları yönlendirmesi, yabancı devletlerin kışkırtmaları ve çatışan taraflara destek vermeleri bu çalışmanın hipotezlerindedir. Ayrıca Arap devletlerinin, İsrail'i ortadan kaldırmak, kendi topraklarını genişleterek Filistin üzerinde hakimiyet kurmak, Kudüs'ü İsrail'den kurtarmak, kendi çıkarları doğrultusunda savaşları yönlendirme istekleri de bu çalışmanın hipotezlerindedir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu tez çalışmasının kapsamı Arap-İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler'dir. Çalışmanın sınırlarını Arap-İsrail çatışmaları oluşturmaktadır. Uzun süredir savaşların yaşandığı Araplar ve İsrail arasındaki tampon bölgelerde istatistiki verilere ulaşmada çeşitli zorluklar görülmüştür. Uzun süreli çatışmaların yaşandığı bölgelerde nüfusu belirlemek dahi güçleşmektedir. Bu bölgelerle ilgili pek çok konuda, pek çok ülke ve kurumun verileri bulunmaktadır. Lakin bu veriler kesin olmamakla birlikte tahminidir. Nitekim birçok kaynakta sayısal veriler farklı olarak ifade edilmektedir.

GİRİŞ

Bireysel veya toplumsal olarak belirli amaç ve hedeflere ulaşmak için geliştirilen düşüncelerin uygulamaya koyulması yolunda gösterilen davranışlara siyaset, siyasetin uygulanması sırasında sergilenen çok yönlülüğe ise politika denilmektedir (Özçağlar, 2014).

Siyasi coğrafya terimi, “Siyasi” ve “Coğrafya” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Siyasi Coğrafya ismi içinde bulunan “geo” sözcüğü yer anlamına gelir ve jeopolitik ile jeostratejik kelimeleri içinde de geçer. Bu yüzden özellikle siyasi coğrafya ve jeopolitik sürekli birbiriyle karıştırılır. Siyasi coğrafya, yerin fiziki, beşeri ve iktisadi olaylarının dağılışlarını, aralarındaki bağlantılarını ve sebep ile sonuçlarını inceleyerek siyasi açıdan değerlendirmeler yapar. Jeopolitik ise dünyayı çok yönlü olarak inceler ve yer politikaları üretir (Özey, 2012).

Siyasi coğrafya ve jeopolitiği aralarındaki bu farklardan ayırt edebiliriz. Siyasi Coğrafya; yeryüzünde meydana gelen siyasi oluşum ve faaliyetlerin meydana geldikleri yerleri, meydana geliş nedenlerini ve biçimlerini, buldukları yerlerde ve dünya genelinde yarattıkları etkileri coğrafyanın temel ilkelerine bağlı kalarak araştırıp, inceleyen ve sonuçlarını bir sentez halinde ortaya koyan sosyal coğrafya dalıdır (Özçağlar, 2014).

Siyasi coğrafya, siyasal olguların düzeni ve dağılımının toplum ve kültürün başka mekânsal parçaları üzerindeki etkileriyle birlikte incelenmesidir. Bu bakımdan siyasi coğrafyacılar değişik ölçeklerde meydana gelen siyasal süreçlerin mekâna yansımaları üzerinde durmaktadır. Siyasi Coğrafya, çalışma konusu itibari ile bir siyasal gücün coğrafi bir alan üzerinde oluşumunu, devamını ve dönüşümünü incelemektedir. Bu yönüyle siyasi coğrafya, bir zıtlıklar ve benzerliklerin inceleme alanını ortaya koyar (Akengin, 2010).

Siyasi coğrafya 19. yy sonlarında bir üniversite disiplini olarak gelişmeye başladığı günden beri coğrafyanın bir parçasıdır. Bu nedenle aslında siyasi coğrafyanın tarihi, disiplin olarak coğrafyanın tarihidir (Ereker, 2014).

Siyaset, sadece siyasi coğrafya'ya ait değildir aynı zamanda siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler vb. gibi bilim dallarının da ana konusudur. Devletlerarası ilişkilerin formel kurallarını muhteva eden “diplomasi” kavramı da siyaset ile yakından alakalıdır. Fakat diğer bilim dalları sadece siyasetin kendisini konu alarak çalışırlar. Siyasi coğrafya, siyasi olaylar ve siyasi bölgelerin dağılışı, bu dağılışın nedenleri; siyasi bakımdan neden önem kazandıkları veya geri planda kaldıkları; siyasi olayların yeryüzünün nerelerinde yoğunlaştıkları, yeryüzünün nerelerinde yoğun olmadıkları konusunda rol oynayan coğrafi etkenleri ve bunların mekâna göre karşılıklı ilişkilerini ele almaktadır (Gürbüz, 2015).

Siyaset ve coğrafya kelimelerinin biraraya gelmesiyle oluşan siyasi coğrafya; dünyanın tümünde, bir bölge yahut bir ülkesinde, fiziki, beşerî ve ekonomik olayların dağılışını, bu olaylar arasındaki bağlantıları, sebep ve sonuçları gözetilerek, devlet politikaları ile işlerini düzenleme ve yürütmeye ilgili özel görüş veya anlayışları içeren bilim dalıdır (Ankara Üniversitesi Açık Ders, 2019).

Siyasi coğrafya ile ilgili genel tanımlar verildikten sonra siyasi coğrafya alanında çalışılacak olan tez konusunun “çatışma” terimi üzerinde de bilgiler verilmesi gerekliliği uygun görülmüştür.

TDK'ya göre; çatışma, çatışma eylemi, karşılıklı silahlı kavga ve savaş sırasında, düşmana doğru ilerleyen bir birliğin keşif ve güvenlik kollarıyla düşman arasında silahlı ilk vuruşma anlamlarına gelmektedir (Sabah, 2020).

Tüm canlılar yaşamlarını sürdürebilmek adına çevreleri ile devamlı olarak mücadele etmek ve vakti geldiğinde çatışmak zorundadır. Bir canlı organizma, yaşamsal nitelikte bir ihtiyacını tatmin etmek istediğinde eğer bir engel ile karşılaşarsa çeşitli sıkıntılar ve gerginlikler meydana gelmektedir. İnsanlar bakımından da çatışma fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik gereksinimlerin tatminine engel oluşturan konulardan ve sıkıntılardan doğan gerginliklerdir (Bingöl, 1996).

Çatışma; değer, statü, güç ve kaynaklar üzerinde hak talep etmek ve ele geçirmek için rakiplerini etkisiz hale getirme, yaralama veya ortadan kaldırma mücadelesidir. Dougherty ve Pfaltzgraff'a göre çatışma; kabilesel, etnik, dilsel, kültürel, dinsel, sosyo-ekonomik, siyasal vb. gibi tanımı yapılabilen herhangi bir insan

birliğinin bir veya daha çok tanımlanabilir insan grubuna, birbiriyle uyuşmayan çeşitli amaçlar nedeniyle bilinçli olarak karşı koymasüdür (İnat, 2010).

Farklı ülkeler ve toplumlar arasında birçok faktöre bağlı olarak çatışmalar ya da bu çatışmaların büyümesiyle savaşlar meydana gelebilmektedir. Çatışmaları, “ekonomik, siyasi ve kültürel nedenli olmak üzere 3’e ayırabiliriz. Toprakların genişletilme niyeti veya daha fazla doğal kaynağı kontrol etme isteği “Ekonomik Nedenli Savaşlara” sebep olmaktadır. Ülkedeki farklı gruplar arasında eşit bir yönetim ortaya konmadığında “Siyasi Nedenli Çatışmalar” olarak literatüre geçen çatışmalar çıkabilmektedir. Son yıllarda ise artan biçimde “Kültürel Nedenli Çatışmalar” yaşanmaktadır. Dinsel ya da etnik farklılıklar, insan hakları ihlallerinin protesto edilmesiyle başlayan birçok olay, çatışma ve savaşlara dönüşebilmektedir (Ankara Üniversitesi Açık Ders, 2019).

Çatışma; güncel nedenler veya gereksinimlerin, değerler ve ilgilerin zıt algılanması ile ilgili olarak bir karşıtlık durumudur. Ulusların ilgi ve çeşitli ihtiyaçlarının çatışması/çakışması savaşlara ya da devrimlere neden olabilmektedir. Gruplar, toplumlar veya milletler arası mücadeleler kaba güç kullanımını doğurabilir (Akengin, 2010).

Küresel güç sahipleri tarafından herhangi bir alanda emperyal yayılım sağlanacaksa o alanı kontrol edebilmek ve yapılacak olan müdahaleyi meşru kılabilmek için en basit yol o alanı istikrarsız kılmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için toplum içerisinde bulunan farklılıklar göz önüne çıkarılarak bu farklılıkların birbirlerine karşı ötekileşmesi ve kişiden topluma doğru şiddeti giderek artan çatışmaların meydana gelmesi sağlanır. Toplumun etnik yapısı ve din unsurları üzerinden dil, kültür ve inanç noktalarında meydana gelen çatışmalar toplumu kaosa ve kargaşaya sürüklerken emperyalist müdahalenin ismi, “Dünya barışına yönelik olarak kimyasal silah tehdidine karşı ortak savunma olur.” “Müdahale alanı dün Irak’tır, bugün Suriye, yarın kim bilir belki İran belki Türkiye’dir” (Kalay, 2013).

Çalışmada Arap-İsrail Savaşları ve Sorunlu Bölgeler konusu detaylı olarak işlenecektir. Gerek siyasi coğrafya gerekse diğer bilim dallarının ilgili konu

hakkındaki eserleri incelenmiştir. Ayrıca yerli ve yabancı kitap, makale ve dergilerden de yararlanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde savaşların başlıca nedenleri ele alınacak ve detaylandırılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde geçmişten günümüze Arap-İsrail Savaşları'nın yaşandığı bölgelerin coğrafi ve tarihi özellikleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, Arap – İsrail Savaşları ve Camp David Anlaşması'na yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Arap-İsrail Savaşları sonucu bir problem olarak doğan sorunlu bölgelere değinilmiştir. Beşinci bölümde Arap-İsrail ilişkilerinin günümüzde normalleşme yolunda ilerlediği üzerinde durulmuştur. Son olarak ise sonuç kısmı işlenmiş ve tez konusunda neticeye varılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SAVAŞLARA YOL AÇAN FAKTÖRLER

Savaşlara yol açan faktörler incelendiğinde öncelikle karşımıza birçok neden çıkmaktadır. Bu nedenler içerisinde sosyokültürel farklılıklar en önemli nedenlerin başında gelmektedir. Dini nedenler savaşlara yol açan sosyokültürel farklılıkların en önemli nedenidir. Savaşlara yol açan faktörlerden bir diğeri sömürge geçmişine dayanmaktadır. Bir diğere sebep doğal kaynakların paylaşımı ve kullanımınıdır. Son olarak ise ideolojik farklılıkların savaşlara yol açtığını söyleyebiliriz. Burada komünizm ve emperyalizmi farklı ideolojiler olarak verebiliriz. Bu farklı ideolojileri destekleyen ülkeler savaşlara yol açabilmektedir. Bunlar daha detaylı bir şekilde aşağıdaki başlıklarda işlenecektir.

1.1. Sosyokültürel Farklılar

Milliyetçilik nedeniyle meydana gelen çatışmaların özünde ırksal, dilsel, dinsel ve sınıfsal ayrımlar bulunmaktadır. Dünyada meydana gelen çatışmaların hemen hemen %70'i milliyetçilik ve etnik temelli problemler sebebiyledir. Aynı kültürü ve tarihi geçmişi pay edinen toplumsal birimler tek bir siyasi birim etrafında birleşerek ulusal kurtuluş hareketleri veya ayrılıkçı örgütler olarak mücadele ederler. Ülke içerisinde yer alan bu grupların bağımsızlık elde edebilmek adına yürüttüğü bu mücadeleler çatışmaların meydana gelmesine sebep olan en temel faktörlerdendir (İnat, 2010).

Etnik kimlik algısının oluşmasını takiben bu algının siyasallaşmasına birey/grup, devlet ve uluslararası ortam düzeylerindeki sebeplerin eşlik etmesi sonucunda meydana gelen çatışmalar genellikle uzun süreli ve epey yıkıcı olma yolundadırlar. Ayrıca çeşitli ülkelere dağılmış vaziyette bulunan aynı etnik gruplarda ortaya çıkan çatışmalar, bulaşıcılık etkisi sebebiyle bu grupları bünyesinde bulunduran diğere ülkeleri de bu çatışma ortamına çekerek sorunun genişlemesine neden olabilirler. Diğere yandan, etnik sorunların bastırma yoluyla sonuçlandırılmaya çalışılması, sorunu bitirmekten ziyade etnik grup algısının daha da kuvvetlenmesine sebep olmaktadır. Bu

sebeple, etnik kimliklerin ayrımlarının çeşitli tanımaldan geçtikten sonra yönetilmesi çok önem kazanmaktadır (Demir, 2019).

Dinlerin bizzat kendileri her ne kadar çatışma sebebi olmasa da dinsel ayrılıklar çatışma riskini artırır (Filistin-İsrail Sorunu ya da Arap-Yahudi Çekişmesi). Farklı dini inanışlara sahip birçok inancın, kendilerine farklı gayeler belirlemeleri sebebiyle çok sık bir şekilde karşı karşıya gelirler. Bu farklılıklar, dinsel sebeplerden meydana gelen milliyetçilikler ortaya koyarlar (İnat, 2010).

Ortadoğu'da etkin olan bölgesel etkilerden birisi de özellikle son yıllarda dikkatleri üzerine çekmeye başlayan birçok mezhep farklılığıdır. Türkiye ve Arap devletlerinin birçoğu Sünni iken, İran, Irak ve Bahreyn gibi Şii nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ülkelerin yanında Lübnan ve diğer Körfez ülkeleri de göz ardı edilemez bir Şii nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. İktidarın dini inançlara göre pay edildiği bir yönetim sisteminin kurulduğu Lübnan haricinde mezhep sorunu özellikle İran'ın geçirmiş olduğu 1979 tarihli İran İslam Devrimi ile çok daha önem kazanmıştır. Körfez ülkelerinde Şiiilerin siyasi isteklerinin yükselişe geçmesi, bölge siyasetinde mezhep ayrımının etkili bir faktör olarak ortaya çıktığı tartışmalarına sebep olmuştur (Sinkaya, 2016.)

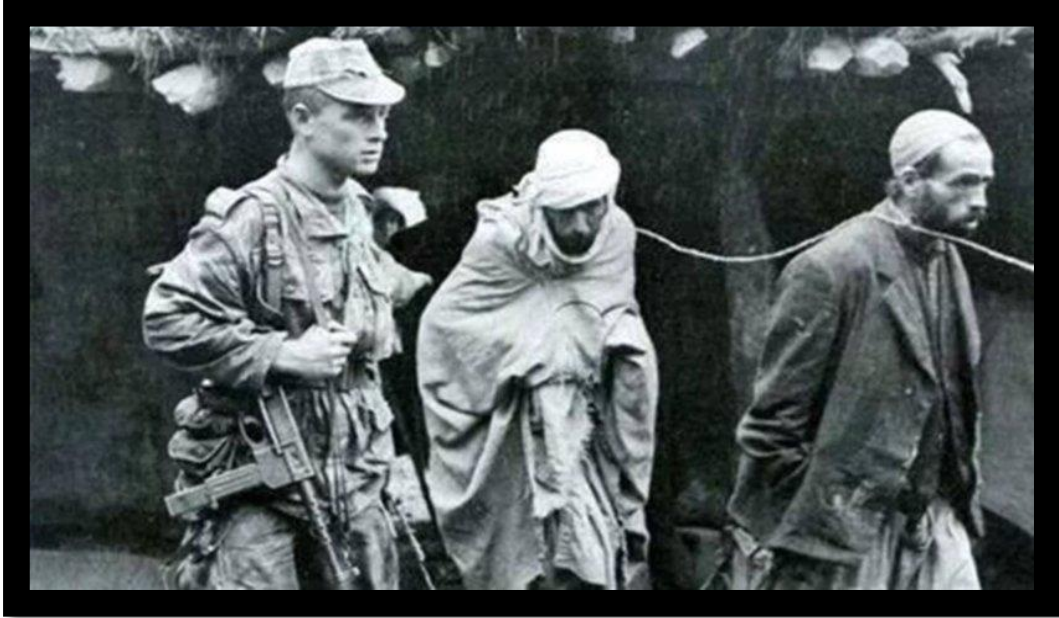

Şekil 1. Sosyokültürel Farklılıklar(Mozart Cultures, 2022).

1.2. Sömürge Geçmişinden Kaynaklanan Nedenler

Sömürgecilik başlarda emperyalizm şeklinde yürütülürken daha sonraları neokolonyalizm çevresi altında dolaylı bir şekilde de olsa günümüzde de devam etmektedir. Üçüncü Dünya ülkeleri olarak anılan geri kalmış ülkeler siyasal özgürlüklerini elde ettikten sonra, batılı gelişmiş ülkelerin bu yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerde etkilerini hala devam ettirme çabaları buralarda bir türlü çözüme kavuşturulamayan meselelerin tohumlarının atılmasında en temel neden olmuştur. Emperyalist ülkelerin çizdiği ulusal sınırların, bölge ulusları ve etnik sitemler arasındaki doğal sınırlarla uyuşmaması ve bu nedenle onların beklentilerini bir türlü karşılayamaması, bu durumdan hoşnut kalmayan çevrelerin statükoyu değiştirmeye yönelik faaliyetlerine ve çatışmalara yol açmaktadır (Jones, 1997).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri sadece herhangi bir coğrafi alanı değil pek çok anlamda bambaşka medeniyetleri, kültürleri, sosyal yapıları, ilişkileri ve çıkar çatışmalarını da tanımlamaktadır. Geleneksel yapılarla modern yapıları, kaos ile düzeni, sosyal zıtlıkları, en zenginlerle en fakirleri, geleneksel monarşilerle demokratik uygulama alanlarını çatıları altında toplamışlardır (Dursun, 2003).

Şekil 2. Sömürge Dönemine Ait Cezayir’de Çekilmiş Bir Fotoğraf (HaberTurk, 2022)

1.3. Doğal Kaynakların Paylaşımı

Devletler, zengin doğal kaynakları elde edebilmek, kontrolü elinde bulundurabilmek, bu zengin kaynakların üretimini ve pazarlamasını yapabilmek için birbirleriyle devamlı yarış halindedirler (Jones, 1997).

Gelişmemiş ülkelerin sömürüye uğramalarının temel sebeplerinden biri de doğal kaynakları üzerinde egemenlik kurma ve bunların paylaşımıdır. Gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin güdümünden çıkıp kendi kaynaklarını kullanmaya çalıştığında baskılara, ekonomik ve siyasal şantajlara maruz kalmaktadır. Kaldı ki gelişmemiş ülkelerin birçoğu bu baskılara ya boyun eğmekte ya da ekonomik olarak zor duruma sokulan ülkelerin halkları ayaklanmakta ve mevcut yönetim değiştirilmektedir.

Özellikle ülkemizin de içerisinde yer aldığı Ortadoğu Bölgesi'nin zengin yeraltı kaynaklarını kontrol edebilmek için, gelişmiş batı ülkeleri birbiriyle yarışmaktadır. Vekalet savaşları ile (PKK, PYD, YPG, Wagner savaşçıları vb.) istediklerini elde edene kadar baskı uygulamaktadırlar. Bugün Suriye'ye bakıldığında eline silah alan herkesin çeşitli örgütlere çalıştığı görülmektedir ve mevcut örgütlere sürekli yeni topluluklar katılmaktadır.

Yeraltı kaynakları dendiğinde akla sadece petrol ve doğalgaz gelmemesi gerekmektedir. Altın, elmas, stratejik madenler ve hatta su sıkıntısı bulunan alanlarda yaşanan su kaynaklı çatışmalar doğal kaynakların paylaşımına örnektir.

1.4. İdeolojik Farklılıklar

Ülke içindeki gruplar veya ülkeler arasında bulunan ideolojik ayrımlar ve bu ayrımlardan dolayı meydana gelen birbirinden farklı ümitler, çatışmaların başlıca nedenlerinden bir diğeridir. ABD ve SSCB arasındaki ideolojik ayrımlar iki en üstün gücün dünyayı çift eksenli bir yapıya dönüştürmelerinin ve on yıllarca devam eden buzdan daha soğuk olan Soğuk Savaş'ın ana nedeni olmuştur (Mingst, 2011).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI’NIN YAŞANDIĞI BÖLGENİN ÖZELLİKLERİ

Arap – İsrail Savaşları, dünyanın en uzun süren milliyetçilik ve dini kaynaklı savaşlarından biridir. Araplar ve Yahudiler, İngilizler’in Yahudi Göçü programı vesilesi ile savaşlar yaşamışlar fakat ilk Arap – Yahudi karşılaşması çok daha öncelere dayanmaktadır. Filistin toprakları iki taraf için de kutsal kabul edildiğinden burada hakimiyet kurma arzusu iki taraf için de önemli ve gerekli görüşmüştür. Bu sebeple 1948 yılı itibariyle İsrail devleti kurulduktan sonra Arap devletleri birleşerek İsrail’e karşı savaşlar açmışlardır. Her ne kadar iki tarafta birbirine savaş açmış olsa, bu savaşların tek kazananı olmuş o da İsrail devletidir.

2.1. Savaşların Yaşandığı Bölgenin Coğrafi Özellikleri

Filistinler isimlerini, M.Ö. 12. yy’ da bölgeye kavimler göçü aracılığıyla göçen Filist topluluğundan almıştır. Konumuna baktığımızda doğu bölümünde Akdeniz, batı bölümünde Şeria Nehri ve Lut Gölü, kuzey bölümünde Suriye devleti ve güney bölümünde Mısır ile çevrili bölge olarak tanımlanmıştır. Verimli arazileri, elinde bulundurduğu stratejik önem ve kozmopolit inançların sahip olduğu önemden dolayı çağlardan bu yana birçok kavmin, hükümetin, egemenlik sağlamak istediği önemli bölgelerden biri halini almıştır (bkz. Şekil 4.) (İnsamer, 2020).

Aslında Filistin toprakları, Suriye-Mısır ve Akdeniz-Şeria nehrinin ortasında bulunan topraklardır. Şeria nehrinin aktığı Ölüdeniz (Lut gölü) Filistin hükümetinin doğu bölümündeki toprak sınırının içinde bulunmaktadır. Filistin coğrafi olarak Akdeniz kıyı kesimi, kuzey bölümünden güney bölümüne kadar ulaşan dağ sıralarının mevcut olduğu arada bulunan yayla alanları ve doğu sınırında Şeria vadisi ile birlikte üç bölümde sınıflandırılmaktadır. Söz konusu bölümler tüm coğrafi kaynaklarca da özümsemiştir. Arada kalan yerler ise dağlık alanlar ve yayla bölümünden oluşmaktadır (bkz. Şekil 4.) (Karaman, 1996).

Lokasyon olarak ve her yönüyle Asya ve Afrika ülkeleri arasında çok önemli bir alanda yer alan Filistin devletinin sınırlarını belirleyebilmek için çağlardan bu yana egemenlik kurmak istediği alanlardaki mücadeleleri sonucunda sürekli olarak farklılık gösteren siyasi sınırlarına bakmak yeterli olacaktır (bkz. Şekil 4.). Son duruma bakıldığında Filistin hükümetinin siyasi sınırı milletlerarası bölgede manda yönetimi için belirlenen 1922'deki sınırları daha doğru olacaktır (bkz Şekil 5.) (Sabah, 2020).

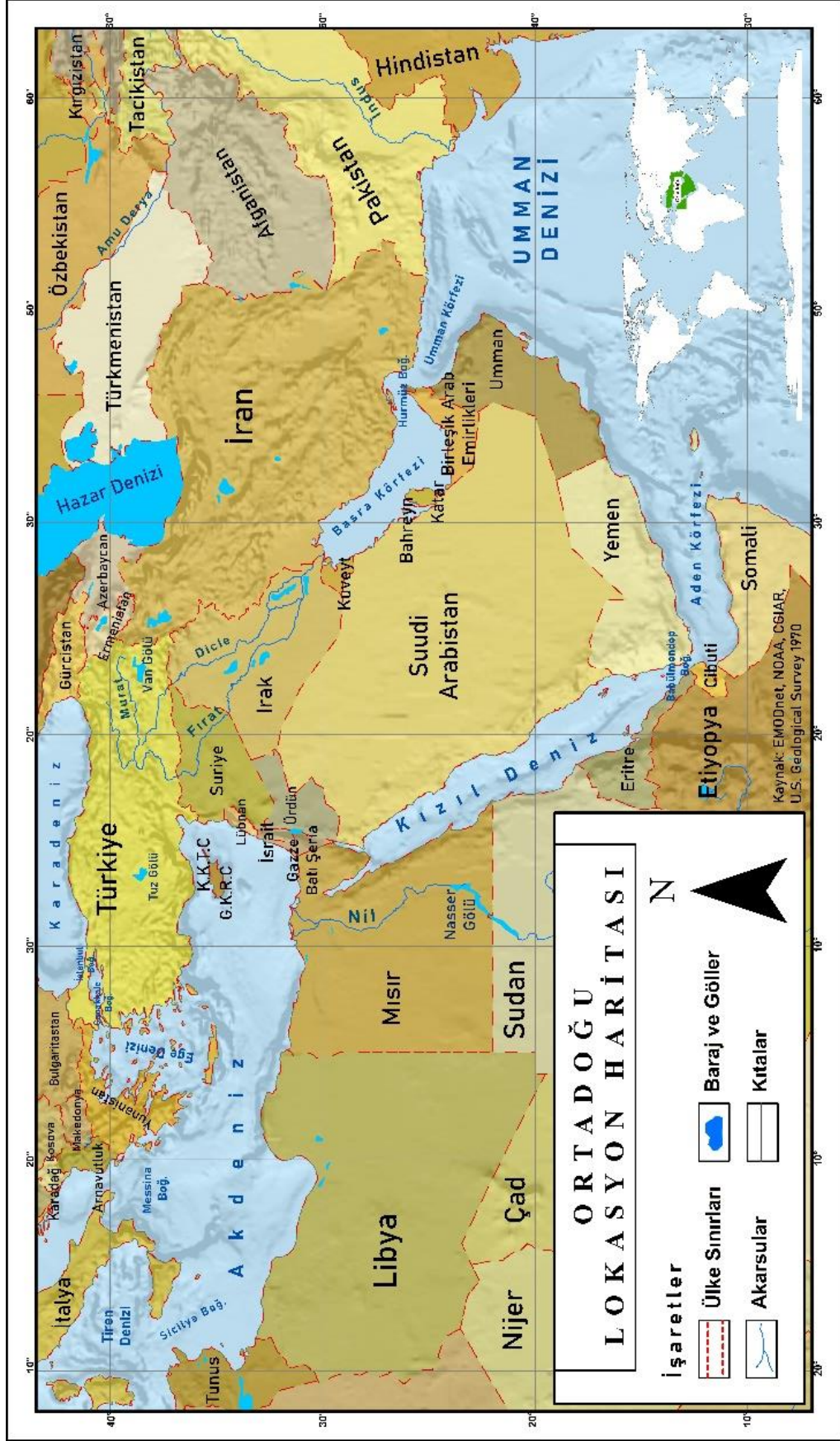
Ülkenin iklimi ılımandır. Sıcaklıkların en üst düzeye çıktığı sıcaklık ortalaması genel itibari ile 33°'dir. Sıcaklıkların en düşük olduğu dönemler Ocak ayı, en yüksek olduğu dönemler ise Temmuz ve Ağustos ayıdır. Yağmur oranı düşük olan ülkenin yıllık yağış miktarı tahmini olarak 116 mm'dir (Milliyet, 2020).

Filistin'in nüfusu, Batı Şeria bölümünde tahminen 3 milyon, Gazze'de 2 milyondur. Filistin sınırları içerisinde İsrail hükümetinin kurulması üzerine ülke dışına çıkması için baskı uygulanan Filistinliler'in bölgedeki ülkeler ve küresel ölçekteki nüfusuna baktığımız zaman tahmini olarak 6 milyon, İsrail hükümetinin kuruluşunun ardından baskı uygulanmadığı için göç etmeyen İsraili Filistinliler'in nüfusu tahmini olarak 1,7 milyon olduğu tahmin edilmektedir (AA, 2020).

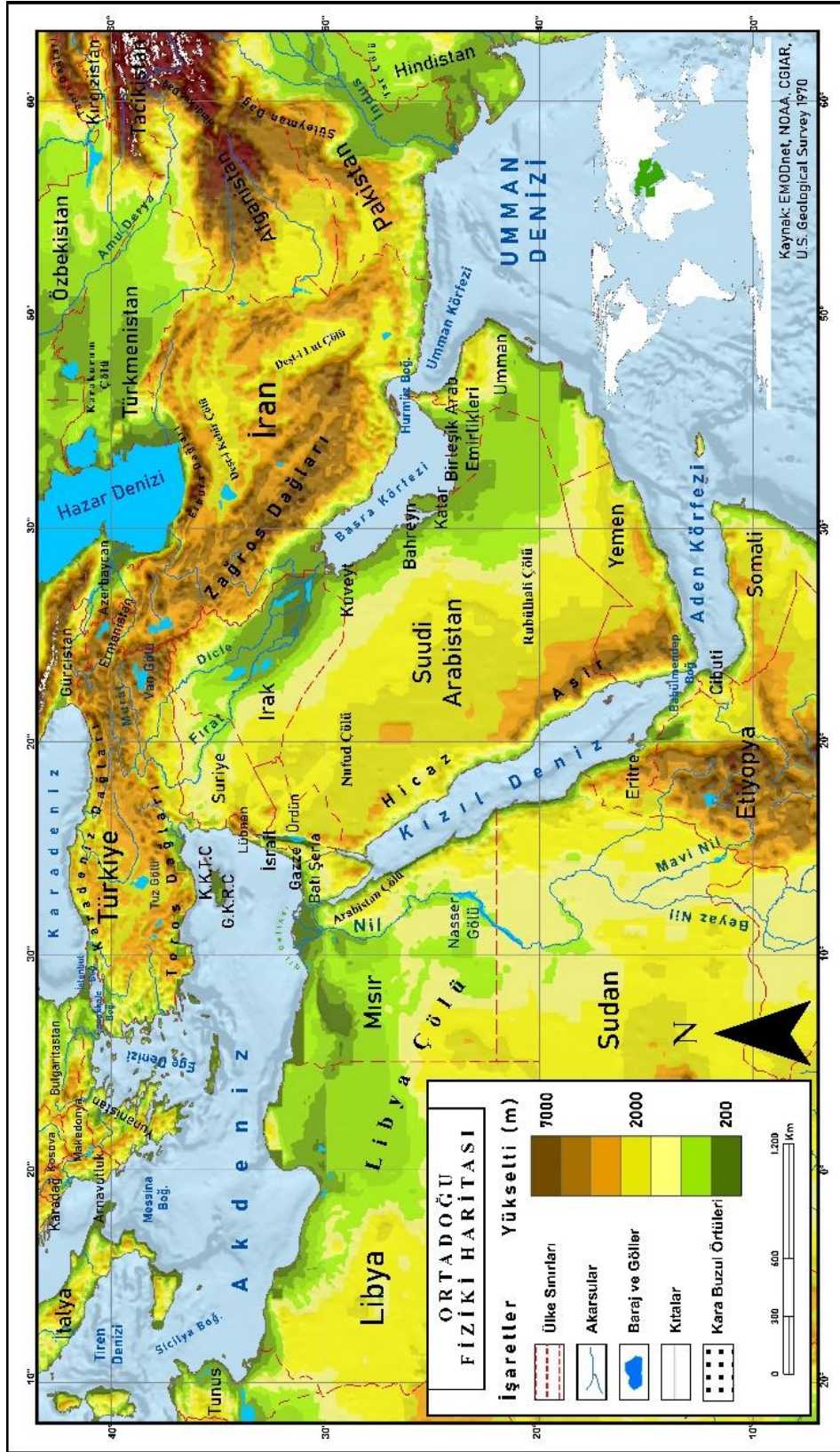
Günümüzdeki Filistin arazilerinde mevcut olan hükümet İsrail'e bağlı bir yönetimdir. Gazze ve Batı bölümde oluşturulan özerk yönetim de İsrail yönetimine bağlı bir yerel yönetim vasfındadır. Bu yönetim uluslararası faaliyetlerinde her açıdan İsrail'e bağlıdır. Emniyet kuvvetlerini yalnızca Filistinliler üzerinde kullanma yetkisi bulunmaktadır. Mevcut alanda yaşamını sürdüren Yahudi topluluğu üzerinde özerk yönetime ait emniyet kuvvetlerinin baskısının bulunmaması özerklik sözleşmesinde şart koşulmuştur (Coğrafya Dünyası, 2020).

1948 senesinde işgal alanlarında yaşamını sürdürenlerin %79'u Yahudi, %5'i Hristiyan, %16'sı Müslüman'dır. 1967 ise ele geçirilmiş bulunan Doğu Kudüs ve Batı Şeria (Şeria Nehri'nin Batı Yakası) alanlarında nüfusun %76'sı Müslüman, %17,5'i Yahudi, tahmini olarak %5.5'i Hristiyan, devamı ise farklı dinlere mensuptur. Müslüman nüfus ise genel itibari ile Sünni ve Şafii mezhebinden oluşmaktadır (İnfo, 2020).

1948 senesinden önce Filistin arazilerinde ekonomik durum önemli oranda Filistin hükümetinin lehine gibiydi. Söz konusu dönemde alanda tarımsal üretimde kullanılan şahsi arazi oranlarına baktığımızda, Filistinli Araplar'ın ellerinde bulunan tarım arazisi 24.670.000 dönüme ulaşırken, Yahudilerin ellerinde bulunan tarım arazisi ise yalnızca 1.514.000 dönüm kadardı. Yahudilerin ekonomik seviyesi ile Filistinli Araplar arasında bulunan fark kıyaslanamayacak ölçüde çoktur. İsrail hükümetinin kuruluşunun ardından Filistin arazilerinin %80'inde bulunan kuruluşlar Yahudi topluluklardan oluşur (Milliyet, 2020).

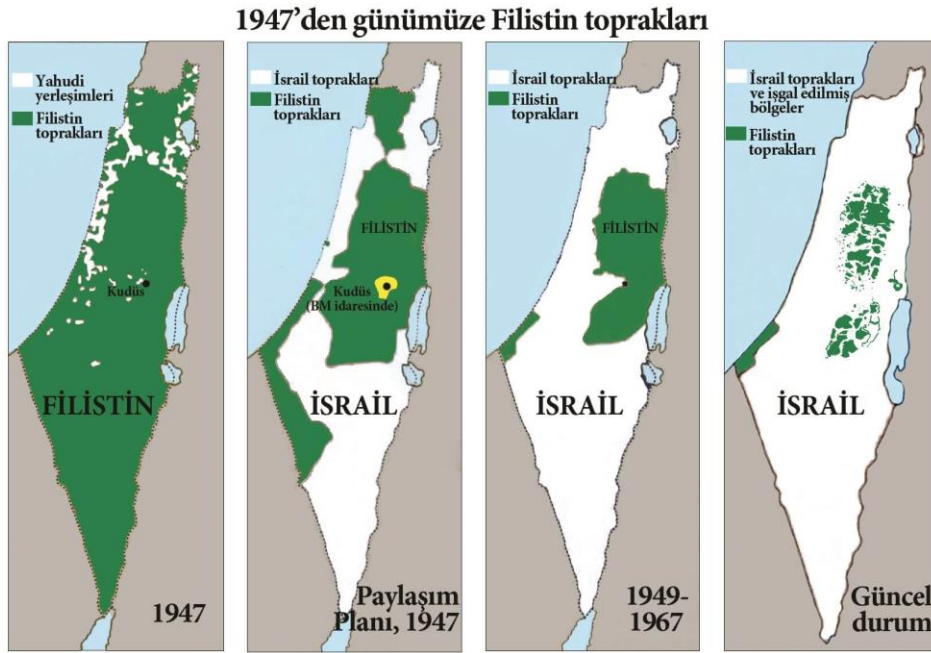

Şekil 4. Ortadoğu'nun Lokasyon Haritası

Şekil 5. Ortadoğu'nun Fiziki Haritası

Filistin arazilerinin dini bakımdan da çok önemli bir konumda; aynı zamanda üç semavi dinin ortak bir şekilde kutsal saydığı Kudüs şehrini kendi sınırları içerisinde bulundurmasından dolayı çağlardan bu yana birçok dini mücadelenin yaşandığı merkez halini almıştır. Bilhassa Yahudi topluluklarının ve Filistin toplulukları gibi çok az nüfusa sahip grupların Filistin gibi küçük bir arazi alanı için yaşadıkları şiddetli ve sert çatışmalar dünya siyasi tarihinde çok az rastlanılan bir durumdur. Zaman içerisinde Filistin toprakları İsrail tarafından ele geçirilmiş ve bu alanlar yerleşime açılmıştır (bkz. Şekil 4.) (Kızıloğlu, 2012).

Şekil 6. Geçmişten Günümüze Değişen Filistin – İsrail Sınırları (Usubaliev, 2022).

Yerleşime açılan sahalara, Filistin ve İsrail devletlerinin her ikisi için de müzakere edilemez konulardır. Filistin, yerleşime açılmasını şiddetle kınamakta ve İsrail'in önceki sınırlarına çekilmesini talep etmektedir. İsrail ise bu konuyu müzakere edilemez olarak görmekte ve değerlendirmektedir. Bu durum ise tarafların anlaşmasını engellemektedir.

2.2. Savaşların Yaşandığı Bölgenin Tarihi Özellikleri

Tarihte ilk medeniyetlere Ortadoğu'nun sahiplik yapması elbette bir tesadüf değildi. Ortadoğu'nun Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir geçiş güzergahı üzerinde bulunması ve bu kıtaları bağlayan kara ile deniz geçişlerini bünyesinde

bulundurmasının yanı sıra Ortadoğu'da ilk medeniyetlerin yerleşmelerinin asıl sebebi ise su kaynaklarının bulunması ve kullanımlarının çeşitli kolaylıklar sağlamasıdır. Sulama sistemlerinin inşası, bu sistemlerin korunması, inşa edilen sistemlerin idaresi nedeniyle tarımsal işlevlerin yürütülmesi ve tarımsal ürünlerin pazarlanması kalabalık nüfus birliklerini zaruri kıldığından bu alanlarda insanların bir araya gelmesi ile birlikte sıkı ve yakın bir iş birliği oluşmuş, bu iş birliği beraberinde ilk Ortadoğu şehirlerini ve medeniyetlerini ortaya çıkarmıştır (Bağlama, 2005). Ortadoğu medeniyetleri önemli bir konumda yer almalarının yanı sıra su bölgede çok önemlidir. İlerleyen bölümlerde de görüleceği üzere su kaynakları, Arap – İsrail Savaşları'na dahi nüfuz etmiş ve Golan Tepeleri'nin İsrail tarafından ilhakı ile neticelenmiştir.

Ortadoğu deyimini ilk olarak 20. yüzyıl başlarında ortaya atılmıştır. Ne kültürel ne de coğrafi bir tanım olmayan Ortadoğu kavramı, siyasi içerikli ve taraflı bir terimdir. İngilizler tarafından kendi stratejik hedefleri için kullanılması uygun görülen bu kavram giderek yaygınlık kazanmıştır. Lakin Ortadoğu kavramının içerdiği sahalara, kapsadığı coğrafi alanlar, devletler zaman zaman farklılık göstermiştir. Bu nedenle Ortadoğu'nun tam olarak neresi olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği her zaman tartışmalara sebebiyet vermiştir (Dursun, 1995).

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında bölge Osmanlı Devleti'nden zorla kopartılmış ve Avrupa devletlerinin yönetimine geçtikten sonra bölgede etnik, dini, mezhepsel ayrımlar gibi çatışmalara sebep oluşturabilecek diğer birçok nedenin neredeyse kasti bir şekilde göz ardı edilmesiyle çok dengesiz ve yapay haritaların çizilerek bölgenin bölünmesi, bugün bile bölgede yaşanan karmaşanın da temelini atan önemli bir sebeptir. Aslında Filistin-İsrail, Lübnan, Suriye ve Irak devletlerinin nüfus yapılarına bakıldığında bile hem dini hem mezhepsel hem de etnik ayrımların, bu ülkelerdeki sürekli devam eden karışıklıkların en temel sebebi olduğu kolaylıkla görülecektir (Deniz, 2016).

Türkiye'nin de üzerinde yer aldığı topraklar ve yakın coğrafyası sahip olduğu çeşitli coğrafi avantajlar sebebiyle, geçmiş zamanlardan günümüze değin, devamlı olarak pek çok ülkenin dikkatini üzerine çekmiştir. Bu sebeple bu toprak parçası, tarihin her döneminde olduğu gibi bugün de üzerinde çok fazla devletin siyasi ve ekonomik hakimiyet kurmak istediği ve bunun için savaşıyor mücadeleyle girdiği bir

yer olmuştur. Kendi dönemlerinin üstün bilim ve teknolojisine sahip olan devletler bu alanı kontrol altında tutmuştur. Bu topraklara sahip olan devletler, bu toprakların coğrafi avantajlarından da bir hayli istifade etmişler ve zenginleşmişlerdir (Demirci, 2005).

Ortadoğu'nun kaderi kendi başına terkedilemeyecek kadar önemli bir bölgedir. Tarihin hemen hemen tüm dönemlerinde bu bölgede dış mihraklar etkili olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra gelişmiş ülkelerin artan enerji ihtiyacı, Ortadoğu bölgesini daha önce hiç yaşamadığı kadar önemli bir konuma getirmiştir. Bu nedenle 20. yüzyılda dünyanın tamamında meydana gelen Doğu-Batı Bloğu ayrışması, etkisini Ortadoğu bölgesinde de göstermiştir. Bu Soğuk Savaş döneminde bir tarafta ABD, diğer tarafta ise SSCB bölgede yer alan devletleri kendi taraflarına çekme amacı gütmüşlerdir (Deniz, 2016).

Ortadoğu'nun tarihine baktığımız zaman ilk olarak göze çarpan unsurlardan birisi bu bölgenin her zaman çatışma bölgesi olduğudur. Ortadoğu din gibi kültürel özelliklerin buluşma noktası olduğundan kültürel ve tarihi mücevheratı bünyesinde barındırmış, tarihin ilk zamanlarından beri çatışma bölgesi olmaktan kurtulamamıştır. Üç kıtanın kesişme noktasında yer alması, çok önemli deniz ve kara geçitlerinin bölgede yer alması Ortadoğu bölgesinin önemini daha da artırmış ve çok yakın tarihte küresel güçlerin çarpışma ve mücadele alanı olmuştur. Özellikle de petrolün 20. Yüzyıl başlarında insan hayatında ağırlık kazanmasıyla bu süreç daha da hızlanmıştır. Petrol aydınlanmada kullanılan bir araç olmaktan çıkmış, ısınma ve otomobil sanayisinde kullanılması ile küresel aktörler petrole ve petrol sahalarına yönelmiştir (Altay vd, 2013).

Şii mezhebine mensup nüfusun yoğun olarak yaşadığı İran, Selefi-Vahhabi inancı taşıyan Suudi Arabistan ve Siyonist politikalar güdümünde olan İsrail'in bölgede yürüttüğü politikalar, bölgedeki istikrarsızlık ile mevcut çatışmaların en büyük bölgesel nedenidir. Bu ülkelerin çıkar çatışmaları yaşamaları, bölgeyi ateş çemberine çevirmektedir. Bölgede yaşanmakta olan çatışmalarda yine isimleri verilen ülkeler DAESH, Hizbullah, PKK, PYD, YPG gibi devlet dışı aktörleri desteklemektedirler (Deniz, 2016).

Tarih sahnesinde her ideoloji birbirine karşıt yahut eleştirel maksatlı olarak ortaya çıkmıştır. Siyonizm'in yükselişini sağlayarak hızlıca yayılmasına sebep olan başlıca faktör Antisemitizm'dir (Kızıloğlu, 2012). Antisemitizm; "Yahudileri toplum içinde tehlikeli ve menfur bir ideolojik grup olarak kabul eden bir nevi ırkçılıktır" (Leaman vd, 1998).

Günümüzde Ortadoğu bölgesi içerisinde 18 farklı devlet vardır. Bu devletler ise şu şekildedir; Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, KKTC, Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Umman ve Yemen. Bu 18 ülkenin yüzölçümü 7,3 milyon km²'yi geçmektedir. Ayrıca bölgede 400 milyona yakın insan yaşamaktadır. Ortadoğu bölgesinin en tipik özelliği "sıcak ve kurak" olmasıdır. Bölgenin bu özelliği doğal bitki örtüsüne ve su kaynaklarına etki etmiş ve bölgede bir de su sorunu doğmuştur (Özey, 2012). Her ülkeye, her politikaya göre Ortadoğu devletlerinin sayısı ve isimleri, kapsadığı alanlar değişiklik göstermektedir.

Şekil 7. Ortadoğu'nun Gerçek Bir Tasviri(Oduncu, 2022).

Filistin toprakları, Yavuz Sultan Selim yönetimi ile 1516 senesinde Osmanlı sınırlarına dahil edilmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1918 senesine dek yaklaşık olarak 4. yy. boyunca Osmanlı egemenliğinde bulunmuştur. Binlerce yıl boyunca kaos halinde süregelen tarihiyle Kudüs ve Filistin sınırlarında, Osmanlı

egemenliğindeyken birçok farklı dinî ve etnik kökündeki topluluk sulh içerisinde yaşamlarını sürdürmüştür (İnsamer, 2020).

1881-1882 seneleri arasında Doğu Avrupa ve Rusya'da tırmanışa geçen Antisemitizm ve Yahudilere yönelik gerçekleştirilen katliamların ardından birçok Yahudi deniz yolu ile Rusya'dan, Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçmak için çabalarken, bir kısım Yahudi ise yerleşmek adına kendilerine vaat edilmiş toprak şeklinde nitelendirdikleri Filistin'e yerleşmeye başlamıştır. Filistin'e doğru meydana gelen ve ilk olan toplu Yahudi göçünün etkisi ile Osmanlı Devleti, Filistin hükümetine Yahudi göçüne mani olmak adına yeni bir rejim izlemiş ve Yahudi topluluğunu yalnızca bir takım şartları gerçekleştirmeleri kaydıyla kabul edeceklerini belirtmiştir (Tür, 2007).

Avrupa'nın neredeyse tamamına yayılmış olan Antisemitizm sadece bu kıtayla sınırlı kalmamıştır. Zira Ortadoğu bölgesinde uzun yıllar yaşamış olan Hristiyan Araplar da Avrupa'daki dindaşlarından etkilenmiş ve Ortadoğu'daki Yahudiler'e Antisemitizmi iliklerine kadar yaşatmışlardır. Bu duruma örnek vermek önem arz etmektedir. 1840'ta Şam'da meydana gelen ve buranın adı ile isimlendirilen Şam Olayı direkt olarak Hristiyan Araplar'ın, Yahudiler'e saldırısı ile gerçekleşmiştir. Bu durum Batı Avrupa'da yer alan Yahudi toplulukları ile Ortadoğu'da yer alan Yahudi toplulukları yakınlaştırmış ve işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Dünyada yaşanan Antisemitizm Yahudileri daha da yakınlaştırmış ve bugün bir devlet oluşturmalarına vesile olmuştur (bkz. Şekil 8.) (Rodrigue, 1997).

Şekil 8. Nazilerin Yahudileri Fişlediği Antisemitizm Görseli (Sözcü, 2022)

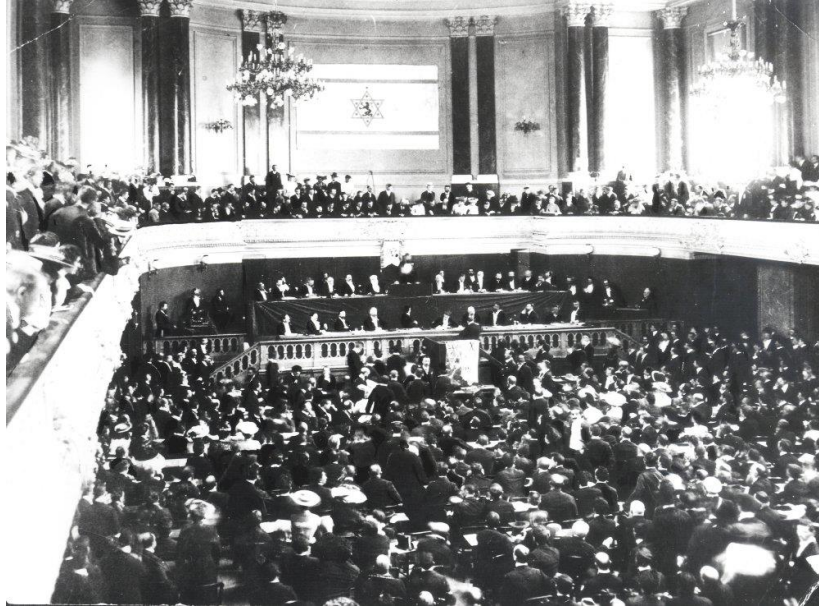
Belirlenen şartlara göre Yahudiler, Osmanlı vatandaşı olmaya karşı çıkmayarak diğer vatandaşlık haklarının tamamından vazgeçerek Filistin sınırları dışında, Osmanlı sınırları içerisinde toplu olmamak suretiyle yerleşebileceklerdi. Yahudi toplulukları asırlarca Osmanlı sınırları dahilinde huzur içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir hatta İspanya'dan zorunlu olarak göç eden Yahudilere de Osmanlı Devleti kapılarını aralamıştır. Öyleyse Osmanlı'nın çekincelerinin sebebi ne olabilirdi? İlk olarak İmparatorluğun birçok farklı kesiminde vuku bulan milliyetçilik hareketleri hükümetin elinde bulundurduğu gücü ve birlik beraberliği zedelemeye başlamıştı (Tür, 2007).

İslam aleminin en önemli problemlerinden sadece bir tanesi olan Filistin meselesi, kuşkusuz Filistin sınırlarına Yahudi topluluklarının göç etmeye başlaması ve mevcut göç hareketlerinin koloni oluşturmaya başlaması ile meydana gelmiştir. Filistin hükümetinin Allah'ın kendileri için vaat ettiği topraklar olduğuna inanıp, dindar Yahudiler yüzünden filizlenen ilk göç hareketleri, Hristiyan devletlerinde Yahudi karşıtlarının çoğalmasıyla hız kazanmıştır. Theodor Herzl tarafından 1897 senesinde Dünya Siyonist Teşkilatı'nın oluşturulmasıyla sistematik bir düzen kazanmıştır. Bu anlamda Filistin'de Yahudiler'in arazi edinebilmeleri için Yahudi Millî Fonunun açılması ve fon sayesinde yabancıların yerleşimlerinin ve istihdamının sağlanması mühim bir yere sahiptir (Yiğit, 2019).

Siyonizm fikrinin asıl mucidi Theodor Herzl değildir. Herzl, ideolojik parçaları bir araya getirerek bütünleştirmiş ve bunu uluslararası bir hareket haline getirmiştir (Cleveland, 2008). Esasında Siyonizmi kapsamlı bir örgütlenme içerisine sokup bir hareket haline getiren kurucu olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile Siyonizm, Herzl'den daha önce ortaya çıkmıştır ve Filistin'de kurulması düşünülen Yahudi devleti fikri de Herzl'den öncelerine aittir. Örnek vermek gerekirse kendi yaşadığı dönemde Yahudi bir lider olarak kabul edilen Moses Montefiore, daha 1839 tarihindeyken, İngilizler'in himayesi altında Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma fikrini ortaya atmıştır (Polat, 2017).

19. yüzyılın son dönemlerinde meydana çıkan Siyonist faaliyetler, Filistin hükümeti için önemli ölçüde hassas bir sürecin zeminini oluşturmuştur. Theodor Herzl aracılığı ile düzenlenen ve 1897 senesinde Basel'de oluşturulan Birinci Dünya

Siyonist Kongresi'nde (bkz. Şekil 9.), Yahudi topluluklarının Filistin topraklarında hukukî bir güven hissiyle yerleşmeleri hedeflenirken, söz konusu tarihten sonra düzenli bir şekilde gerçekleşen göç hareketleri 1881 senesinde tahmini olarak 15 bine ulaşan Yahudi nüfusu, 1914 senesinde yaklaşık olarak 40 bine ulaşmıştır. Bu dönemde Siyonistler, ilk olarak 2. Abülhamid ile iletişime geçerek Filistin topraklarını satın almayı ve Osmanlı devletinin dış borçlarını kapatma önerisinde bulunmuş ve öneri ret yanıtı almıştır (İnsamer, 2020).

Şekil 9. I. Dünya Siyonizm Kongresi(Durmaz, 2022).

Bütün bunların yanında Yahudi halkın, bir yandan gayri resmi yollarla, bir yandan da ibadet ve farklı sebeplerle elde ettikleri kalıcı olmayan ya da kısıtlı serbestliklerle göç olaylarını devam ettirmişlerdir. Filistin'e doğru gerçekleşen göç hareketleri bir bakıma arazilerin sahiplerinin değişmesi demektir. Çünkü oturmayı planladıkları toprakların ekonomik değerlerinin üstünde bir ücret ödeyerek imkânlarla ve resmî faaliyetleri sürdürecektir organlara sahiplerdir. Aynı zamanda bölgede mevcut olan konsolosluklar aracılığı ile korunuyorlardı. Hatta Yahudi gruplara kendilerine ait arazilerde barınma imkanı sunmayan hükümetler bile onları Filistin topraklarında himaye ediyorlardı (Örneğin; Rusya) (Yiğit, 2019).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngiltere, Filistin sahasını işgal edip yeni rejim politikaları uygulamışlardır. Osmanlı Devleti'nin, Almanya ile

birlikte Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmaya yönelik bir karar vermesi, Filistin topraklarının akıbeti ile ilgili İngiltere'nin çalışmalarına hız kazandırmıştır. Bu şekilde İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu sınırlarını ele geçirme rejimi uygulamıştır. İşgal adımları atmadan önce İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'nda faaliyette bulunan diplomatlar 1915 senesinden bu yana Filistin ile ilgili olarak Başbakan Lloyd George'ye bilgi vermiştir. Lloyd George, 1915 senesinden sonra Filistin hükümetini ele geçirmeye ve Filistin topraklarında Siyonistlerle işbirliği içinde adımlar atmaya karar vermiştir. George'un, bu kararı almasındaki en önemli unsur Dünya Siyonist Organizasyonu ile arasındaki işbirliğidir (Deveci, 2018).

2 Nisan 1947 yılında BM'ye müracaat ederek Filistin meselesinin BM Genel Kurulu'nda gündem maddelerine dahil edilmesini isteyen İngiltere yönetimi için Hindistan'daki rejimin değişikliğe gitmesi ile Ortadoğu ülkelerinde manda yönetimini devamlılığını sürdürmesine neden olan en önemli unsurlardan biri yok olmuştur. İngilizler, Filistin'de bir sene fazladan bulunmuş olsalar dahi devlet kademesinde kalıcı bir görevleri olmamıştır, bölgenin akıbeti ile ilgili kararları BM'ye yüklemişlerdir. İngiltere 15 Mayıs 1948 tarihinde manda yönetimini bitireceğini söyleyip, Filistin hükümetini problemleriyle baş başa bırakarak, iki grup arasında bir refah ortamı sağlamaktansa aralarındaki kini körüklemiş ve kaosun giderek daha da çoğaldığı bir alan bırakmıştır (Kızıloğlu, 2012).

İsrail'in 14 Mayıs 1948'te kurulmasından birkaç saat sonra Arap Devletleri birleşerek İsrail'e karşı savaş başlatmıştır. 1. Arap-İsrail Savaşı'nda güneyden Mısır, kuzeyden Suriye ile Lübnan, doğudan Ürdün, İsrail'in kurmuş olduğu devlete saldırmışlardır. Bu savaşta Suudiler ve Irak'ın verdiği destek sınırlı kalmıştır ve 7 Ocak 1949'da Rodos'ta yapılan ateşkes antlaşması ile savaş son bulmuştur (Serbest, 2017). Anlaşıldığı üzere bölünme politikaları Filistin'deki problemleri refaha ulaştıracak bir çözüm olmamıştır. Söz konusu hedefler için bir yandan Yahudiler diğer yandan da Araplar kendi rızasıyla katılmak isteyenlere silah temini sağlamış bu da sivil insanlara yönelik yapılan protestoların çoğalmasına zemin hazırlamıştır. İngiltere'nin Filistin'den geri çıkmasının ardından Yahudi toplulukları yayılma rejimini benimsemişlerdir. Yahudi topluluklarının güç kullanarak devam ettirdikleri uygulamalar yüzünden çok sayıda Filistinli daha fazla bu kuvvetlere karşı koyamadığı

için yaşadıkları yerleri boşaltıp dış ülkelere kaçmak zorunda kalmıştır (Kızıloğlu, 2012).

Netice itibari ile tahmini olarak 400 sene Osmanlı tarafından idare edilen Filistin arazilerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ile ilk olarak İngiliz hükümetinin işgal alanı haline gelmiş, ardından söz konusu arazilerde İsrail Devleti kurulmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısından sonra Yahudi topluluklarının yoğun olarak göç ettiği bir alan haline gelen Filistin arazileri, 1917 senesinde duyurulan İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un adını alan Balfour Deklarasyonu ile birlikte tırmanışa geçen Yahudi topluluklarının göçü zedelenmiştir. İngiliz mandasının denetiminde bulunan Kudüs ve Filistin'de yaşananlar Müslümanlar için tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır (AA, 2020).

Ulusal Yahudi Konseyi, eski Filistin arazilerinde 14 Mayıs 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşunu duyurmuştur. İsrail Devleti'nin yaptığı bu duyuru ile Arap camiası ve İsrail devleti arasında yaşanan çatışmalar Birleşmiş Milletler'in 1947 yılında duyurduğu taksim planının tam tersine daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Söz konusu tarih itibari ile Batı Kudüs İsrail'in, Doğu Kudüs Müslümanlar'ın yönetimi altına geçmiştir. Ürdün'ün yönetiminde bulunan Doğu Kudüs ve Batı Şeria, 1967 yılında gerçekleşen 6 gün çatışmasında İsrail hükümetince ele geçirilmiştir (AA, 2020).

Ortadoğu'da yönetim gücünü, yönettiği halktan ve oluşturulmuş bir anayasadan alan, demokrasi yönetiminin ileri bir uygulaması olan, başkomutanın halkoyuyla seçilecek olması örneği ile Türkiye Cumhuriyeti'nden, mutlak monarşinin hüküm sürdüğü Suudi Arabistan Krallığı'na kadar çok geniş ölçekte farklı yönetim biçimlerini bölgede görmek oldukça mümkündür. Ortadoğu'da dini veya etnik bakımdan azınlık durumunda olan grupların yönetimi ellerinde bulundurdukları ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bölgede en ileri demokrasi örneği olarak ise Türkiye gösterilebilir (Akengin, 2017).

2.3. Arap – İsrail Düşmanlığına Neden Olan Olaylar

• İsrail örgütü Irgun, 1946 yılının 22 Temmuz tarihinde Kral Davud Oteli'ne saldırı gerçekleştirmiş ve bu saldırı sonucunda, içlerinde İngiliz, Arap ve Yahudi gruplarının da yer aldığı 96 insan yaşamını yitirmiştir (Sabah, 2010).

• 9 Nisan 1948 yılında İsrail'e ait Irgun terör örgütü, Kudüs kentine yakın olan Deir Yasin Köyü'ne düzenlediği saldırı ile sayısı tahmini olarak 250'nin üzerinde olan Filistinli şehit olmuştur (TRT Haber, 2018).

• 9-18 Temmuz 1948 tarihinde İzak Rabin'in verdiği karar ile vuku bulan saldırı sonucunda yaklaşık 10 günlük bir süre zarfında 60.000 kişi baskılarla yerlerinden dışarı atılırken hemen akabinde el-Tira, Tantoura ve Hayfa'da vuku bulan saldırılarda yüzlerce Filistinli hayatını kaybetmiştir (TimeTurk, 2013).

• İsrail birlikleri 29 Ekim 1948 tarihinde Safsaf Köyü'ne geldiklerinde ölü sayısı 70 'i bulmuştur (Sabah, 2010).

• 29 Ekim 1948 tarihinde İsrail birliğine ait 3 tabur Davayima Köyü'nde hiçbir çatışma yaşanmadan kadın ve çocukların da içinde bulunduğu tahmini olarak sayıları 100'e ulaşan Filistin vatandaşını öldürmüştür (TimeTurk, 2013).

• 1953 senesinde Ariel Şaron liderliğinde, Batı Şeria kentinin Kibya Köyü'nde yapılan baskın ile yaklaşık 67 kişinin ölümüne sebep olmuştur (Sabah, 2010).

• İsrail birlikleri Mısır devletini ele geçirmeye hazırlanırken, Kufr Kasem adlı bir köyde yeni bir saldırı ile tarihe kazınmıştır. 29 Ekim 1956 senesinde vuku bulan saldırıda kadın ve çocukların da dahil 49 kişi yaşamını yitirmiştir (Sabah, 2010).

• 1956 yılının Kasım ayında İsrail birlikleri Samu Köyü'nde 18 Filistinli'yi öldürerek köyü talan etmiştir. 1968 senesinde İsrail hava araçları Filistin'in 15'in üzerinde köyüne napalm bombası yağdırmıştır. Resmi verilere göre 56 kişi feci bir şekilde yaşamını yitirmiştir. İrbid kentinde yaşanan bombardımanda 30 kişi hayata gözlerini kapamıştır (Sabah, 2010).

• İsrail ve Arap camiasının birbirleriyle sürdürdüğü 6 Gün Savaşı sırasında, ABD hükümeti tarafsız olduğunu duyurmuş ve bölgeyi takip edebilmek adına U.S.S. Liberty deniz aracını Doğu Akdeniz'e yönlendirmiştir. Ağır olmayan silahlarla çevrelenen ABD deniz aracında askerler ve siviller bulunuyor idi. Gemi içinde kolaylıkla fark edilebilecek büyüklükte bir bayrak bulunmaktaydı. Saatler öğleni gösterdiğinde İsrail hava araçları saldırının ilk adımlarını atmış, makineli tüfek ve roketle filizlenen saldırı, napalm bombası ile devamlılığını sürdürmüştür. Deniz aracında rütbelilerin de yer aldığı askeri ve sivil mürettebat yaşamını yitirmiştir (Sabah, 2010).

• 12 Şubat 1970 yılında İsrail'in hava araçları Mısır sınırında yer alan Abu Za'abel'e bomba yağdırmıştır. Hedeflenen fabrikadaki 70 çalışan bombardıman sonucu yaşamını yitirmiştir (TimeTürk, 2013).

• 8 Nisan 1970'te Mısır devletinin başkenti olan Kahire'ye 80 km'lik bir mesafede olan Sha'a'da bulunan okula bomba atılmış ve bombalamanın ardından 46 çocuk hayatını kaybetmiştir (TimeTürk, 2013).

• 8 Eylül 1972 yılında İsrail Hava Kuvvetleri, Suriye'nin hava alanını aşarak tam 7 köye bomba bırakmıştır. Söz konusu saldırıda 200'ün üzerinde insan yaşamını yitirmiştir (TimeTürk, 2013).

• İsrail hava güçleri, 19 Şubat 1973 yılında Libya'ya ait bir hava aracını imha etmiştir. 107 yolcu ve mürettebatın yaşamını yitirmesine sebep olmuştur (Sabah, 2010).

• 20 Temmuz 1981 yılında Lübnan'ın başkenti Beyrut, İsrail'in jetleri ile hava saldırısında bulunmasıyla 300 sivilin yaşamını yitirmesine ve yüzlerce sayıdaki sivilin yaralanmasına sebep olmuştur (TimeTürk, 2013).

• 15-16 Eylül 1982 tarihinde Lübnan'da bulunan Filistin mülteci kampları Sabra ve Şatilla kıyımları, İsrail vahşetinin en unutulmaz örnekleri olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Bu saldırılarda ölenlerin rakamı 3 bini aşmıştır. Birleşmiş Milletler, "Sabra ve Şatilla'da Soykırım" meydana geldiğini duyurmuştur (TRT Haber, 2018). Söz konusu saldırı, İsrail güçlerinin başkomutanı Ariel Şaron'un denetimi ve

himayesindeki Lübnanlı Hristiyan Falanjist askerlerince vuku bulmuştur. Şehit düşenler içerisinde yalnızca 328 kişinin kim olduğu belirlenebilmiştir (TimeTürk, 2013).

- 8 Ekim 1990 yılında Mescid-i Aksa'yı yıkıp Süleyman Mabedi'nin yapımına başlamak isteyen Yahudi grubu ile Filistin hükümeti arasında meydana gelen çatışmalarda İsrail birliklerinin silahlı saldırıları sonucunda 30 Filistin vatandaşı hayatını kaybetmiş ve 800 Filistin vatandaşı yaralanmıştır (TimeTürk, 2013).

- 25 Şubat 1994 tarihinde, Filistin devletinin el Halil kentindeki Harem-i İbrahim Cami'sinde akıllara durgunluk veren bir katliam yaşanmıştır. Baruch Goldstein adlı ABD'li bir yerleşimci terörist, namaz kılındığı esnada cemaati taramıştır. Resmi kaynaklara göre 29, bazı kaynaklara göre ise 50 Filistinli'yi öldürmüştür. Meydana gelen bu saldırının ardından İsrail birliklerince cami ve El Halil'deki bulunan hastanede, öldürülen kişilerin cenazelerinin teslimi esnasında gerçekleşen eylemlerde, camide öldürülen insan sayısından çok daha fazla insan öldürülmüştür (Çağlar, 2020).

- 1996 tarihinde Lübnan'da bulunan Kana Mülteci Kampı üzerinde gerçekleşen saldırı sonucunda büyük bölümü kadın ve çocuklardan meydana gelen 109 kişi yaşamını yitirmiştir (Sabah, 2010).

- 3-15 Nisan 2002 yılında İsrail kuvvetleri, Batı Şeria'nın kuzeyinde bulunan Cenin de bulunan mülteci kampına saldırı düzenlemiştir. Söz konusu bölgeye sağlık çalışanlarının girmesi yasaklanmıştır. 21. Yüzyılda gerçekleşen ilk toplu kıyım ve imha savaşı şeklinde resmi kayıtlara geçen katliamda yüzlerce Filistin vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Söz konusu kampa askeri birliklerle saldırıda bulunmuş ve 1300 sivil insan öldürülmüştür (Sabah, 2010).

- 2004 yılında, İsrail birlikleri, Gazze'de yeniden kaosa sebep olmuştur. 29 Haziran tarihinden Ekim ayının son gününe dek Gazze'de ard arda saldırılar gerçekleşmiştir. Bu durum sayısı 150'nin üzerinde Filistin vatandaşının yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. 2006 yılında İsrail, Gazze'ye yönelerek saldırıda bulunmuş ve 400'ün üzerinde Filistin vatandaşının yaşamını yitirmesine, bin kişiden fazla sivilin yaralanmasına sebep olmuştur. Birleşmiş Milletler Konseyi, İsrail

devletinin uluslararası şartnamelere uymadığını bildirdiği halde saldırılar aynı hızda devam etmiştir (Sabah, 2010).

- 2006'da İsrail hükümeti beklenmedik bir harekette bulunarak bir aylık bir süre zarfı boyunca Lübnan'a karşı bombalı saldırılarda bulunmuştur. Saldırıları sebebiyle, rakamı binlerin üzerine ulaşan sivil yaşamını yitirmiş ve Beyrut tanınamayacak bir vaziyete gelmiştir. Savaşta binlerce suçsuz insan hayattan kopmuş, Beyrut tanınamaz hale gelmiştir (Sabah, 2010).

- 2008 yılının Mart ayında Gazze'de gerçekleşen saldırılar sonucunda 134 kişi yaşamını yitirmiştir (TimeTürk, 2013).

- 2008 yılının Aralık ayından, 2009 Ocak ayı ortasına dek İsrail Devleti, Gazze'ye aralıksız saldırılar düzenlemiştir. Kara ve havayolu ile gerçekleşen, sağlık kuruluşlarının bile hedef alındığı bu saldırılarda kadın ve çocuk tanımaksızın 15.000 Filistin vatandaşı öldürülmüş, yaklaşık 6 bin civarında ise yaralı hastaneleri doldurmuştur (TRT Haber, 2018).

- 2010 yılının 31 Mayıs tarihinde İsrail rejimi, Gazze'ye insani destekte bulunmak amacıyla Doğu Akdeniz'de yol alan Mavi Marmara adındaki deniz aracına da bombalı saldırıda bulunarak 9 kişinin şehit edilmesine sebep olmuştur (TRT Haber, 2018).

- 1949 senesinde Türkiye, vatandaşlarının büyük bir bölümü Müslüman olup da İsrail devletini resmi olarak tanıyan ilk ülkeydi. İki hükümet arasındaki sıkı bağlarda 1999 senesinde MOSSAD'ın, Öcalan'ın yakalanması konusundaki etkisine değinilmiştir. 2007 senesinde Türkiye'ye seyahat eden İsrail önderi Şimon Perez'in TBMM'de bir konuşması olmuştur. İsrail devletinin Gazze sınırlarına girerek 1300 vatandaşın yaşamını yitirmesi ile iki ülkenin birbirleri ile olan sıkı bağların gevşemesine zemin hazırlamıştır. Böylece 30 Ocak 2009 yılında meşhur Davos boy göstermiştir. Başbakan Erdoğan'ın "One minute" çıkışı ile her iki ülkenin karşılıklı olarak gerilmesine zemin hazırlamıştır. Yakın tarihteki iki yıllık süreçte İsrail hükümetinin Anadolu Kartalı Harekâtı'nın dışında tutulması, TRT 1'de yayınlanan Ayrılık dizisi, "alçak koltuk" probleminden sonra ilişkilerin tamamen kopma

aşamasına gelmesi ve en son yaşanan baskının etkisi ile tamamen kopmuştur (Sabah, 2010).

- İsrail birlikleri, 2012 yılında Gazze'ye bir kez daha saldırmışlar ve 350'den fazla sivilin hayatını kaybetmesine sebep olarak yeni bir saldırı ortaya koymuşlardır (TRT Haber, 2018).

- 2014 senesinde de Gazze halkı Ramazan ayına bombalı saldırılarla uyanmıştır. Gazze ve Şeria'nın batısında, Ramazan ayı süresince durmayan saldırılar sonucunda 200'den fazla Filistinli yaşamını yitirmiştir. 1.600 Filistinli yaralı olarak kurtarılmıştır (TRT Haber, 2018).

- 2014 yılının 7 Temmuz tarihinde filizlenip 51 günlük bir süre ile devam eden bombardımanlar sonucunda Gazze 530'a yakını çocuk, 302'si kadın olmak üzere 2000'in üzerinde şehit vermiştir. Daha önce yaşanan saldırılarda ve sonrasında yaşanacak saldırılardaki gibi bu saldırının da üzeri örtülmüştür (TRT Haber, 2018).

- İsrail askerleri Gazze'de resmen bir vahşet ortaya koymuşlardır. ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması yüzünden yeniden alev alan olaylar büyük bir katliama kucak açmıştır. ABD hükümetinin Kudüs'teki büyükelçilik binasının faaliyete geçişi için yapılan töreni, Nekbe olarak adlandırılan, Filistinli halkın kendi vatanlarından koparıldığı günün yıl dönümüne denk gelmesi, söz konusu krizi daha da kızıştırmıştır. Keskin nişancı askerler yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın ateş etmiştir. 2014 senesinden bu yana en çok ölümün olduğu saldırıda 62 Filistinli yaşamını yitirirken, 2 binden fazla Filistinli yara almıştır (TRT Haber, 2018).

- Bilhassa İsrail'in kuruluşunu duyurduğu 14 Mayıs 1948 senesinden günümüze dek krizler önu kesilemeyecek şekilde büyümüştür. Filistin halkı ciddi saldırılara maruz kalmış, yaklaşık 3,5 Milyon Filistinli göçe zorlanmış, boşalttıkları araziler ele geçirilmiş, 1982 yılının 6 ile 17 Eylül tarihlerinde Sabra ile Şatilla da bulunan kamplardaki binlerce göçmen mülteci akıl almaz bir vahşetle öldürülmüştür. Bireysel olarak bir sorumluluğa sahip olduğu söylenen söz konusu çatışmada suç işlemekle itham edilen İsrail hükümetinin Savunma Bakanı olan Ariel Şaron 2001 yılında başbakan olma sureti ile tekrar iktidara geçmiş ve yaşanan uluslararası

davalarda yaşanan vahşete dair bir hesaplaşma olmamıştır (İ.H.D., 2020). 1978 sonrasında Araplarla Camp David Antlaşması'nı imzalayan İsrail, Arapları masaya oturtmayı başarmış ancak antlaşmanın gereklerini yerine getirmemiştir. Dolayısıyla SSCB ve FKÖ'nün bu antlaşmanın Ortadoğu'da yeni kaoslar ortaya çıkaracağı fikri doğrulanmıştır. BM'den ve birçok ülkeden kınama dışında bir eylem gelmezken, İsrail, Golan Tepeleri'ni, Batı Şeria'yı, Doğu Kudüs'ü ilhak etmiştir.

Arap devletleri ile İsrail arasındaki çatışmalar, 1990'lı yıllardan itibaren değişik tarihlerde müzakere ve anlaşma yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan anlaşmaların ihlali, çözüm yollarının ortadan kalkmasına neden olduğu gibi bölgede istikrarın sağlanmasını da engellemiştir. 2011 yılında Ortadoğu'da domino etkisi yaratan Arap Baharı (Arap Kışı) etkisiyle İslami söylemlere sahip partilerin işbaşına gelmesi Filistin konusunda, Arap devletleri ile İsrail'i yeniden karşı karşıya getirmiştir. İsrail'in, 2014 yılında yaptığı Gazze ablukası ve saldırısı uluslararası arenada Filistin için avantaj yaratmış, birçok devlet Filistin'i tanıma yönünde adım atmıştır (bkz. Şekil 18) (Demir, 2021).

Şekil 10. Gazze Ablukası Altındaki Filistinliler (Hürseda, 2022).

Lübnan'da 12 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah'ın iki İsrail askerini rehin alması neticesinde, Hizbullah ve İsrail arasında çatışma çıkmıştır. 34 günlük savaşın

ardından ateşkes imzalanmasıyla UNIFIL'i bölgeye takviye edilmiştir (Cicioğlu, 2006).

İsrail bombardımanları Beyrut Havalimanı ile birlikte Lübnan'ın ulaşım ağlarında ciddi hasarlar ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu mücadeleler neticesinde neredeyse binden fazla Lübnanlı ile 160 İsraili yaşamını yitirmiş, yine bu çatışmalar da tarihin kanlı sayfalarında yerini almıştır. Yaşanan bu çatışmalarda toplamda kaç kişinin yaşamını yitirdiği ile ilgili net bir rakam elde edilemediği halde Lübnan'daki ölümlerin üçte biri ila üçte ikisinin sivil halktan oluştuğu netleşmiştir. Hizbullah'ın roketleri 43 İsraili sivilin ölümüne sebep olmuştur. Mücadeleler 14 Ağustos 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı ateşkes kararıyla resmi bir şekilde sonlanmışır (Aljazeera, 2014).

Yaklaşık bir ay boyunca devam eden savaş ardından, her iki taraf için mutlak bir başarıdan söz etmek çok da mümkün görünmemektedir. İsrail bakımından değerlendirildiğinde; Lübnan'ın güney bölgelerinin tarafsız bölgeler olmasını sağlaması ve Hizbullah'ın askerî birliklerinin bir bölümünü işlevsiz hale getirmesi, kısmi de olsa zafer olarak kabul edilebilecektir. Ancak Hizbullah'ın tam anlamıyla bir mağlubiyete uğramasını sağlayamamış hatta Hizbullah, İsrail'in birçok kentini direkt olarak vurabilecek güçte olduğunu tüm dünyaya göstermiş ve bu sayede İsrail hükümetinin “yenilmezlik miti” derin ve önemli bir hasar almıştır. Bu savaş Hizbullah açısından değerlendirildiğinde ise Hizbullah ordusu, İsrail birliklerine yönelik verdiği mücadelede kendisini başarılı görmüş ve savaşın kazananı gibi hareket etmiştir (Danış, 2016).

Kuruluşundan bu yana Filistin'deki Müslüman halka çeşitli baskılar yapan İsrail devleti çoğu dönemde yaptığı baskılara ve hatta sivil halka yönelik saldırılarına taraftar dahi bulmuştur. Bilhassa ABD'nin her şartta desteğini esirgememesi İsrail hükümetinin gücüne güç katmaktadır. Aynı zamanda İslam camiasının birlik beraberliği sağlayamadığı için İsrail'e karşı koyamaması da İsrail'i cesaretlendiren bir başka unsurdur.

İsrail; askeri hedef yahut sivil hedef ayrımı gözetmeksizin saldırılarını gerçekleştirmektedir. Müslüman halkı göçe zorlayarak ve bölgedeki Müslüman

toplumun arazilerini zor kullanarak egemenliği altına aldığından tepkiyle karşılanmaktadır. Vuku bulan tüm Arap-İsrail çatışmalarının ardından biraz daha güçlenecek neticeler elde eden İsrail, her şeyi yapabilecek yetkiye sahip olduğunu düşünerek hareket etmeye başlamıştır.

Bütün bunların sonucunda Müslüman halkın bütünlük sağlaması ve tek bir taraf haline gelmesi şart olmuştur. Fakat ABD’de Trump rejiminin yönetimi ele alması ile birlikte bilhassa Araplar’ın birlik olmasının önüne geçilmiştir. Çünkü Bahreyn ve BAE, İsrail hükümeti ile aralarındaki bağı kuvvetlendirmek adına yeni girişimlerde bulunmuş, birçok Arap devleti de bu durumun destekleyicisi olduğu mesajını vermiştir.

Mısır Devleti’nin, İsrail tarafına yakın politikalar uygulaması, üstüne üstlük Akdeniz’de Türkiye’nin karşısında İsrail hükümeti ile işbirliği içinde hareket etmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Özetle Filistin ile ilgili durumlarda hassasiyet gösteren yöneticiler darbeler yüzünden iktidardan düşürülmekte, bazıları ise kendi vatandaşları tarafından katledilmekte, bazıısı hapisanelerde katledilmekte, böylece arka plandan farklı kişiler ve ülkelerce yönetilen iktidarlar oluşturulmaktadır. Batı devletlerinin, bilhassa ABD’nin hegemonyasında, Ortadoğu’da, İsrail destekli yeni rejimler oluşturulmaktadır. Bu gelişmelere karşı koyanlar ise faklı ve tehlikeli politikalar ile yönetimden uzaklaştırılmaktadır.

Şekil 11. ABD’nin Büyükelçiliğini Kudüs’e Taşıma Kararı

Üç kutsal din için kutsal olarak kabul edilen Kudüs, 2017’de ABD tarafından İsrail’in başkenti olarak tanınmış ve ABD, büyükelçiliğini Tel Aviv’den Kudüs’e taşıyacağını açıklamıştır (bkz. Şekil 19). Bu durum tüm dünya Müslümanları’nın tepkisine yol açmıştır. ABD’nin bu tutumundan cesaret alan İsrail ise, Ocak 2018’de parlamentodan Birleşik Kudüs yasa tasarısını geçirmiştir. Bu yasa ile birlikte İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilmek bir yana dursun daha da yerleşmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı’nın dönem başkanlığını yürüten Türkiye, İİT’ni toplantıya çağırması ve İstanbul’da gerçekleşen toplantıda ABD ve İsrail’in bu adımının hukuka ters düştüğü belirtilmiştir. Ayrıca Filistin devletinin kuruluşu için destek verileceğinin altı çizilmiştir (Demir, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI

Araplar ve İsrail arasında bir ihtilafın oluşmasındaki etmen, her dini inanışa kapı aralayan bir yönetim sisteminin olmaması, mevcut bölgede neredeyse yarım milyon yıl bir refahın devamlılığını sağlayabilen Osmanlı Devleti'nin, dış güçlerin kışkırttığı milliyetçilik hareketleri yüzünden parçalanması ve ardından var olan refah ve huzurun yok olmasıdır (Erdoğan, 2005).

Yahudiler ve Araplar arasındaki savaşın askeri sebepleri incelendiğinde iki taraf için de farklı gerekçeler ortaya çıkmaktadır. İsrail, coğrafi açıdan genişlemek istemektedir. Ayrıca kendini daha güvende hissetmek, savunmaya elverişli bir ülke halini almak istemiştir. Arap ülkeleri ise İsrail'in kuruluşundan beri İsrail'i yok etmek istemiştir (Yalçın, 2021).

Şekil 12. Filistin-İsrail İlişkisinin Özeti (Altundağ, 2022).

Yapay sınırlar çerçevesinde meydana gelen Arap Devletleri karşılıklı bir şekilde, bu sınırları ile ilgili sorunlarını çözüme kavuşturmadan soykırıma maruz kalan veya zorunlu göçe tabi olan Yahudi topluluklarının oluşturduğu İsrail hükümeti ile

savaşa girmiş ve söz konusu tarihte büyük bir yankı uyandıran Soğuk Savaş'ın etkisi ile Doğu Akdeniz bir çatışma alanı haline gelmiştir (Erdoğan, 2005).

3.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı

Filistin hükümetinde İngiliz manda yönetiminin sona ermesiyle birlikte 14 Mayıs 1948 tarihinde, Tel Aviv'de bir araya gelen Yahudi Millî Konseyi, ilan ettiği bir resmi bildiri ile İsrail devletinin oluşumunun tamamlandığını duyurmuştur (bkz. Şekil 12.). Duyurunun ardından 11 dakika sonra ABD ve takibindeki gün ise Sovyetler Birliği, İsrail hükümetini tanıdıklarını duyurmuştur. Uluslararası arenada henüz medya bile duymamışken ABD'nin, İsrail'i tanımış olması konu hakkında daha önceden bilgisi olduğunu göstermektedir. İsrail'in bağımsızlığını duyurmasının yaklaşık birkaç saat sonrasında Arap Birliği üyelerinden olan 5 hükümet, İsrail devletine savaş ilan etmiştir. Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak güçleri üç ayrı taraftan saldırı yaparak ilk aşamalarda bir ilerleyiş göstermişlerdir. Fakat hem Arap ülkelerinin askeri güç kayıpları ve birbirleri ile koordineli bir şekilde hareket edememeleri hem de Batılı kuvvetlerin İsrail hükümetine yardım etmesinden dolayı çatışma Arapların aleyhine bir hal almıştır (İHH, 2014).

Şekil 13. İsrail'in Kuruluşunun İlanı (Gül, 2022).

İsrail için söz konusu özgürlük çatışması Arap camiası için önemli bir parçalanma anlamına gelmektedir. Mısır ve Ürdün askerlerinin bu konuda attıkları adımların altında farklı planlarının olduğu görülmüştür. Ürdün Kralı Abdullah'ın hedefi İsrail'i ortadan kaldırmak değil, Doğu Kudüs, Mescid-i Aksa ve doğu bölgesini işgal ederek İsrail hükümeti ile aynı imkânlarla sahip yeni bir Arap krallığı meydana getirmektir (Kılınç, 2018).

İsrail devletinin galibiyeti ile son bulan 1948 Arap-İsrail Savaşı bir bakıma senelerce süren olayların bir neticesiydi. Bu bölgede yaşanan kaoslar İkinci Dünya Savaşı'nın bir sonucu gibi görülse de aslında 1. Dünya Savaşı'nın bir neticesiydi. İsrail ile Araplar arasında yaşanan çatışma ilk değildi. 1967 senesinde İsrail devletinin mutlak galibiyeti ile sonuçlanan Altı Gün Savaşı'nda ve 1973 yılında vuku bulan Yom Kippur çatışmalarında İsrail ve Arap hükümetleri birbirlerine karşı mücadele içerisindeydi. Netice itibari ile tahmini olarak 70 yıl süren bir zaman zarfında Filistin arazileri tükenmiş ve İsrail hükümeti ise geniş sınırlara ulaşmıştır (Cantürk, 2020).

Çatışmanın başladığı andan bu yana Birleşmiş Milletler bir barış sağlayabilmek adına her iki ülke arasında orta yolu bulmaya çalışmıştır. Birleşmiş Milletler'in bu gayretine rağmen Arap camiası savaşta gösterdiği başarısızlık neticesinde yenilgi ile çıkınca Birleşmiş Milletler'in ateşkes çabaları mecburi bir hal almıştır (Armaoğlu, 2005).

Birleşmiş Milletler'in yoğun çabası sonucu ateşkes için 13 Ocak 1949 tarihinde BM arabulucu görevlisi Ralph Bunche önderliğinde, Rodos Adası'nda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. İstişarelerin ardından Arap ve İsrail devletleri karşılıklı olarak ateşkese imza atmışlardır. Çatışmanın neticesine göre ise İsrail hükümeti BM taksim planına göre topraklarını %21 oranında daha geniş bir sınıra ulaştırmıştır. Böylelikle bu toprak parçaları üzerinde yaşamını idame ettiren Filistin halkının yaklaşık 150.000'i İsrail hükümetinin, 450.000'i Ürdün devleti, 200.000'i Mısır, 90.000'lik bir nüfusu ise Suriye rejimlerinin himayesi altına yerleşmiştir (Süer vd., 2007). Dolayısıyla Filistili Araplar'ın bağımsız bir devlet fikri kendi ırkları tarafından da yok edilmiş gibidir.

1948 senesinde yaşanan çatışmanın ardından vuku bulan olaylar Ortadoğu devletlerinde nüfusla ilgili önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sayısı yaklaşık olarak 700 bine ulaşan Filistinli, İsrail hükümetinin işgal ettiği topraklardan göç etmek durumunda kalmış ve resmi kaynaklarda mülteci olarak sayılmışlardır. Savaştan sonraki üç sene içinde 700 bine ulaşan Yahudi nüfusu İsrail devletinin sınırları içerisine yerleşmiştir. Bunun ardından Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yer alan birçok sayıdaki ülke Yahudi'yi nüfuslarını vatandaşlıktan çıkarmışlardır (Kömürcü, 2018).

3.2. 1956 Süveyş Krizi

1956 Savaşı direkt olarak bir Arap-İsrail Savaşı değildir. Çünkü Süveyş Savaşı olarak da bilinen bu savaşın İsrail ve Filistin ile alakası yoktur (Bektaş, 2017).

Süveyş Kanalı'na milli bir kimlik kazandıran Nasır, bir yandan İngiliz sömürülerine bir yandan da saltanatı ortadan kaldırmayı amaç edinen Hür Subaylar Hareketi olarak adlandırılan bir grubun önderlerindendi. Nasır o döneme dek İngiliz hükümetini karşıt olarak gören bütün sokak eylemlerinin içinde bulunmuş ve öyle yetişmişti. İsrail hükümetinin kuruluşu ile filizlenen ilk Arap-İsrail çatışmasında da bulunmuş bir nevi eylem insanıydı. 1949 yılında oluşturdukları Hür Subaylar Hareketi, 1952 senesinde istediklerini elde etmiş ve hiç kan dökmeden yaptıkları darbe ile Monarşi rejimine son vermişlerdir (Çimen, 2011).

Cumhuriyet yönetimi benimsenmiş ve Orgeneral Muhammed Necib ülkede askeriyeden çıkmış ilk cumhurbaşkanı olsa da yönetim Nasır'ın etkin olduğu Devrimci Komuta Konseyi'nde idi. Yavaş yavaş Nasır'ın etkinliği artıp ilk etapta başbakanlığa gerçekleştirdiği tek partili sistemde uygulanan seçim sonucunda ise 1956'da cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Nasır, 26 Temmuz 1959'da Aswan Barajı'nı desteklemesi adına Süveyş Kanalı Şirketi'ni milli şirket olarak ilan ettiğinde başta İngilizler ve Fransızlar olmak üzere Batı ülkelerini şaşkınlığa uğratmıştı. İskenderiye'de gerçekleştirdiği miting ile halka büyük bir heyecanla bu haberi duyurmuştur (bkz. Şekil 12.) (Çimen, 2011).

Millileştirme faaliyetleri kısa bir sürede verilmiş bir karar olmamakla birlikte Nasır'ın yönetimi ele geçirdiği ilk andan itibaren planladığı iki temel düşünce mevcut idi; bunlardan ilki Arap milliyetçiliğini güçlendirmek, ikincisi ise, yeni kurulmuş olan İsrail devletinin karşısında yeni ve güçlü bir yapı halini almak. Nil Nehri'nin üzerinde inşa etmeyi planladığı baraj sayesinde Mısır'da başlatmak istediği sanayileşme hareketi için ihtiyaç duyulan enerjiyi sağlamayı hedeflemiştir (BBC Turkish, 2006).

Şekil 14. Nasır'ın Süveyş'i Millileştirdiğine Dair Konuşmasının Fotoğrafı (Sondevir, 2022).

Bu kapsamda Mısır, ABD ve İngiltere'nin de yardımları ile Dünya Bankası ve IMF'den borç almıştır. Nasır'ın amaçlarından biri de bulunduğu alanda her geçen gün güç kazanan ve tehlike arz ettiğini düşündüğü İsrail hükümetine karşı silah edinmekti ve bu doğrultuda ise Batıya yönelmiştir. ABD, Nasır'a silah temini konusunda ret yanıtı verdiği için bu desteği Sovyetler'den almaya çalışmıştır. Ortadoğu ile ilgili hedefleri olan Moskova'dan istediği silah teminini sağlamayı başarmıştır. Durum böyle olunca tavrı daha da sertleşen ABD ve İngilizler, karşılık olarak baraj için verdikleri kredi desteklerini geri çekmekle tehdit etmişlerdir. Bu gelişmeler neticesinde Nasır da kendi ülkesindeki temel kaynaklardan faydalanabilme yolunu aramış ve en cazip fikir Süveyş Kanalı'nı millileştirme hareketi olmuştur (BBC Turkish, 2006).

26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanal Şirketi'ni millileştirmesi üzerine Batılı ülkeler için stratejik anlamda negatif durumlar filizlenmiştir. Millileştirme hareketi Batı camiası için Akdeniz bölgesinde var olan dengenin onların zararına olacak şekilde bozulması ve aynı zamanda uzakdoğu ülkeleriyle ilişkilerinin zedelenmesi demektir. Bahsettiğimiz siyasi önemi dışında bir de, petrol ticaretinde de yeni gelişmelerin oluşmasına sebep olmuştur. Kriz öncesi, Avrupa devletleri petrol ihtiyaçlarının yaklaşık %75'ini Ortadoğu'dan temin etmekteydi ve söz konusu petrolün %50'si Süveyş Kanalı aracılığı ile Avrupa ülkelerine iletilmekteydi. Büyük Britanya da petrolünün %85'ini Süveyş Kanalı vasıtası ile temin etmekteydi (Taşhan, 1973).

İngiltere ve Fransa devletleri gizli yollarla İsrail hükümeti ile karşılıklı bir anlaşma imzalamıştır. Söz konusu ülkelerin tarih sahnesinde birlikte hareket etmeleri aynı zamanda Mısır devletinin kendisini Arap camiasının lideri olarak gördüğü için Filistin'e açık bir şekilde yardım etmesi söz konusu anlaşmayı da kolaylaştırmıştır. İsrail hükümetinin amacı, Sina yarımadası güzergâhından savaşın adımlarını atacak, İngiliz ve Fransız askerleri ise kanalın güvenliği bahanesi ile işgali gerçekleştirecekti (Kızıllan, 2017).

1956 senesi Ekim ayında İsrail birlikleri Mısır sınırlarını aşarak Süveyş Kanalı'na ilerlemenin adımlarını başlatmıştır. Bir sonraki gün İngiliz ve Fransızlar söz konusu ülkelere bir ultimatom vererek çatışmayı durdurmalarını yoksa kendilerinin çatışmayı durdurmak amacıyla harekete geçeceklerini dile getirmişlerdir Çatışmanın ilk adımını atan İsrail devleti söz konusu ultimatomu anında kabul ederken, Mısır red yanıtı vermiştir. Mısır'ın verdiği bu karşılık bombalanmasına sebep olmuştur. Batı devletleri bu savaşta tarafını net bir şekilde göstermiştir. Kasım ayı geldiğinde ise karaya çıkıp Süveyş Kanalı'na doğru olabildiğince hızlı bir şekilde hareket edip kontrolü ele geçirmişlerdir (Kızıllan, 2017).

İngiltere, Fransa ve İsrail'in bu planları uygulamaya koyulurken hesaplarının dışında gelişen olay ise ABD'nin hiç beklenmedik bir şekilde barış yanlısı bir adım atması olmuştur. ABD, Birleşmiş Milletler'e çok sert şekilde verdiği kararların taslağında; İsrail hükümetinin en kısa süre içerisinde imzalanan ateşte belirlenen sınırın gerisine gitmelerini talep ederken, Büyük Britanya ve Fransa, 31 Ekim'de

savaşa girdiklerinde, ABD Başkanı Eisenhower aynı gün içerisinde iletişim kanalları vasıtasıyla meydana gelen çatışmanın yanlış olduğunu ve uluslararası problemlerin çözümünde güç kullanılmasının mantıklı ve doğru bir yol olmadığını söylemiştir (Selim, 2017).

ABD hükümeti iç politikasına ters düşerek Mısır devletine yardım etmiştir. Batılı bir devlet olmasına rağmen daha önceden sömürgeci olan hükümetlere muhalif olmak adına söz konusu ülkelerin çıkarlarını gözetken bir devlet olarak nitelendirilmek istememiştir. Bu şekilde ABD, söz konusu Ortadoğu devletlerinin nazarında diğer sömürü ülkelerine göre az bir zaman dilimi dahi olsa iyi bir statü kazanmıştır (Serbest, 2017).

Batılı ülkelerle orta yolu bulamayacağını ve bunu bir avantaj olarak gören Sovyetler Birliği bu durumdan faydalanmak için siyasi ilişkilerini kullanarak Süveyş'in işgaline engel olmaya çalışmıştır. Kremlin birçok devlete telgraf göndererek harekete geçmiştir. Dışişleri Bakanı Şepilov, Güvenlik Konseyi liderine; Başbakan Bulganin Eden'e, Mollet'ye, Eisenhower'a ve İsrail Başbakanı Ben Gurion'a tek tek bu telgraflarını ulaştırmıştır. Gönderdiği her mesajın içeriği farklıydı. Mesela İngiltere liderine giden telgrafta; *"İngiltere, her çeşit tahrip edici modern silahlara sahip daha güçlü ülkeler tarafından saldırıya uğrarsa kendisini ne durumda bulacaktır? Bu ülkeler, şimdilik kuvvetlerini Britanya kıyılarına göndermekten kaçınıyor"* (Selim, 2017).

Sovyetler Birliği sürecin ilk anlarından itibaren Mısır devletine yardım etmiştir. 1956 yılının Ağustos ayında ilk olarak Londra'da gerçekleşen konferansta Süveyş'in yönetiminin Mısır'da olması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmesi bundan sonraki dönemlerde Sovyetler Birliği'nin alan üzerindeki etkinliğinin artmasında bir vasıta olmuştur. Sovyetler Birliği, İsrail'i resmi olarak tanıyan ilk ülke olduğundan Arap camiasındaki profilini ciddi anlamda değiştirmiştir (Serbest, 2017).

Uluslararası dayatmalara tahammül edemeyen İngiltere ve Fransa devleti 1956 yılının 3 Aralık tarihinde Mısır'a yönelik attıkları adımı geri çekmiştir. İsrail hükümeti ise ikna edici teminatlar verilmediği sürece Gazze ve Şam el Şeyh sınırlarından geriye çıkmayacağını söylemiştir. ABD, 1957 yılının 11 Şubat tarihinde İsrail'e bölgeden

çıkması için ikazda bulunmuştur. İsrail hükümeti, Birleşmiş Milletler topluluğunun sunduğu söz konusu tasarıdan önceki bir tarih olan 1 Mart'ta Gazze'den ve Şarm el Şeyh sınırlarını terk edeceğini duyurmuş ve hemen ardından, 8 Mart'ta sınırı boşaltmıştır (Türkman, 2010).

Süveyş Kanalı'nda bulunan askeri gücünü toplamak durumunda kalan İngiliz ve Fransızlar, Ortadoğu'da bulunan silahlı kuvvetleri ve siyasi nüfusu büyük yaralar almış, İsrail hükümeti ise yaptığı saldırı ile uluslararası platformlarda tehlike barındıran bir devlet olarak statüsünü dönüştürmüştür. Bütün bunların neticesinde emperyalizmle karşı mücadelesiyle tanınan Nasır rejimi Arap dünyasında ve küresel ölçekte büyük bir prestij kazanmıştır. Kendi ülkesinde mevcut gücü bir kez daha görülmüştür. Böylelikle söz konusu planların amacının tam aksi yönünde neticeler doğmuştur. Aynı zamanda Süveyş Kanalı ile ilgili sorun, Ortadoğu ülkelerini ABD ve SSCB'nin yeni savaş alanı olacak şekilde iki ayrı güce bölmüştür (Özen vd., 2018).

Netice itibari ile Süveyş Kanalı için gerçekleşen çatışmada İngiltere, Fransa ve İsrail devletlerinin orduları üstün çıkmıştır. Fakat siyasi bakımdan bu çatışmanın yenilgiye uğrayanı İngiltere ve Fransa devletleri olmuştur. Söz konusu çatışmanın ardından İngiliz hükümeti geri çekilmeye başlamış ve Ortadoğu devletleri, ABD hükümetinin himayesinde kalmıştır. Öte yandan ABD hükümetinin ekonomik dayatmaları yüzünden İngiltere ve Fransa mali bakımdan eski statüsünü kaybetmiştir. İsrail devleti bu çatışmanın kazananlarından biri olduğu halde Arap camiasına kendi varlığını resmi olarak kabullendirip bir anlaşma masasına oturtmayı başaramamıştır (Kuzgun, 2020).

Kronolojik sıra ile verilen Arap-İsrail Savaşları bakımından 1956 yılındaki Süveyş Krizi her ne kadar Arap-İsrail çatışması sayılmasa da Araplar üzerinde bıraktığı etki ve Mısır'ın yöneticisi Nasır'ın Arap ülkelerinde yükselişe geçmesi bakımından önemlidir. Zira Nasır'ın 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda istekli olmasında Süveyş Krizi'ndeki kaybının da payı büyüktür ve diğer Arap devletlerini de etkilemiştir.

3.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı (6 Gün Savaşı)

1967 senesinde gerçekleşen çatışma, Arap camiası ile İsrail devleti arasında senelerce devam eden kaos ve sınırlarla ilgili savaşlardan sonra ortaya çıkmıştır. Mısır ve İsrail hükümeti arasındaki sınır genele göre daha sakin durumda bulunuyordu. En yüksek ölçüdeki sıkıntılar İsrail'in kuzey bölümünde yer alan Suriye sınırıydı. Söz konusu sınırda devamlı olarak anlaşmazlıklar ve Suriye hükümetinin ülkesinden de geçen Ürdün nehrinin yönünü değiştirerek İsrail hükümetini su kaynaklarından mahrum bırakmak adına yürüttüğü faaliyetler sebebi ile çatışmalar dinamiğini sürdürüyordu. Aynı zamanda Suriye, İsrail'e karşı saldırılarda bulunan Filistinli terör milislerini de himaye etmiş durumda idi (Browen, 2019).

6 Gün Savaşı olarak adlandırılan Arap-İsrail Savaşı'na giden süreçte senelerce süregiden gerginlik ve sınır çatışmaları gibi birçok faktörden söz edilebilir. Cemal Abdül Nasır'ın, *1948 ve 1956 savaşlarının intikamını alarak* Arap dünyasının liderliğini üstlenmek istemesi, SSCB'nin Araplara sattığı silahları test etmek istemesi, Vietnam Savaşı ile uğraşan ABD'nin İsrail'e yardım ulaştıramayacağı fikri ve petrol üzerindeki mücadele yeni bir Arap-İsrail Savaşı'na yol açmıştır (Memiş, 2002).

1963 senesinin ardından Suriye, İsrail'e yönelik gerçekleştirilebilecek toplu bir saldırı olasılığının önüne geçmek için uğraşan; Arap hükümetlerinin öncelikli olarak birliğinin gerçekleştirilmesi ve sosyalist devrimin geniş alanlara ulaşması, Arap askerlerinin hazır hale gelmesi gerektiğini ifade eden Mısır hükümeti, söz konusu rejimin Arap camiasındaki statüsünü zedelediğini görünce İsrail ile bir çatışma yaşamasının mutlak son olduğunu da görmüştür. Cemal Abdül Nasır'ın ana hedefi İsrail huzurunda bir galibiyet elde ederek yüksek bir statüye erişme olmuştur (Süer vd., 2007).

7 Nisan 1967 yılında İsrail Hava Kuvvetleri Suriye topçularına karşı savaş açmış, bu vesile ile Arap Devletleri ile İsrail karşılıklı olarak çatışma ortamına girmişlerdir. 1967 yılının haziran ayında ise her iki ülke arasında savaş meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği'nden silah desteği alan Mısır ve Suriye hükümetlerine karşı İsrail birlikleri 6 gün devam eden bir mücadele içine girmişlerdir. İsrail; Mısır, Ürdün, Suriye Hava birliklerinin büyük bir bölümünü kendilerine ait hava alanlarında yok

etmiş, hemen ardından kara harekâtıyla üstün başarılar elde ederek Sina YA'sının neredeyse tamamını, Batı Şeria'yı, Gazze'yi, Golan Tepeleri'ni ve Doğu Kudüs'ü ele geçirmiştir (Özmen, 2006). Savaşın bu şekilde kısa bir zaman sürmesi ve İsrail hükümetinin kesin galibiyeti ile neticelenmesinde Mısır ve Suriye devletlerinin uyguladıkları yanlış politikalar ayyuka çıkmıştır.

5 Haziran 1967'de, İsrail savaş uçakları daha önce planlanan hedeflere karşı taarruza geçmiştir. Sina yarımadasına yani Mısır'ın batı sınırına karşı saldırı başlatmışlardır. Bir günde tam 16 Mısır Havaalanı kullanılamaz duruma getirilmiştir. Arap ittifakının uçakları ise genellikle bu hava meydanlarında yerdeyken baskına uğramışlardır. Mısır 280, Suriye 52, Ürdün 20 ve Irak'ın da birçok savaş uçağını kaybettiği bu kısa süren savaşta toplamda 400 Arap uçağı ya yerdeyken vurulmuş ya da havadayken düşürülmüştür (Armaoğlu, 2005).

Havadaki galibiyet, 10 Haziran tarihine dek devam eden kara çatışmalarında İsrail'in, Mısır, Suriye ve Ürdün'ü kolaylıkla yenilgiye uğratmasına zemin hazırlamıştır (Best vd., 2012).

Şekil 15. İsrail'in Yerde İmha Ettiği Arap Uçakları (Alon, 2022).

1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı, Lübnan Devleti'nin tarihinde yaşanan en önemli dönüm noktasıdır. Bölgenin Batı Yakası ve Gazze'nin İsrail tarafından işgali, İsrail'e muhalif olan örgütler ve onlarla birlikte neredeyse sayısı yüzbinleri aşan

Filistinli göçmen Lübnan'a sığınmak durumunda kalmıştır. Bu olay sayesinde Lübnan ve İsrail Devletleri'ni ilk karşılaşmalarını yaşamışlardır. Öyleki 1968 yılında Lübnan ve İsrail Devletleri'ni birbirleri ile sınır savaşları yaşamıştır (Turan, 2011).

1967'de meydana gelen Altı Gün Savaşı'nda İsrail, Mısır'dan Doğu Şeria, Sina Yarımadası (Süveyş dahil), ve Gazze Şeridi'ni ele geçirmiştir. Ürdün'den Batı Şeria'yı, Suriye'den Golan Tepeleri'ni alarak toprak varlığını büyük oranda genişletmiştir (bkz. Şekil 15). Bu durumda Arap devletleri ve halkları politik, psikolojik ve askeri anlamda da yenilme hissini tatmışlardır (Bulut, 2018). 1948 yılındaki ölçülerde olmasa dahi çok fazla sayıda Filistin vatandaşı kendi bölgelerinden göç etmek, kaçmak durumunda kalmıştır. Bir yere gidemeyenler ise İsrail askerleri ya da İsraili yerleşimciler tarafından saldırıya uğramıştır (Bowen, 2017).

Şekil 16. 1967 Savaşı Öncesi ve Sonrası İsrail'in Durumu (Bekci, 2022).

Golan Tepeleri'nin, İsrail ve diğere bölge ülkeleri açısından en büyük önemi bölgede yer alan nehirlerle kaynak sağlamasıdır. Suriye, Lübnan ve Ürdün bu bölgeden kaynağını sağlayan nehirlerle sahiptir (bkz. Şekil 15). Golan Tepeleri, İsrail'in su ihtiyacının büyük bölümünü oluşturan Taberiye Gölü'ne kadar uzanır. Bu yüzden İsrail, çeşitli antlaşmalar yapmış olsa bile Golan Tepeleri'ni ilhak etmiş ve geleceğini garantilemeye çalışmıştır (bkz. Şekil 16). (Çınar, 2021).

Şekil 17. İsrail ve Komşu Ülkelerin Hidrografi Haritası (Çınar, 2021).

Şekil 18. Golan Tepeleri'nin Önemli Hidrografiya Haritası (Çınar, 2021).

1967 yılında meydana gelen çatışmalar İsrail devletini işgalci devlet statüsüne taşımıştır. Söz konusu savaşın en temel neticesi de bu durum olmuştur. Bu tecrübe bir yandan Arapları, bir yandan da Filistin halkını bozguna uğratmıştır. İsrail devleti uluslararası anlaşmaları yokmuş gibi sayarak ele geçirdiği bölgelerde Yahudiler için sıfırdan yerleşim alanları inşa etme faaliyetlerini devam ettirmiştir. Fakat uluslararası

anlaşmalarda açık ve net bir şekilde işgalci kuvvetlerin ele geçirdiği yerlerde kendi vatandaşlarını ikamet ettirmeleri yasaklanmıştır (Browen, 2017).

1967 Arap-İsrail Savaşı ile bir gerçek ortaya çıkmıştır o da hiçbir toplumun kaderini başkalarının belirleyemeyeceğidir. Bu yüzden kendi iç kuvvetini kullanma, dışa bağımlılığı kaldırma ve prangalarından kurtulma Filistin halkı için önem arz etmiştir. Ülkelerin modern sistemleri öz kaynakları ile üretmesinin önemi anlaşılmıştır. Fakat bunun için de bilim, eğitim ve hedefler ile uzun yıllar birikimle olacaktır. Filistinli Araplar ile diğer Araplar bu gerçek ile sert bir şekilde karşılaşmışlardır (Yalçın, 2021).

Savaşın bitmesi ile onaylanan 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi maddesi, İsrail'in 1967 yılında ele geçirdiği sınırları terk etmesi gerektiğini ön görmekte, aynı zamanda bölgede var olan bütün devletlerin emniyetli ve bilinen sınırlarının içinde varlığını sürdürme hakkını savunmaktaydı. Mısır, Ürdün ve İsrail söz konusu maddeyi kabul etmiş, Suriye devleti ise reddetmiştir. Fakat Arap camiası İsrail'in ele geçirdiği sınırları boşaltmasını isterken İsrail buna karşılık olarak anlaşma masasına tekrar oturup söz konusu sınırların yeniden belirlenip geri adımın yeni sınırlara göre yapılması gerekliliğini şart koşmuştur (Armaoğlu, 1991). Yani İsrail, resmi anlaşmalardan uzak durmuş, Golan Tepeleri'ni müzakere edilemez olarak kabul etmiş ve Knesset'ten geçirdiği yasalarla da Araplarla anlaşmaktan uzak durmuştur.

İsrail 1991 yılında Madrid'de, 1992'de ise Washington'da yapılan Arap-İsrail görüşmelerinde yer almıştır. Barış görüşmeleri sonuç vermese de ABD'nin yönlendirmesi ile 26 Ekim 1994'te İsrail, Ürdün'den 1967 Savaşı'nda ele geçirdiği 380 km²'lik alanı bir barış anlaşması ile iade etmiştir. Zira bu iade ile Arap devletleri arasında çatlaklar oluşturulmaya çalışılmıştır (Besalel, 2000).

Arap devletlerinin büyük bir bölümü İsrail Devleti ile siyasi bağlarını koparmış ve kendi aralarındaki sorunlarını çözmüşlerdir. Bilhassa Suudi Arabistan ve Libya hükümetleri elbirliği ile petrol kaynağını bir tehdit unsuru olarak kullanıp İsrail'e yönelik diğer Arap devletlerine ekonomik anlamda yardım etmişlerdir. 1967 yılında Araplar ve İsrail arasında yaşanan savaştan yenilgiyle ayrılan Mısır, Suriye ve Ürdün savaşın bitmesi ile yeni askeri teçhizat ve silah teminine girişerek askeri birliklerini

kuvvetlendirme yoluna gitmişlerdir. İsrail devleti ise bu duruma binaen kendi birliklerini kuvvetlendirmek için ABD ve Fransa'dan son teknolojiye sahip teçhizat ve silah temin ederek donanımına katkıda bulunmuştur (Özmen, 2006).

Bu durum 6 Gün Savaşları'na taraf olan devletleri durdurmaya yeterli gelmeyeceğini daha en başta göstermiştir. Yalnızca bir sonraki savaşın günü gelene dek bir süreliğine sessiz kalmalarına yarayacağını göstergesidir.

3.4. 1973 Savaşı (Yom Kippur Savaşı)

Araplar ve İsrail'in sıcak çatışma yaşadığı son savaştır. Bu savaşın ana sebebi Araplar'ın 1967 hezimetinin intikamını almak istemesidir. Dolayısıyla kaybettiği topraklara yeniden erişebilmek istemişlerdir. 1969'da Filistin Milli Konseyi bir Filistin Devleti'nin kurulmasını ortaya koymuş ve BMGK'nın 242 sayılı kararını reddetmiştir (Yılmaz, 2004).

Söz konusu alanın nirengi noktası 1967 yılında vuku bulan çatışmadır. Bu savaşın ardından İsrail hükümeti ele geçirdiği sınırlardaki hakimiyetinin devamlılığını sağlamak adına, Arap toplulukları da yaşadığı bozgunu sindiremediğinden ateşkese hiçbir şekilde yaklaşmamışlardır. Bütün bu yaşananlar mevcut bölgenin sürekli tehlike altında olmasına ve başka bir çatışma vuku bulana dek çevredeki devletlerin sessiz kalmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bölgedeki ülkeler çatışmanın çıkmasının an meselesi olarak görülmesi sebebiyle askeri birliklerini daima güçlendirmek için uğraşmışlardır.

1967 Savaşı, Araplara göre, Arap askerlerinin gafil avlandığı bir savaş olmuştur. Nitekim bunun hesabı İsrail'e sorulmalı idi. 1967'de hazırlıksız yakalanan Araplar, utanç verici bir yenilgi yaşamışlardı. Dolayısıyla 1967 yenilgisini hem halklarına hem de dünya kamuoyuna unutturmak istemişlerdir. Bu savaşta İsrail; Mısır – Suriye – Ürdün hava kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu henüz yerdeyken imha etmiştir. Buna binaen ise çok önemli alanları ele geçirerek işgal etmiştir. 1970 senesinde Mısırlı lider Nasır aniden hayatını kaybetmiş ve yerine gelen Enver Sedat, İsrail 1971'de Sina Yarımadası'ndan çekilir ise İsrail ile bir anlaşma imzalamaya hazır

olduğunu dile getirmiştir. Fakat bu barış teklifi İsrail tarafından reddedilerek, 1973 yılındaki savaşa yol açmıştır (Çınar, 2022).

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ve Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, bir yandan ellerinden alınan arazileri tekrar kazanmak bir yandan 1967 yılında kaybettikleri savaşı hafızalarından silmek adına İsrail devleti ile çatışmaya girmeyi planlamıştır. Yom Kippur günü sebebiyle birliklerin büyük bir bölümü izinli olan İsrail devletinin, her iki sınırdaki da başlatılacak olan savaşa aniden yakalanması hedeflenmiştir. Mısır hava birliklerinin 220 adet savaş aracı 6 Ekim 1973 yılında Sina'da varlığını sürdüren İsrail askeri birliklerine saldırmaya başlamıştır. Süveyş Kanalı'nı aşır Sina sınırına ulaşan Mısır birlikleri, Sovyetler'den temin ettikleri tanksavar gücüyle İsrail'e ait olan tankların önemli bir kısmını imha etmiştir (Deveci, 2018).

Çatışmanın daha ilk günlerinde iken Mısır birlikleri, Suriye'nin elde edemediği üstünlüğü elde etse de sonraki zaman dilimlerinde Sina bölgesinde de durumlar değişime uğramıştır. Mısır hükümetinin planlarının tersine dönmesinin sebepleri arasında Enver Sedat ve üst rütbeli kimi ordu komutanlarının hatalı kararlar alması sayılabilir. Enver Sedat, Mısır birliklerini çevreleyen İsrail kuvvetlerine meydan okuyabilmek adına Süveyş Kanalı'nın batı bölümüne yerleştirilen askerlerin bu kez de doğu bölümüne doğru yönlendirilmesi fikrini geri çekilme olarak düşünölebilecek olmasından ve böyle bir algının birliklerin savaşa yönelik motivasyonunu olumsuz etkileyebileceğinden reddetmiştir. Enver Sedat'ın bu kararı doğrultusunda hareket etmesi ağır bir bedel ödemelerine sebep olmuştur (MepaNews, 2018).

İsrail, 8 Ekim'de kuzey cephede Suriye'nin ilerleyişini durdurmuştur. 10 Ekim itibariyle toparlanan İsrail ordusu, ağır kayıplarına rağmen 11 Ekim'de hava üstünlüğünü yeniden ele geçirmiş ve Golan'ı almıştır. Ayrıca Şam'ın 20 km yakınlarına kadar da ilerleme göstermiştir. Ariel Şaron liderliğindeki İsrail ordusu, 13 Ekim itibariyle Mısır cephesine yönelmiştir. Süveyş'in batısına geçen İsrail ordusu, Mısır'ın üçüncü ordusunu kuşatmış ve Kahire ile bağlantısını tamamen kesmiştir. 10 Ekim'de Irak, 13 Ekim'de Ürdün ve Suudi Arabistan savaşa katıldığını kamuoyuna duyurmuştur ve asker göndermişse de sonuç değişmemiştir. Enver Sedat, İsrail Sina'dan çekilirse ateşkes imzalayacağını bildirmiş dolayısıyla savaş İsrail tarafından

daha ileriye götürülmüştür. Bu durumda da ABD ve SSCB gerginliği artmaya başlamış, bu yüzden ABD, İsrail'e 2.2 milyar dolarlık ek yardım paketini onaylayarak Araplar'ın tepkisine sebep olmuştur. Bu yardım paketinden sonra OPEC'e üye olan Arap üreticiler, ABD'ye petrol ambargosu uygulamışlardır. Savaşın tüm tarafları 22 Ekim 1973 gününde BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı ile ateşkesi kabul ederek savaşı bitirmiştir (Çevik, 2010).

Yom Kippur Savaşı'nın bitmesi ile Arap camiasının Batı ülkelerine yönelik çıkışları sert bir hal almıştır. Tepkinin sertleşmesi de petrol üretimi yapan Arap devletlerinin, bir yandan petrol fiyatlarına zam yapması diğer yandan birtakım devletlere de petrol ile ilgili ambargo koymasına sebep olmuştur. Bahsi geçen yaptırımlar kapsamında devletler; kendi aralarında ambargo uygulanan İsrail destekçisi ülkeler (düşman ülke), dost ülkeler ve tarafı olmayan ülkeler şeklinde üçe ayrılmıştır (Embel, 2014).

Şekil 19. Arap Ambargosunun Temsili (Özyörük, 2022).

Yom Kippur Savaşı, önceki Arap – İsrail savaşlarına göre iki farklı özellik göstermektedir. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere tüm Araplar için 1973 Yom Kippur Savaşı'nın asıl amacı İsrail devletini dünya haritasından silmek değildir. Bu savaşta asıl amaç, 1967 Savaşı'nda İsrail'e kaybedilen toprakların yeniden alınması olmuştur.

Böylelikle Araplar hem prestijini yükseltmiş olacak hem de İsrail'in yenilmezlik miti kırılmış olacaktır. 1973 Savaşı'nın ikinci özelliği ise Mısır yönetiminin Süveyş Kanalı aracılığıyla Sina Yarımadası'na yaptığı hiç beklenmeyen saldırıdır. Bu saldırı ile Mısır, İsrail'e karşı önemli ve ses getiren başarılar elde etmiştir. İsrail, 1973 savaşında diğer savaşlara göre daha fazla mal ve can kaybı yaşamış olmasına rağmen yine de Arapları mağlup etmiştir (Armaoğlu, 2005).

Bu savaş, 1967 savaşının siyasi, askeri ve ekonomik sonuçlarından başkaca bir şey değildir. Nasır hayatını kaybettikten sonra yerine gelen Enver Sedat için öncelikli hedef Sina Yarımadası'nın alınması ve Nasır gibi bir liderin prestijini kazanabilmek olmuştur. 1973 senesine kadar Mısır ve Suriye'nin müttefiki olan SSCB, bu ülkelere saldırı silahı verme noktasında uzlaşmaz olmuştur. Fakat 1967 savaşı ile birlikte Araplar'ın kaybetmiş olduğu silahları yeniden tedarik etmiş ve Arap askerlerini strateji konusunda eğitme gayretinde bulunmuştur (Sander, 2013).

İsrail kurulduğu yıldan 1973 senesine dek farklı tarihlerde Arap devletleri ile birçok savaşta karşı karşıya gelmiş, söz konusu savaşlar dışında kendi sınırlarında da birçok çatışma yaşamıştır. Bahsi geçen savaşlarda İsrail hükümeti, ABD ve Batılı iş birlikçilerinin sağladığı yardımlar ve gücü sayesinde kazanan taraf olmuştur. Yeterli nüfusa sahip olmadığı halde Arap ülkelerine kendisini kanıtlamıştır, bu durumun en önemli etkenlerinden biri de teknik ekipmanlarının Arap ülkelerinden daha az sayıda fakat etkili ve üstün olmasıdır.

Aynı zamanda askeri bakımdan üst düzey bir teknolojiye sahip olması, Ortadoğu içerisinde batı işbirlikçisi olarak yer alması, Arap camiasında yaşadığı her çatışmanın kazananı olması, bu yüzden de Filistin sınırları ile ilgili problemlerde bir netice elde edilememiştir.

Arap camiası Filistin sınırlarının güvenliğini üstlenmeye çalıştığı süreçte kendi içlerinde uyuşmazlıklara sürüklenmiş, tam anlamıyla bir bütünlük sağlayamamaları durumu da İsrail devletinin işine yaramış ve Filistin sınırları İslam alemi için unutulmaz bir yara olarak günümüze dek acısını sürdürmüştür.

Zira tüm dünyada Müslüman toplumun tepkisine yol açan uygulamalar, ABD'nin destek verdiği İsrail karşısında Müslümanlar'ı harekete geçirememekle

birlikte, kınama ve diplomasi yollarını izlemelerine sebep olmaktadır. Herhangi bir Müslüman ülke savaşma yolunu seçmezken kuru kınamalarla yetinmekteledir.

3.4.1. Camp David Antlaşması

1973 Yom Kippur Savaşı'ndan sonra ABD Yahudi lobisinin önde gelenlerinden olan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, bir mekik diplomasisi başlatmış ve Mısır-İsrail ilişkilerini normalleştirme adımları atmıştır. Bu adımlar Camp David Anlaşması ile neticelenerek taçlandırılmıştır. Dolayısıyla İsrail ile ilk etkileşim kuran, onun varlığını bir anlaşma ile kabul eden ilk Arap devleti Mısır olarak yazılı kayıtlara geçmiştir (Varol, 2020).

1973 Yom Kippur Savaşı'nda batılı ülkeler, özellikle de ABD, İsrail'e destek vermiştir. Bu sebeple savaşın seyri değişmiş ve İsrail bu savaşı da kazanmıştır. Nitekim duruma öfkelenen Arap ülkeleri, ABD ve batıyı cezalandırmak için petrol ambargosu uygulamışlar ve tüm dünya ekonomisine büyük zarar vermişlerdir. Fakat ABD, İsrail yanlısı tutumundan vazgeçmemiş ve İsrail'i desteklemeye devam etmiştir. Bu savaştan sonra Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, ABD tarafından teşvik edilmiş ve İsrail'i ziyaret etmesi sağlanmıştır. İsrail meclisi olan Knesset'te konuşma yapması sağlanmış ve 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Antlaşması'nın önü açılmıştır. Mısır ve İsrail arasında imzalanan bu anlaşma ABD tarafından büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir (Bayraktar, 2013). Mısır ile imzalanan bu antlaşma vesilesi ile Arap bloğunda ilk çatırdama meydana gelmiştir. Mısır tüm Arap devletler tarafından eleştirilmiş, yalnızlaştırılmıştır. Bu antlaşmadan sonra Arap-İsrail anlaşmazlığı sorgulanır olmuş, daha çok Filistin-İsrail anlaşmazlığı gündeme gelmeye başlamıştır.

Camp David Anlaşması, Mısır ve İsrail arasında imzalanmış olsa bile yankıları tüm Arap dünyasında olduğu kadar, Mısır içinde de hissedilmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kamil, anlaşmayı “taviz katliamı” olarak değerlendirmiş ve karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda istifa etmiş ve devletin başındakileri eleştirmiştir. Arap ülkeleri bir zirve düzenlemişler ve Mısır-İsrail arasında imzalanan Camp David

Anlaşması reddedilmiş, Arap Birliği karargâhı Kahire'den Tunus'a taşınmıştır (Jaro, 2019).

Camp David süreci sayesinde Mısır ve ABD arasında yakınlaşma baş göstermiştir. Ekonomik, ticari, diplomatik ve siyasi gibi çok boyutlu ilişki kurmuşlardır. ABD, Mısır ile özellikle de askeri alanda kurmuş olduğu ilişki ile Ortadoğu bölgesinde işbirliği içinde çalışabileceği bir ordu kazanmayı hedeflemiştir. Irak'ın işgali sırasında Mısır'ın ABD yanlısı tutumu bu yakınlaşmanın meyveleri olarak karşımıza çıkmıştır. Mısır ordusu için ABD yardımları çok önemlidir. Fakat ABD, yaptığı yardımlarda Mısır'ı hiçbir zaman İsrail'in önüne geçirmemiş, askeri üstünlük sağlayabilecek kadar silah yardımı veya satışı yapmamıştır. 1980'lerde başlayan ilişkiler, 1988 yılında Mısır'a, NATO dışı müttefiklik verilerek taçlandırılmıştır (Kuduoğlu, 2018).

İsrail, 1979 Camp David Anlaşması ile bölgedeki izolasyonunu büyük ölçüde kırmıştır. Dolayısıyla Arap ülkeleri ile yakınlaşmaya başlayan İsrail, Şahlık dönemi İran'ına alternatif üretmiştir. İran'a olan bağımlılığını azaltmış ve eski müttefikini düşman olarak görmeye başlamıştır. Bölgedeki varlığı büyük oranda ABD'ye dayanan İsrail, bölgede ılımlı olan Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirerek ilerletmeye başlamıştır. Tam da bu süreçte devrim ihracı gibi bir söylemle İslam Devrimi geçiren İran, Körfez ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır. Bu ülkeler ABD'ye yakınlaşmış ve dolayısıyla bölgede İsrail ile ilişkiler geliştirmişlerdir (Mercan, 2021).

Camp David Anlaşması'nın en mühim siyasi işlevi, Arap dünyasını Filistin meselesinde bölmek olmuştur. İsrail, onca savaş ardından biraz rahat bırakılır ve Arap dünyasının bölünmüş olmasından faydalanılır. Keza bölge de, Arap – İsrail Savaşları dönemine göre daha istikrarlı bir dönem geçirir. İsrail'in devlet olarak varlığının tanınması bu anlaşma sayesinde olur ve Araplar birbiri ardına İsrail ile anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Ürdün-İsrail Anlaşması'nı mümkün kılan da yine Mısır ile imzalanan Camp David Anlaşması'dır (Akgün, 2011).

Camp David Anlaşması, Mısır'a barış getirmiştir fakat beklenen refah bir türlü sağlanamamıştır. Mısır, izlemiş olduğu dış politikalar neticesinde Arap ülkelerinden soyutlanarak uzaklaşmıştır. Bu ülkelerden ülkesine sağladığı fonlardan yoksun

birakılmıştır. Bu sayede zaten yoksul olan halk daha da yoksullaşmıştır. Enver Sedat ve ailesinin lüks içinde yaşaması kendi halkı nezdinde de popüleritesinin düşmesine sebep olmuştur. Mısır, Doğu bloğundan ayrılmış ve güvenlik kaygıları sebebiyle Batı bloğuna yakınlaşmıştır. Dolayısıyla İsrail'e karşı güvenlik tehdidi algılamasından vazgeçmiş ve Arap ülkelerin Baasçı ve Monarşi yönetimlerini tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Diriöz, 2012).

Camp David Anlaşması'ndan sonra ABD'nin baskısı ile 1994'te Ürdün - İsrail arasında da bir barış anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya imza atan İsrail Başbakanı İzak Rabin, 1996'da fanatik bir Yahudi tarafından öldürülmüştür. Çünkü öğrenciye göre, Tanrı Yehova'nın emirlerine karşı gelen başbakan öldürülmeliydi. İsrail'in toprakları Nil'den Fırat'a genişlemesi gerekirken, savaşla kazanılmış alanların barış anlaşmaları ile geri iade edilmesi suikaste kurban gitmesine sebep olmuştur. Tıpkı fanatik bir Arap milliyetçilerinin Enver Sedat'ı öldürdüğü gibi, 1996'da da İzak Rabin kendi ülkesinin vatandaşı tarafından öldürülmüştür (Kaya, 2020).

Clinton dönemi, 1993-2000 arasındaki dönemi kapsar ki bu dönem, Clinton liderliğindeki ABD'nin Filistin-İsrail sorununda en istekli olduğu ve çözüme en yakın olduğu dönemdir. Clinton bizzat kendisi konuyu şahsi bir mesele olarak algılamış ve sağlanacak olan barışın kendi döneminde sağlanması için yoğun çaba sarfetmiştir. 1998 Wye River'daki Ortadoğu Zirvesi'nde tarafları bir araya getirip çözüm için çabalayan Clinton, 2000'de Camp David Zirvesi'ni düzenlemiş ve yine tarafları anlaştırmak için çabalamıştır. Clinton dönemi bittikten sonra ABD'nin Filistin-İsrail sorununa bakışı değişmiş, Bush yönetimi, Clinton'dan kalan sürece sahip çıkmamıştır. Bush ağırlığı Irak'a vermiş ve Filistin sorunu bir müddet sahipsiz kalmıştır. Özellikle ABD'nin 11 Eylül Saldırıları sonrasında değişen tutumu, İsrail'in, Filistin politikalarında elini güçlendirmiş ve ABD tarafından destek görmüştür (Oruç, 2014).

3.5. Lübnan Devleti ve Arap-İsrail Çekişmesi

İçindeki mevcut etnik yapı, mezhepsel farklılıklar ve kültürel zenginliği ile Ortadoğu'daki ilk örneği olan Lübnan, bu yanı sıra aynı şekilde Ortadoğu'daki siyasi rejiminin gelişimini çözebilmek için ciddiye alınması gereken bir örnek olarak

karşımıza çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'da meydana gelen toplumsal ayaklanmaların hepsi Lübnan'da farklı yankılar uyandırmıştır. Hatta ve hatta Ortadoğululaşma'nın temel niteliklerinden biri olan etniksel ve mezhepsel savaşlardan dolayı gerçekleşen ayrışmalarla neredeyse 15 seneye yakın bir zaman dilimini kapsayan iç savaşa girmiştir. Hükümet aynı zamanda yöresel ve uluslararası grupların direk olarak ya da dolaylı yollardan gerçekleştirdiği müdahalelerle karşı karşıyadır (Erdem, 2018).

Lübnan hükümetini iç çatışmalara sürükleyen birçok sebep bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Ulusal Pakt'ta gerçekleşen yapının belirli bir zaman zarfının ardından kırılmalar yaşamasıdır. Maruni Hristiyanlar'ın ülkedeki en kuvvetli aktör olduğu dönemlerde ellerinde bulunan imkanlar, yavaşça farklı grupların nüfuslarının artışı geçmesi ile Maruniler'in ellerinden almıştır. Dolayısıyla Maruniler'in ülke içerisindeki ayrıcalıkları yavaşça ortadan kalkmıştır. Söz konusu olaylar ise diğer aktörlerin adaletsizlik yüzünden gerçekleştirdikleri ayaklanmaları haklı kılmıştır (Arslan, 2018).

Sebeplerden bir diğeri, Filistinli mülteci grupların Lübnan'a kaçmalarıdır. İlk dönemlerde vatandaşlar tarafından bir dayanak gördüyse de her geçen gün nüfuslarının yükselişe geçmesinden dolayı ilk başta Maruniler olmak üzere diğer aktörler tarafından tepki toplamıştır. Filistinli sığınmacıların büyük bir bölümü Sünnilerden oluşmaktaydı. Ülke içinde vuku bulan mezhep savaşı, Sünni akımları ile birlikte farklı bir zirveye ulaşmıştır (Arslan, 2018).

Üçüncü sebep her ne kadar ikinci sırada belirtilmiş olan sebebin bir sonucu gibi görülse de önemine baktığımız zaman ayrı bir madde olarak ele alınması gerekmektedir. Silahlanmalar giderek artmış ve bu silahlanma biçimi bir yarış halini almıştır. Ülke içindeki aktörlerin neredeyse tamamı iç çatışmaların başlamak üzere olduğu dönemde silahlanma faaliyetlerini tamamlamıştır. Ülkenin güney bölgesinde FKÖ'nün, İsrail ile girdiği çatışma yüzünden Filistinliler silahlanmıştır. Güney bölgelerde farklı mezhebe inanç gösteren Filistinliler olası çatışmalar için silahlanmıştır. Şii örgütler ve aynı zamanda Müslüman nüfusa karşı da Hristiyan nüfus silahlanma hareketini başlatmıştır (Arslan, 2018).

1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı, Lübnan Devleti'nin tarihinde yaşanan en önemli dönüm noktasıdır. Bölgenin Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail tarafından işgali, İsrail'e muhalif olan örgütler ve onlarla birlikte neredeyse sayısı yüzbinleri aşan Filistinli göçmen Lübnan'a sığınmak durumunda kalmıştır. Bu olay sayesinde Lübnan ve İsrail Devletleri'ni ilk karşılaşmalarını yaşıyorlardı. Öyleki 1968 yılında Lübnan ve İsrail Devletleri'ni birbirleri ile sınır savaşları yaşamıştır. 1969 yılının ilk aylarından sonra Suriye hükümeti Lübnan'da yaşanan olaylara direkt olarak karışmaya başlamıştır. Lübnan'ın genelkurmay başkanı ile Arafat yönetimi arasında 1970'li yılların ilk yarısında Kahire Anlaşması imzalanmıştır. Yine aynı sene Ürdün'de Kral Hüseyin'e yönelik düzenlenen süikast girişiminde Filistinlilerin parmağının olduğu söylentileri duyulmuştur. Bu durum Filistinlilerin Lübnan içindeki etkinliklerini arttırmalarına sebep olmuştur. Yine bu dönemde enflasyonun artması sebebi ile Filistinliler Ürdün'den çıkarılarak Lübnan'a gidip sığınmışlardır. İsrail, Lübnan sınırlarındaki Filistinli mültecilerin kamplarına saldırılarda bulunmuş ve böylelikle de cemaatler arasında yaşanan husumetler tırmanmıştır. 1974 yılında Lübnanlı Hristiyanlar ile Filistinli aktörlerin yaşadıkları mücadeleler Lübnan hükümetini bir kaosu ortasında bırakmıştır. 1976 yılının Ekim ayına dek devamlılığı süren, Müslüman gruplar ile Hristiyanlar arasındaki iç savaşlar bu gerekçelerle filizlenmiştir. Suriye devleti Lübnanlı Hristiyanların davetine kulak vererek söz konusu çatışmayı sonlandırma gerekçesi ile Lübnan sınırlarına girmiştir (Turan, 2011).

Lübnan iç savaşının Filistinli mültecilerin gelmesi ile ortaya çıktığı her ne kadar doğru olsa da savaşın ortaya çıkmasının tek bir nedene bağlı olmadığını, Lübnan devletinin kendi içindeki problemleri yüzünden böylesine uzun vadeli ve sert geçen bir savaşın ortasına düşmüştür. Lübnan'da yaşanan iç savaş, ülkeyi Suriye ve İsrail devletlerinin doğrudan karışabilecekleri bir yapı haline getirmiştir. Aynı zamanda Güney Lübnan bölgesi İsrail devletinin işgalinde uzun bir dönem kalmış, Suriye devleti ise İsrail toprakları boşalttıktan sonra bile Lübnan sınırlarından kendi birliklerini çekmeyi onaylamamıştır (Özdemirci, 2016).

Müslüman ve Hristiyan aktörlerin ülke yönetimi için birbirleri ile mücadele halinde olmaları Lübnan rejiminin özgürlüğünü ilan ettiği tarihten itibaren en çok gündemde kalan konulardan biri haline gelmiştir. Söz konusu iç savaşlar Lübnan devletinin tam olarak kurulmasının hemen ardından başlamamış olsa dahi gruplar

arasında vuku bulan mücadeleler aktif bir şekilde sürmeye devam etmiştir. Ülke nüfusunun neredeyse %54'lük bölümünün Hristiyan nüfustan meydana gelmesi ve ülkenin başbakanının ülkedeki en yoğun nüfusunu meydana getiren ikinci grup olan Sünniler arasından seçilmiş olması söz konusu çatışmaların zeminini hazırlayan en önemli etkenlerden biridir (İnat vd., 2010).

Esasında 1975 yılında filizlenen iç savaş bahsi geçen bu iç ve dış faktörlerin ard arda yaşanması sonucunda bu şekilde patlak vermiştir. Ülkede nüfusla ilgili ortaya çıkan gerçekler ve değişen siyasal hareketliliklere karşı pasif kalan bir hükümet sistemi, 1970 yılında Lübnan'dan silahlı birlikler ile zorla Ürdün sınırları dışına atılan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün de Lübnan'da daha önemli ve güçlü bir aktör olarak yeniden ortaya çıkması sonucunda tamamen yıkılışa geçmiştir. Temelde öteden beri güçlü aktörlerle var olan sistemde farklılıklar yaratmak isteyen aktörlerin 1975-1990 senelerinde bir iç çatışma sürecine, yerel güçler ve uluslararası güçler de müdahale etmeye çalışmışlardır. Söz konusu devletler birçok grubu ayrı ayrı desteklemekle kalmayıp kimi dönemlerde işbirlikçilerini de değiştirme vasıtasıyla Lübnan'ın stratejik konumunu kullanarak birbirleri ile olan mücadelelerini sürdürmüşlerdir (Altunışık, 2007).

13 Nisan 1975 yılında Lübnan'da gruplar arasında yaşanan çatışmalar zamanla yerini iç savaşa bırakmıştır. Ayn El-Rumana'da Falanjist lider Pierre Camayel'e Beyrut çevresinde yeni inşa edilen bir kilisenin açılışı esnasında suikast gerçekleşmiştir. Gerçekleşen suikast amacına ulaşamamış Camayel sağ kurtulmuş fakat iki koruması yaşamını yitirmiştir. Camayel söz konusu suikastın Filistinli aktörler tarafından düzenlendiğini düşündüğü için Falanjist birliklerinin suikastın gerçekleştiği gün Filistin'e ait bir yolcu aracını yolundan alı koyarak içindeki 27 yolcuyu katletmesi ile her iki grup arasında yaşanan çatışmalar yerini iç savaşa bırakmıştır (İnat vd., 2010).

İlk mücadeleler Beyrut bölgesinde Filistin ile Falanjist birlikleri arasında vuku bulmuştur. Beyrut kentinin güney bölümünde bulunan banliyölerin Şii gruplar da Filistin'e destek çıktığından olaylar Hristiyan ve Müslüman gruplar arasında toplu bir çatışma haline gelmiştir (Acar, 1989).

Savaşın ülkenin tamamına yayılması üzerine ülkede ciddi boyutta bir göç hareketi gerçekleşmiştir. Farklı mezheplerin bir arada yaşamını sürdürdüğü bölgelerde aynı mezhepte olanlar nüfuslarının yoğun olduğu alana doğru yer değiştirmiştir. Bu durum ülkeyi ayrışma tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir. 1975 yılının 24 Ağustos ayında Zahle'de tekrar ortaya çıkan mücadeleler kısa süren ateşkes anlaşmasının bozulmasına neden olmuştur. Suriyeli suçluların özgür bırakılması ile Şii gruplar tepki vermek adına saldırıya başlamıştır. Söz konusu çatışmalar yalnızca Zahle ile bitmeyip farklı alanlarda da Müslüman-Hristiyan savaşları gerçekleşmiştir. Söz konusu olaylara ordu birliklerinin de dahil olması üzerine 11 Eylül tarihinde ülkenin kuzey bölgesinde ateşkes ilan edilmiştir (Acar, 1989).

Lübnan da yaşanan iç savaşın Soğuk Savaşla aynı dönemde olduğu için hem bölgedeki devletler hem de küresel ölçekteki devletler destek verdikleri aktörler aracılığı ile iç savaşın içinde yer alarak bu savaşın daha uzun bir zamana yayılmasına sebep olmuşlardır. Bu zaman zarfında Suriye devleti ve İsrail devleti söz konusu bölgede iki ayrı güç olarak yerini korurken işbirlikçileri olan ABD devleti ile Rusya devleti de onların vasıtası ile Lübnan da mücadele etmişlerdir. 1978 yılında Lübnan'ın güneyinden filizlenip 1982 yılında başkent olan Beyrut'a ulaşan İsrail hükümetinin işgal faaliyetleri, 1985 yılından sonra yavaş yavaş ülkenin güney bölgesine çekilmesiyle bitmiştir. Söz konusu işgaller esnasında İsrail, hava saldırı araçları ile çok sayıda bombardımanda bulunmuştur. Başkent olan Beyrut 1990 senesine dek Batı ve Doğu, olacak şekilde bölünmüş, batı bölümüne Müslüman gruplar egemenlik sağlarken doğu bölümü Hristiyanların egemenliği altında kalmıştır. Lübnan'da yaşanan iç savaşın bir din ve mezhep çatışmasına dönerek büyümesi üzerine 1989 senesinde Suudi Arabistan hükümetinin Taif'te "Taif Anlaşması" imzalaması üzerine noktalanmıştır. Bahsi geçen ateşkes anlaşması devreye girene dek bu grupların birbirleriyle yaşadıkları mücadeleler devamlılığını sürdürmüştür. Nerdeyse sayısı yüz binlere ulaşan yaralı olarak kurtulduğu Lübnan iç savaşında, bir milyonun üzerinde bir nüfusta göç etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan iç savaşı kabullenemediği düşünülen Lübnan hükümeti 1991 yılında genel bir af ile savaştaki bütün hükümlüleri çıkarmıştır (Anadolu Ajansı, 2017).

1976 yılının haziran ayında Suriye ordusu, barış düşüncesiyle bir de Beyrut kentinde Suriye'nin işbirlikçileri Hristiyan birliklerince Tel al-Zaatar kampını

katledilen Filistinli aktörleri engellemek adına Lübnan sınırlarına girmiştir. Arap camiası, Arap Caydırıcı Güç olarak Suriye devletinin Lübnan'daki varlığını Ekim ayında resmi olarak kabul etmiştir. Filistin saldırısına karşılık olarak 1978 yılında İsrail devleti, Lübnan güneyinde işgal girişimlerini başlatmıştır (BBC, 2020).

İsrail'in, Britanya büyükelçisine Filistinli aktörlerce Haziran 1982 yılında düzenlenen suikast girişiminden sonra İsrail hükümeti, Lübnan hükümetine yönelik işgal faaliyetlerinin boyutlarını zirveye taşımıştır. İsrail taraftarı olduğu halde cumhurbaşkanı olarak 1982 yılının Eylül ayında seçilen Bachir Gemayel yaşanan suikastte yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine İsrail hükümeti, Falanjist milislerin Sabra ve Şatila kamplarında binlerce Filistinlinin öldürüldüğü Batı Beyrut'u işgal etmiştir. Bachir'in abisi olan Amin başkanlık koltuğuna oturmuştur. Beyrut kentine daha çok ABD, Fransız ve İtalyan barış güçleri destek vermiştir. ABD büyükelçiliğine yönelik 1983 yılı Nisan ayında yapılan suikastte 63 kişi katledilirken, Ekim'de barış ordusunun karargâhına düzenlenen saldırı sonucunda ise 241 ABD ve 58 Fransız askeri yaşamını yitirmiştir. Meydana gelen çatışmalardan dolayı ABD ordusu 1984 yılında Lübnan sınırlarından uzaklaşmıştır. İsrail ordusunun büyük bir bölümü 1985' SLA "güvenlik bölgesi" sınırları dışına çıkmıştır (BBC, 2018).

Lübnan meclisinde milletvekilleri tarafından yapılan oylama ile 24 Kasım 1989'da İlyas Haravi Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Aynı zamanda Avn'ın iktidara karşı sergilediği itaatsizliğe karşın onu ortadan kaldırma planı yapmışlardır. Avn ise, yerel, bölgesel ve uluslararası otoritelerden gelen dayatmalarla mücadele edip, yandaşlarını da kendisine bu mücadelede destek olsun diye bir araya getirip bir güç oluşturmaya çalışmıştır. Yapılan ikazlar ve dayatmaların bir etkisini görmeyince 1990 yılının 13 Ekim sabahında, Lübnan'daki Suriye birlikleri tanklarla Avn'nin kendini güvence altına aldığı Baabda Sarayı'nı bombalamıştır. Esed'in hava araçları ise sarayı ve yakınında olan savunma bakanlığı binasına saldırmıştır. Avn bu yoğun baskılara dayanamayıp mücadeleyi bırakmış hatta Fransa'da bulunan Beyrut Büyükelçisinin yanına sığınma mecburiyetinde kalmıştır bu vesileyle de söz konusu iç savaş sonlanmıştır (Şakra, 2018).

1989 tarihinde iç çatışmaları noktalandıran Taif Anlaşması ile Lübnan için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Söz konusu sürecin özellikleri arasında en önemli

olanı Suriye'nin Lübnan üzerindeki vasisidir. İmzalanan Taif Anlaşması ile Suriye ve Lübnan devletlerinin ayrıcalıklı bir bağ olduğunu onaylayarak Suriye'nin Lübnan üzerindeki hakimiyetini tanımıştır. Körfezde yaşanan Kriz esnasında Suriye devleti, ABD ve Körfez ülkeleri ile yakın bir bağ kurarak Lübnan'da Taif rejimine engel olmak isteyenleri dağıtmış ve sayısı yaklaşık 30.000'e ulaşan ordu birliği ile Lübnan'daki hakimiyetini arttırmıştır. Yani Lübnan'da mevcut rejim 1989'daki Taif Anlaşması'nın ardından 2005 yılındaki Sedir Devrimi'ne dek Suriye hükümeti ve Lübnan'da bulunan farklı din ve mezhep gruplarındaki işbirlikçileri ile yönetilmiştir. Lübnan hükümetini meydana getiren grupların büyük bir bölümü, imzalanan Taif Anlaşmasından ve Suriye'nin oradaki varlığından huzursuz olmuştur. Marunî grubu Lübnan'da egemenliklerinden olmaktan, Şii grupları yönetimden tamamen uzaklaştırılmaktan, Sünni grupları Şiilerden, Dürzi grupları ise bağımsız olan yapılarının değişmesinden huzursuz olmuşlardır (Altunışık, 2007).

Söz konusu anlaşma cumhurbaşkanı koltuğunu Hristiyan bir yöneticiye bırakmıştır. Müslümanlar ise Hristiyan bir cumhurbaşkanının varlığından endişeliydi. Taif Anlaşması'yla yapısı oluşmaya başlayan Lübnan devleti anayasa maddelerinde cumhurbaşkanının etkilerini azaltmak için değişiklikler yapma yoluna girmiştir. Yapılan değişikliklere göre, cumhurbaşkanının bir Sünni başbakan ataması adına bir şii meclis başkanının onayına sunması gerekiyordu ayrıca daha önce bakanı görevden men etme hakkına sahip olan cumhurbaşkanının elinden bu yetki alınıp kabineye verilmiştir. Aoun cumhurbaşkanlığının yetkilerine getirilen bu kısıtlamaları kabul etmediğinden 1990 yılında bir isyanın başlamasına sebep olmuştur. Suriye devleti ise bu saldırıları kısa bir zaman diliminde bastırarak 1990 yılının ekim ayında söz konusu iç savaşın bitmesini sağlayarak Lübnan birliklerinin yeniden oluşturulması çalışmalarını başlatıp siyasal platformda yeni reformlarını faaliyete geçirmiştir. Suriye devleti Lübnan'da hakimiyet alanı kurmak için çok öncesinde Elias Hrawi'nin cumhurbaşkanı ve 1992'de Refik Hariri'nin başbakan olması için gerekli altyapıyı kurarak teminatını sağlamıştır. Her ikisi yönetici politikaları ile Suriye'nin güvenilir işbirlikçileri olduklarını ortaya koymuştur (Çelik, 2012).

Ülke Suriye, İsrail ve Filistin birliklerince ele geçirilmiş ve İran askeri birlikleri ülkede çalışmalarına başlamışlardır. Amerikan, İngiliz, İtalyan ve Fransız askerleri bir yana, Birleşmiş Milletler kuvvetleri de Lübnan'a müdahale etmiştir. Neticede, Orta

Doğu'nun dini, siyasi ve milliyetçi gruplarının büyük bir bölümü bu iç savaşa dahil olmuştur. Ülkenin siyasal politikası Lübnan'ın Müslüman nüfusunun büyük bir bölümüne ekstradan güç edindirerek değişikliğe uğraması da bu iç savaşın sonuçlarındandır (Çelik, 2012).

Devletin gücünün mevcudiyeti halk tarafından kabul edilmesi gereken bir durumdur. Toplum tarafından bu otoritenin tanınmak istenmemesinde iktidarın yapısı ve toplumun anlayışındaki farklılıklar karşılaştırılabilir. Toplumun yapısını yansıtmayan yahut toplum yapısını yansıttığı düşünülen fakat halkı ikna etmeye yetmeyen bir yol izleyen iktidar, bu sebeplerle halk tarafından tanınmaz ve bu da giderek gücünü kaybetmesine sebep olur. Kısacası Lübnan'da iktidarın bir başarı elde edememesi, tam anlamıyla bir hakimiyet kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Lübnan'da hakimiyetin kurulması için gerekli olan halkın genel oy birliğinden faydalanma gibi bir adalet sistemi bulunmaması birbirini takip eden üç farklı sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlar; Lübnan'ın siyasi rejiminin toplumun sosyal özelliklerini yansıtmaması, sosyo-ekonomik bakımdan adaletsizlik ve dengesizliklerin yanında bir de ülke ekonomisinin çok zayıf olmasından dolayı dışa bağımlı hale gelmesi yüzünden toplumun bu alandaki ihtiyaçlarına yeteri ölçüde cevap verememesidir. Zaimlik grubunun halkın üzerindeki baskısı da iktidarın güçlenmesini engelleyen bir unsurdur. Sonuncu ve üçüncü etken de Ülkenin toprakları üzerinde ve sınırlarda yeteri ölçüde bir güvenlik ağını kuramamış olması. Bunun etkisiyle birbirinden ve devletten bağımsız silahlı örgütlerin meydana çıkması, merkezi otoriteyi tanımayan bağımsız bölgelerin ortaya çıkması ve bunları tamamını ülkenin içinde bulunduğu güvenlik boşluğu İsrail hükümetinin ülkeyi işgal etmesine ve Suriye devletinin istediği şekilde ülke içindeki olaylara müdahale etmesine zemin hazırlamıştır. Bütün bu yaşananlar ülkede bir otorite boşluğunun varlığını simgeleyen durumlardır. Aynı zamanda söz konusu bölgede iktidar boşluğunu tetikleyen ve küresel ölçekte bir güvenlik tehlikesi taşıyan Lübnan hükümetinin bu yenilgisinin sebebi halkın oylamalarının dikkate alınmaması ve bu yüzden de hakimiyetin istenen ölçüde sağlanamamasıdır (Güdül, 2018).

Yaşanan tüm iç savaşlarda görüldüğü gibi Lübnan'daki iç savaşta da halk ciddi boyutlara ulaşan trajik olaylarla karşı karşıya kalmış ve aynı topraklarda yaşadıkları insanlarla kutuplara ayrılmayı derin bir şekilde hissetmişlerdir. İsrail-Suriye arasındaki

çekişme, destekçileri aracılığıyla da Lübnan'da derinden hissedilmiştir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler de bu durumdan nasibini almış, savaş hiç kimseyi ayırt etmeden kucaklamıştır.

İç savaşın ardından Lübnan rejimi, Suriye devletinin ülke içindeki etkisi ile şekillendirilen politikalar dikkate alınarak ikiye bölünmüştür. Suriye Baas rejimine yakın bir politika izleyen Ömer Karami'nin başbakan seçilmesi, beklenen dönemde Lübnan ile Suriye arasındaki "özel ilişkilerin" özelliklerini arttırmaktaydı. Bu dönemde, Suriye'nin Lübnan'daki varlığını kabul etmeyen Mişel Avn gibi aktörlerin dağıtılması, Baas rejiminin Körfez Savaşı'nın kurduğu dış konjoktürde ABD ve Körfez ülkeleriyle gerçekleştirdiği gizli anlaşmaların bir sonucu şeklinde düşünmüştür (Altunışık, 2007).

1990'larda Lübnan'ı, Suriye ve onun ülkede yer alan farklı dinsel ve mezhepsel kesimlerden işbirlikçileri yönetmekteydi. Suriye, Lübnan'daki hakimiyetini tahminen 30,000 dolayındaki askeri varlığı ve istihbarat kuvvetleri ile korumaktaydı. Suriye hükümetinin Lübnan'da aktifliğini devam ettirmesine etki eden bir diğer unsur da Taif ardından, ülkede yeniden baş gösteren parlamenter seçimlerin manipüle edilmesi olmuştur. Bu nedenle Suriye zamanla birçok teknik geliştirmiş ve geliştirmiş olduğu teknikler sayesinde Suriye yandaşlarının ve şahısların siyasi rejimde mutlak egemenliğini garanti altına almıştır. Lübnan'da bulunan her gruptan Suriye Devleti ile işbirliği yapanlar bulunsa da, Lübnan'ı oluşturan ve bir devlet haline getiren kesimlerin Suriye Devleti'nin varlığından ve Taif anayasasından hoşnut olmadıklarını söyleyebiliriz. Maruniler'in Lübnan'daki önceliği, etkinliklerini kaybetmemektir. Şiiiler, kendi aralarında bölündüğü halde dışlanmaya devam etmelerinden, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürziler bağımsızlıklarını kaybetmekten şikayetçi vaziyettedir (Altunışık, 2007).

Lübnan, meydana gelen iç savaşın ardından 1992, 1996, 2000 ve 2005 yıllarında parlamento seçimleri gerçekleştirmiştir. Yerel seçimler ise, 1963 yılından sonra ilk kez 1998 senesinde gerçekleşmiş, daha sonra da 2004 senesinde yapılmıştır. Ülkede 919 yerel konseyin toplam 10.818 seçilmiş üyesi vardır. Lübnan'da farklı fikir ve mezhepsel grupları temsilen 30'dan fazla siyasi parti bulunmaktadır (Aydın, 2009).

2000'li yıllar bölgedeki rejimler üzerinde ve Lübnan Devleti'nde çok önemli olayların yaşandığı bir zaman dilimi olarak tarihe geçmiştir. İlk olarak Lübnan hükümetinde varlığını sürdüren en önemli dış aktörlerden olan Suriye Devleti'nin bölgedeki statüsü önemli oranda değişmiştir. 1990'lı dönemlerde bir ateşkes süreci yaşayan ve aynı zamanda ABD ve İsrail için bir kilit niteliği taşıyan Suriye, 2000'li dönemlerde bu kilit önemini zamana yayılmış biçimde yitirmiştir. 2000 senesinde Clinton-Esad toplantılarından bir netice elde edilememesi üzerine ateşkes sürecinin bitmesi, ABD hükümetinde ve İsrail Devleti'nin iktidarlarına geçen yeni rejimler, Suriye ile önceki yöneticilerden daha farklı barış politikaları içerisine girmişlerdir. Bu durum ise Suriye Devleti'nin statüsünü ciddi anlamda değiştirmiştir. Bu gelişmelerin iyiye yönelmek üzere olduğu süreçte Hafız Esad'ın yaşamını yitirmesi ile oğlu Beşar Esad'ın babasının yerine geçmesiyle farklı bir sürece sürüklenen Suriye, bu durumu istediği gibi yönetememiştir. 11 Eylül ardından bilhassa değişen George W. Bush rejiminin yeni Orta Doğu rejiminde Suriye hedef ülkeler arasında yerini almış ve ABD açık bir ifade ile ülkede yönetim değişikliği gerektiğini söylemeye, bunu her platformda dillendirmeye başlamıştır. Bu olayların etkileri de Suriye'nin arka bahçesi olarak gördüğü Lübnan'a yansımıştır (Altunışık, 2007).

Başbakan Refik Hariri'nin suikasti ile meydana gelen olaylar yüzünden 2005 yılında Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığı noktalanmıştır. Söz konusu süreçten önce ise Suriye'nin, Lübnan'daki gücü ciddi bir boyutta kendisini hissettirmiştir. Bilhassa 1990 yılının ardındaki süreçte Suriye hegemonyasının ölçüsü fazlasıyla büyümüş ve bu yüzden özgür bir Lübnan siyasetinden yahut politikasından söz etmek imkânsızlaşmıştır (Tinas, 2020).

2005 yılının 14 Şubat tarihinde Lübnan rejiminin eski Başkanı Refik Hariri'nin katledilmesi neticesinde meydana gelen olaylardan sonra ülkede yoğun mücadelelerin yaşandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. 2006 yılına gelindiğinde dönemin ilk yarısı olaysız ve yoğunluklu olarak 2005'ten kalan problemlerin çözüme kavuşmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu suikastin faillerini bulmak adına 7 Nisan 2005'te BM Güvenlik Konseyi'nin kurduğu komisyon 2006'da da bu faaliyetlere ara vermeden devam etmiştir. 2006'da Lübnan'da yaşanan en önemli olay 12 Temmuz tarihinde Hizbullah'ın iki İsrail askerini rehin alması neticesinde, Hizbullah ve İsrail arasında yaşanan savaş olmuştur. 34 günlük savaşın ardından

ateşkes imzalanmasıyla BM Barış Gücü (UNIFIL) bölgeye takviye edilmiştir. Sonuç olarak yıl boyunca olayların devam etmesi ile senenin bitiminde meydana gelen siyasal olaylar ve suikast girişimlerini değerlendirecek olursak 2006 yılı Lübnan hükümeti için olaylarla yüklü bir yıl olmuştur (Cicioğlu, 2006).

BMGK, 7 Nisan 2005'te, 1595 sayılı ortak kararı alarak Hariri suikastının arka perdesinin çözülmesi adına BM Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun oluşturulmasını öngörmüştür. Aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi aracılığı ile Suriye rejimine dayatmalarda bulunulmuş ve rejim üzerinde etkinlikler artırılarak, sonuç odaklı kararların çıkarılması için çalışılmıştır. Bu kararlar vasıtasıyla Beşar Esad rejiminin zayıflayacağı ve devrileceğini öngörülmüştür. Lakin Esad yönetimi bugünkü iç savaş ortamında bile ayakta durmaktadır (Çelik, 2012).

2006 yılında Hizbullah'ın İsrail askerlerini rehin alması sonucu patlak veren savaşın ardından meydana gelen olaylar yüzünden Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Hariri'ye düzenlenen suikast ile ilgili incelemeler yavaşlamış hatta neredeyse o sene için rafa kalkmıştır (BBC Turkish, 2006). İsrail bombardımanları Beyrut Havalimanı ile birlikte Lübnan'ın ulaşım ağlarında ciddi hasarlar ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu mücadeleler neticesinde neredeyse binden fazla Lübnanlı ile 160 İsraili yaşamını yitirmiş, yine bu çatışmalar da tarihin kanlı sayfalarında yerini almıştır. Yaşanan bu çatışmalarda toplamda kaç kişinin yaşamını yitirdiği ile ilgili net bir rakam elde edilmediği halde Lübnan'daki ölümlerin üçte biri ile üçte ikisinin sivil halktan oluştuğu netleşmiştir. Hizbullah'ın roketleri 43 İsraili sivilin ölümüne sebep olmuştur. Mücadeleler 14 Ağustos 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı ateşkes kararıyla resmi bir şekilde sonlanmıştı (Aljazeera, 2014).

Yaklaşık bir ay boyunca devam eden savaş ardından, her iki taraf için mutlak bir başarıdan söz etmek çok da mümkün görünmemektedir. İsrail bakımından değerlendirildiğinde; Lübnan'ın güney bölgelerinin tarafsız bölgeler olmasını sağlaması ve Hizbullah'ın askerî birliklerinin bir bölümünü işlevsiz hale getirmesi, kısmi de olsa zafer olarak kabul edilebilecektir. Ancak Hizbullah'ın tam anlamıyla bir mağlubiyete uğramasını sağlayamamış hatta Hizbullah, İsrail'in birçok kentini direkt olarak vurabilecek güçte olduğunu tüm dünyaya göstermiş ve bu sayede İsrail hükümetinin “yenilmezlik miti” derin ve önemli bir hasar almıştır. Bu savaş Hizbullah

açısından değerlendirildiğinde ise Hizbullah ordusu, İsrail birliklerine yönelik verdiği mücadelede kendisini başarılı görmüş ve savaşın kazananı gibi hareket etmiştir. 2006 yılından sonra hem Lübnan'da hem de Arap dünyasında statüsünü yükseltmiştir. Fakat Lübnan hükümetini devamlı olarak felakete sürüklediği gerekçesiyle büyük bir muhalif grupla da karşı karşıya kalmış durumdadır (Danış, 2016).

Olayların az da olsa yatışmasıyla sonbahar aylarında Hariri soruşturması tekrar gündem maddeleri arasındaki yerini almıştır. Çünkü Kofi Annan'ın daha önce teklif etmiş olduğu Hariri suikastına ilişkin uluslararası mahkeme kurulması tasarısı, 13 Kasım 2006'da Lübnan Devleti'nin aldığı ortak bir karar ile onaylanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun yaptığı görüşmelerden sonra izahat de bulunan dönemin Başbakanı Fuad Sinyora, Hariri suikastının geri planında yer alan olay ve kişilerin ortaya çıkarılmasını, bütün Lübnan vatandaşlarının istediğini dile getirmiştir. Bu yüzden de verilen bu karara destek çıkacaklarını söylemiştir. Fakat Lübnan'da Devlet Başkanlığı görevini yürüten Emil Lahud, uluslararası mahkeme kurulmasına ilişkin hükümetin onay verdiği mevzu bahis kararı kabul etmemiştir (BBC Turkish, 2006).

Ortadoğu'daki ülkelerin yöneticileri Refik Hariri suikastı ile birlikte siyasî liderlere düzenlenen suikast girişimlerinin, ülkenin dış politikası ve bölgedeki dengelerini hızlı bir şekilde ve hangi ölçüde değiştirebileceğini görebilmişlerdir. Hariri suikastının Lübnan'da uyandırdığı yankı, İran yandaşı Hizbullah ve Suriye taraftarı Emel Örgütü taraftarları dışında, daha önce birbirlerini bir kaşık suda boğacak olan ve hiç bir araya gelmemiş olan farklı grupların bir araya gelmesine vesile olmuştur. "Suriye karşıtlığı" çerçevesinde bir araya gelen siviller önemli boyutta eylemler gerçekleştirmişlerdir. Düzenlenen protestolar yüzünden Lübnan Başbakanı Ömer Karami iktidardaki görevinden geri çekilmiştir. Ülkede seçimler gerçekleştirilmiş ve gerçekleşen bu seçimler uzun bir süre sonra Suriye hükümetinin kontrolünde olmadan yapılan ilk seçimler olmuştur (Çelik, 2012).

Suriye'nin geri adım atmasıyla neticelenen suikast ardından ayaklanmaların boyutları öyle büyümüştür ki, Arap Baharı'nın bile 2005'te yaşanan bu "Bağımsızlık Ayaklanması" yüzünden meydana geldiği düşünülmektedir. Falanjist Parti'nin öncüsü Emin Cemayel, Sedir Devrimi'nin Lübnan'ın ve bölgedeki toplumun görünümünde

değişikliklere sebep olduğunu söylemiştir. Cemayel'in nezdinde halkı onların izinden devam etmiştir (Vliet vd., 2012).

2007 senesinde Filistin göçmen kampı Nahr El Bared'de, Lübnan askerleriyle İslami milis örgütlerinden olan Fetih El İslam arasında çatışma süreci yaşanmıştır. Söz konusu çatışmalar kampta bulunan göçmen barınaklarının neredeyse yüzde doksana yakınının kullanılamaz hale gelmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda bu çatışmalar neredeyse 40 bin göçmenin yerini değiştirmesine sebep olmuştur. El Kaide'yi kendileri için eşsiz bir örnek olarak kabul eden militanlar ile ordunun girdiği çatışmalarda tahmini olarak 169 asker, 287 militan ve 47 sivil yaşamını yitirmiştir. 2007 yılının Ekim ayına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un başkanlık süresi bitmiş ve ülkede yeniden seçimler yapılması gündeme gelmiştir. Muhalif gruplar yeni cumhurbaşkanlığı seçiminde oy kullanmak için yetki paylaşımının yapılmasını ilk şart olarak koşmuşlardır. Muhaliflerin bu tavrı Lübnan'ı yönetim boşluğuna sürüklemiş, ülkede seçimlerin yapılması güçleşmiştir. Bu durum ülkeyi iç savaştan sonraki süreçte görülen en büyük çatışmalara zemin hazırlamıştır. Hükümet taraftarları ile muhalif kuvvetlerin yaşadığı çatışma yüzünden 62 kişi yaşamını yitirmiştir. 2008 yılının Mayıs ayında Arap Birliği vasıtasıyla devletlerarasında görüşmeler Katar'da, Katar Devleti'nin arabuluculuğuyla başlamıştır. Bu ülkede varılan Doha Anlaşması çerçevesinde çatışmalar son bulmuş ve ülke yeniden derin bir nefes almıştır (Aljazeera, 2014).

Lübnan'da meydana gelen iktidar boşluğu neticesinde, bir yandan bölgesel, diğer yandan da bölge dışı aktörler, vekâlet savaşlarını ülkede sürdürmüşlerdir. Bu durum ile birlikte ülkede ciddi boyutlara ulaşan terör eylemleri baş göstermiştir. Ülke içinde yaşanan terör eylemlerinden dolayı 8 Mart Bloğu, İsrail'i ve dış aktörleri suçlamıştır. 14 Mart Bloğu ise Suriye ve Hizbullah'ı bu terör eylemlerinden sorumlu tutmaktadır. Olayların geldiği son noktada ise eski bir bakan 2012 yılında gerçekleşen terör olaylarından dolayı çıktığı mahkemede yapılan tüm suçlamaları kabul ederek sorumluluğu üstlenmiştir. Bu durum da Lübnan'da uzun zamandır devam eden özgürlük hareketleri, dış aktörlerin ülkenin iç siyasetine müdahil olması ve ülke rejiminin bu dış aktörlerle olan bağları ile ilgili konuları iyice körüklemiştir. Lübnan'ın siyasal sorunlarının tarihsel süreci ve bu sorunlar yüzünden ortaya çıkan iktidar boşluğu nedeniyle ülke, mücadelelerin sürekli yaşandığı ve çatışmaların devlet dışı

aktörler aracılığı ile sürdürüldüğü bir alan haline gelmiştir. Suudi Arabistan ve İran arasında meydana gelen mücadeleler yüzünden Suriye’de ortaya çıkan iç savaş, Lübnan’daki siyasi rejimin tam anlamıyla bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca ülke dışarıdan gelecek baskılara daha açık bir hale geldiyse yine Suriye’deki iç savaş bu durumda etkili olmuştur. Bölgede yaşanan bu tatsız olaylar neticesinde 14 Mart ve 8 Mart bloklarının birbirleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar iyice ayyuka çıkmış ve taraflar iyice ayrılmıştır. Nitekim Lübnan’da 18 farklı mezhep bulunmaktadır ve ülkede yer alan mezhep sayısı oranında da mezhepler arasında yaşanan çatışmalar giderek artmış ve ülke tam bir kaos ortamına bürünmüştür (Özdemirci, 2015).

Ülkede yer alan siyasi yapının tamamen mezhepler üzerine kurulu olduğu Lübnan, yaşanan Arap Baharı sürecinde hem siyasi hem de ekonomik olarak çok daha zayıf bir hale gelmiştir. Bilhassa Suriye Devleti’nde yaşanan olaylar direkt olarak Lübnan rejimini etkilediğinden bu da ülkeyi korkutmaktadır. Suriye ile olan komşuluğundan dolayı orada yaşanan çatışmalar parçalı olan yönetim sistemini ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir (Kuşoğlu, 2013).

Suriye’de yaşanan iç çatışmada, Lübnanlı Sünni gruplar Özgür Suriye Ordusu’na destek vermişlerdir. Bu durum nazarında da ülkedeki Şii gruplara öncülük eden Hizbullah, Esad rejiminin yanında çatışmalara dahil olmuş ve Suriye’de yaşanan krizi Lübnan sınırlarına da taşımıştır (Orhan, 2015).

Lübnan, ülkede yaşayan Suriyeliler’in varlığına alışkın olduğu halde, 2011 yılından sonraki süre zarfında gerçekleşen yoğun dış göçler, ülkede büyük yankılar uyandırmıştır. Lübnan’ın kendi nüfusu 5.5 milyon iken BMMYK’nin 2019 yılı verilerine göre 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı yüzünden, ülkeye sığınan mültecilerin sayısı bir milyona ulaşmıştır. Suriye’den kaçıp gelmiş olan Filistinli mültecilerin rakamı da 34 bini aşmıştır. Bunun yanında Lübnan’ın resmi verilerinde yer alan bilgiye göre ülkede 280 bin Filistinli ve 6 bin Iraklı göçmen mevcuttur. Fakat 2015 yılının Mayıs ayında bizzat Lübnan Hükümeti’nin isteğiyle BMMYK Suriyelileri resmi kayıtlara işleme faaliyetlerini durdurmuştur. Bu yüzden bahsedilen sayıların doğruluğu şüphelidir. Bugün tahmin edilen rakamlara göre Lübnan’a sığınan göçmenlerin rakamı 1,5 milyonu aşmış bulunmaktadır (Vocra, 2019).

Lübnan'da yaşamını sürdüren Lübnanlı vatandaşların sayısının 5.5 milyon olduğu hesaba katılırsa, uluslararası kuruluşların verdiği tahmini rakamlara göre ülkede sayısı 1,5 milyonu bulan Suriyeli göçmen, ülke nüfusunda ciddi bir oran ile yer tutmaktadır. Bu oran ise ülke nüfusunun hemen hemen dörtte birine eşittir. Bu da demek oluyor ki ülke içindeki her dört kişiden birisi Suriyeli'dir ve ülke ise çeşitli sorunlara gebe dir. Başka bir ifade ile ülke içindeki kişi başına düşen göçmen sayısı hesaplandığında, küresel ölçekte mültecilerin en yoğun olduğu ülke Lübnan'dır. Ülkenin böylesi bir krizle mücadele edebilme gücü ise çok zayıftır (Dobbs, 2014).

Lübnan, son dönemlerini iç karışıklıklar, savaşlar ve çatışmalarla geçirmiştir. Ülkenin bu yaşadıklarının asıl sebeplerinden birisi, ulusal kimlik oluşturmak adına toplum yapısına uymayan politikaların uygulanmasıdır. Bu süreç Lübnan ile sınırlı kalmamış, Ortadoğu'da etnik köken ve mezhepler açısından çeşitli farklılıklar gösteren ülkelerde de yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı ardından Osmanlı sınırları içerisinde yer alan sahalarda oluşturulan Batı destekli ulus devletlerin kendi gruplarını oluşturma süreci, halihazırda da devam eden bir kısım yapısal sorunların gerçekleşmesine neden olmuştur. Sahip olduğu farklılıklar açısından da Lübnan Devleti, söz konusu sorunlardan en çok hasar gören, en ağır darbe alan ve hala ayağa kalkmakta zorlanan bir ülke konumuna gelmiştir. Netice itibarıyla ülke, modern bir millette olması gereken ulusal marş, bayrak, sembolik anlaşmalar ve bu gibi sonradan insan eli ile üretilen geleneklere sahip olsa da bir bütün oluşturamayacak ölçüde ayrılmış vaziyettedir ve sorunların odağında sorunlarını çözeceği günü beklemektedir. Ulus olarak nitelendirilebilmek için hem elle tutulabilecek bir kültür ile hem de elle tutulmayan değerler çerçevesinde insanlar devlet etrafında kenetlenmelidir fakat bu durum Lübnan için çok uzaktır (Danış, 2017).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI SONRASI ORTAYA ÇIKAN SORUNLU BÖLGELER

Arap-İsrail Savaşları'nda sorunlu bölgelerin hangi savaş/savaşlarla İsrail'e kaptırıldığına daha önceki bölümlerde değinmiştik. Fakat kısa bir şekilde savaşlar içerisinde değindiğimiz bu sorunlu bölgelere ayrı bir başlık açmak gereksinimi doğmuş ve ayrı ayrı incelenmeleri gerekli görülmüştür. Bu sebeple, bu bölümde Arap-İsrail Savaşları'ndan günümüze kadar Arap ve İsrail toplumu arasında sorunlara sebep olan sorunlu bölgelere değinilecektir.

4.1. Gazze Sorunlu Bölgesi

1917 yılından İsrail'in kurulmuş olduğu 1948 senesine kadar Gazze, İngiltere egemenliğinde kalmıştır. 1948'de ise Mısır'a bağlanmıştır. 22 Eylül 1948 tarihinde Şam'da bir araya gelen el-Lecnetü'l-Arabiyyetü'l-ulyâ li-Filistin, Kudüs'ü merkeze alan bir Filistin devletinin kurulduğunu duyurmuştur. 1954'te Nasır, gençleri Fedâyîn adı ile teşkilatlandırmış ve vurkaç taktiği ile İsrail'e saldırılar düzenlenmiştir. 1956 yılında Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirince, İsrail birlikleri İngiltere ve Fransa birlikleri yanında yer almış ve Gazze'ye girerek Fedâyîn birliklerini dağıtmıştır. 1967 savaşı ile İsrail kontrolü altına giren Gazze, 13 Eylül 1993'te imzalanan barış antlaşmasına göre özerk yönetim haline gelmiştir. Günümüzde özerk durumdadır (Bilge, 2022).

1992'de İzak Rabin'in liderliğinde, İsrail'de İşçi Partisi seçimleri kazanarak iş başına gelmiştir. Böylelikle İsrail, FKÖ ile direkt olarak temas kurmayı tercih etmiştir. 1993'ün Ocak ayında ise Norveç Oslo'da gizli görüşmeler başlamış ve Eylül 1993'te neticelenmiştir. Buna göre İsrail ve FKÖ birbirini tanıyacak ve ortak bir İlkeler Deklarasyonu imzalayacaklardır. Bu deklarasyon daha sonra yapılacak olan anlaşmalar için sadece bir çerçevedir (Kemiksiz, 2016).

Bu deklarasyona göre, 5 yıllık geçiş döneminde, İsrail askerleri Gazze ve Eriha'dan çekilmeye başlamıştır. Bu alanlarda Filistin özerk yönetimi kurulacaktır. İkinci aşama, 5 özel sahada yetki devrini içeren “Erken Devir” aşamasıdır. Üçüncü aşama “Geçici Dönem ve Seçimler” aşamasıdır. Filistin Yasama Meclisi seçimleri, 1996 Ocak'ta gerçekleştirilmiş, Yasama Meclisi 1996 Mart'ında çalışmalarına başlamıştır. Son aşamada Mayıs 1996 tarihini geçmemek kaydı ile yürürlüğe girecektir. Kudüs, mülteciler, güvenlik düzenlemeleri, yerleşimler, sınırlar, komşu ülkelerle ilişkiler ve işbirliği, iki taraflı sorunların çözümü öngörülmüştür (Aras, 1997).

Filistinli Araplar, 2000'de ikinci intifadaya başlamıştır. 2001'de Ariel Şaron iktidara gelince Oslo süreci sona ermiş ve bu dönemde 11 Eylül yaşanmıştır. Dolayısıyla İsrail ve Filistin arasındaki meseleler derinleşmiştir. Ariel Sharon ile birlikte İsrail kuvvetleri operasyonlara yoğunluk vermiştir. İsrail kuvvetleri Oslo sürecinde Filistin yönetimine bırakılan Gazze ve Batı Şeria'yı yeniden işgale girişmiştir. Bu durumla birlikte Filistinlilerin dış dünya ile bağlantısı kesilmiştir. Bu alanlarda ekonomik durum giderek kötüleşmiştir. İsrail'in uygulamış olduğu şiddet, kendine karşı da şiddet doğurmuştur. Filistinli gruplar intihar saldırıları düzenleyerek İsrail'i caydırmak istemişlerdir (Celevaland vd. 2010).

2006'da Gazze'de seçimler yapılmıştır. ABD ve İsrail'in beklentilerinin aksine, bu ülkeler tarafından terörist bir grup olarak kabul edilen Hamas galip gelmiştir. Seçim öncesinde Hamas'ın galip geleceğine dair İsrail, tedirginliğini kamuoyuna sürekli dile getirmiştir. Fakat ABD'den seçimlerin engellenmemesi yönünde tavsiyeler alan İsrail, seçimleri engellememiş ve seçimleri Hamas kazanmıştır. İsrail ekonomik ve diplomatik izolasyon uygulayarak Hamas'ı yıldırıma çalışmış fakat Hamas 2008'de ateşkese son verdiğini açıklamıştır. Dolayısıyla Gazze'ye yönelik operasyonların sayısı ve şiddeti artmıştır. Ayrıca İsrail, Abbas yönetimini desteklemiş ve Batı Şeria'da ilişkilerini normalleştirmiştir. Buna karşın Gazze üzerinde Hamas'ı çevrelemiş ve halkı yıldırmıştır. Dolayısıyla Filistinliler arasında da iktidar çekişmesi ortaya çıkarılmıştır (Montgomery vd, 2010).

Abbas ve İsrail Başbakanı Ehud Olmert arasında yapılmış olan doğrudan müzakereler 2007'nin Aralık ayında başlamıştır. Fakat İsrail'in Gazze Operasyonu,

Doğu Kudüs'teki yerleşimleri genişletme kararı ve Mescid-i Aksa'daki kazı çalışmalarını tekrardan başlatması sebebiyle bir sonuca ulaşamamıştır. İsrail'in, Gazze operasyonları neticesinde Hamas ve El Fetih görüşmeleri Kahire'de yeniden başlamıştır. Filistin Devlet Başkanı Fayyad, ulusal birlik hükümeti kurulması için 2009'da istifasını sunmuş ancak uzlaşma sağlanamamıştır. 2009'da ABD'de işbaşına gelen Obama, Filistin-İsrail sorununu çözmeye yönelmiş bu sebeple ilk ziyaretlerini Türkiye ve Mısır'a gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla ABD'nin, İslam dünyası ile herhangi bir sorunu olmadığı mesajını vermiştir. Obama, barış sürecindeki duraklılığı bitirmek için İsrail-Filistin arasında dolaylı görüşmeleri başlatmış, Netanyahu'yu Kudüs hariç yerleşim faaliyetlerini 10 ay süreyle durdurmak için ikna etmiş ve 2010'un Eylül ayında da doğrudan görüşmeleri başlatmıştır. Ancak Netanyahu, Eylül sonunda süresi dolacak olan moratoryumun süresini uzatmayı kabul etmemiş ve görüşmeler yeniden çıkmazda kalmıştır. Dolayısıyla Obama yönetimi ile İsrail arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır (Kemiksiz, 2016).

2007'de Hamas ve El-Fetih arasında çatışma yaşanmış, Hamas Gazze şeridinin kontrolünü sağlamıştır. Hamas tarafından El-Fetih, Gazze'den uzaklaştırılmıştır. Dolayısıyla Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da farklı yönetimler ortaya çıkmıştır. Batı Şeria'da Mahmut Abbas başkanlığında resmi bir hükümet varken, Gazze'de İsmail Haniyye'nin başkanlık ettiği resmi olmayan bir yönetim ortaya çıkmıştır. Hem İsrail, hem de Arap devletleri bakımından istenmeyen ilan edilen Hamas'ın ilerleyen zamanda Batı Şeria'yı da kontrolü altına alması ihtimali İsrail ve diğer Arap devletleri endişelendirmiştir. Hamas'ın, Gazze'deki popülerliğini yıkmak için El Fetih, İsrail tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Mahmut Abbas idaresindeki Batı Şeria'da yaşam şartları iyileştirilirken, Gazze'de yaşam şartları giderek ağırlaşmıştır. Gazze'nin su, elektrik, iletişim gibi hayati durumlara erişimi İsrail tarafından kesilmiştir. Düzenli bir şekilde İsrail, Gazze bölgesine girmiş, keyfi tutuklamalar yapmış ve sivillere zarar vermiştir (Erkmen, 2007).

Aralık 2008'de İsrail'in, Gazze'ye yönelik müdahalesi esnasında Türkiye sert tepki ortaya koymuştur. Birkaç ay sonra dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN katıldığı Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı ile restleşmiştir. Tabii bu zirvede Arap Birliği Genel Sekreteri de hazır bulunmaktaydı. Fakat Tayyip ERDOĞAN'ın buradaki tepkisi Arap toplumunda sempati kazanmıştır.

Daha sonra Gazze'ye uygulanmakta olan ambargoyu protesto etmek isteyen bir filoya Türkiye'den bir sivil toplum kuruluşu öncülük etmiş, hatta Mavi Marmara adlı gemiye İsrail askerlerinin çıkarma yapması sonucunda 10 Türk gönüllü öldürülmüştür. Bu durum Türkleri, Filistin konusunda Arap dünyasının zihnine kazınmıştır (Akgün, 2011).

İsrail ve uluslararası toplum Hamas'ın varlığını tanımaması, El Fetih'in iktidardan ayrılmak istememesi, Hamas'ın şiddete başvurmaktan geri durmaması gibi sebeplerden dolayı Filistin'de bir iktidar mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bazı ülkelerin bölgesel etkinlik kazanma çabaları da bu durumda bir etmen olmuştur. Filistin'de Fayyad hükümeti kurulmasıyla birlikte ABD ve AB yardımlar göndermeye başlamış, İsrail ise vergi gelirlerini serbest bırakmıştır. Bu gelişmelere binaen Kasım 2007'de Annapolis Konferansı düzenlenmiştir. Annapolis Konferansı, Ortadoğu'da giderek güçlenen Hamas-Hizbullah-İran-Suriye Cephesi karşısında güç kaybetmekte olan ABD-İsrail-İlımlı Arap rejimleri-Abbas taraflarının yapay bir barış ortamına ihtiyaç duymalarıyla yakından ilgilidir (Yaşar vd, 2010).

İsrail, Gazze'ye uygulamış olduğu ambargo ve uygulamanın Hamas'ı yerinden edeceğini düşünerek hata etmiştir. Zira İsrail'in bu ablukasını altında yaşayan Gazzeli Filistinliler dünya kamuoyunda daha çok dikkat çekmiş ve İsrail'in politikaları eleştirilmiştir. Sokaklardaki çöp dağları, gıda fiyatlarının aşırı yükselerek erişilmez olması, yetersiz beslenen çocukların sayısı ve oranındaki artış, gerekli hayati maddelere Gazzeliler'in ulaşamaması, sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılmaları İsrail'e karşı tepki yağmasına sebep olmuştur (Radikal, 2008).

İsrail, beklediği askeri başarıyı yakalayamadığı gibi uluslararası toplumun da tepkisini çekmiştir. Ayrıca Hamas'ın etkinliği Gazze üzerinde daha da artmış, halk bu oluşuma sahip çıkmaya başlamıştır. Gazze'ye uygulanan ambargo neticesinde Hamas, Gazze'yi daha kolay şekilde kontrol etmiştir. Hamas'ın, İsrail şehirlerini doğrudan hedef alan roketlerini engelleyebilmek, Batı Şeria'da artan Hamas etkisini kırabilmek gibi nedenlerden dolayı İsrail ve Hamas arasında 6 ay boyunca geçerli olacak şekilde 18 Haziran 2008'de ateşkes imzalanmıştır (Erkmen, 2008).

Gazze'nin güneyinde bulunan Refah Sınır Kapısı haricinde, Gazze Şeridi'ne karadan girişlerin büyük bir bölümü, hava sahasının kontrolü İsrail elindedir. Bu

ablukadan dolayı Gazze'ye insan ve mal girişleri, insani yardımlar vb tam kontrol altındadır. İsrail, makine ve inşaat gibi yerlerde kullanılabilir malzemelerin girişine de izin vermemektedir. Bunun sebebi ise füze, bomba, roket yapımında bu malzemelerin kullanılabilirliği endişesidir. Gıda, tıbbi ürünler gibi birçok ürün de BM ve insani yardım kuruluşları üzerinden Gazze'ye sokulabilmektedir (BBC News Turkish, 2021).

4.2. Kudüs Sorunlu Bölgesi

Kudüs'ün din bağlamındaki önemi 3 semavi din için de kutsal kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Museviler için Kudüs'ün asıl önemi, Hz. Musa'nın, Mısır'da bulunan Musevileri Firavun baskısından kurtararak Filistin topraklarına getirip yerleştirmesiyle başlar. Museviler tarafından "vaat edilmiş topraklar" olarak kabul gören bölgede, Hz. Süleyman döneminden kalma Süleyman Mabedi'nin kalıntıları vardır. Günümüze ulaşabilen tek kalıntı, Mescid-i Aksa'nın batı tarafında yer alan Ağlama Duvarı'dır. Yahudiler bu duvar önünde Hac ibadetlerini yerine getirmektedirler. Kudüs, Hristiyanlar bakımından da önemli kabul edilmektedir. Hristiyanlar için ise önemi, Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından çarmıha gerilip öldürüldüğü yer olarak kabul edilmektedir. Kendi inançları bakımından Kudüs'ü gelip ziyaret eden Hristiyanlar hac yaptıklarına inanmaktadırlar. Burada ilk Hristiyan konsülü M.S. 51 yılında toplanmıştır. Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki ayrım ise bu tarihten sonra keskinleşmiştir (Mete, 2006).

Müslümanlar açısından Kudüs'ün önemi ise Hz. Muhammed'in Miraç olayının gerçekleştiği yer olması ve namaz kılarken ilk kibleleri olması sebebiyledir. Dolayısıyla Kudüs bu üç semavi din için de vazgeçilmez bir öneme sahiptir (bkz. Şekil 20). İsrail'in, Yahudi Mabedi'nin kalan kısmını yeniden inşa etme fikri daima kalacak gibi görünmektedir. Müslümanları sindirse de Hristiyan toplumun, Batı ve ABD'nin tavrından çekindiği için şu anda bu düşünceleri sürümcenede beklemektedir.

Şekil 20. Kudüs'ün Manevi Önemi Gösteren Bir Fotoğraf (Yeniakit, 2022).

İsrail ve Filistin arasında barış görüşmeleri neredeyse 17 yıl sürmüştür. Fakat onca yıla rağmen bu görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Çünkü iki taraf arasındaki sorunlar, her iki taraf için de hayati meselelerdir. Yahudiler, Müslümanlar ve Hristiyanlar için kutsal önemde bulunan Kudüs üzerinde kimin egemen olacağı, Arap-İsrail Savaşları'nda evlerini terkeden Müslümanlar'ın evlerine dönüş durumu, İsrail'in uyguladığı yerleştirme politikası gibi sorunlar bu barış görüşmelerinde görüşülmüştür. Fakat her iki tarafta taviz verilemez olarak gördüğü bu konular, sorunun çözülmesini engellemiş, bölgeleri sürekli sorunlu bölgeler haline getirmiştir (Kızılgır, 2011).

İsrail, 1948 Savaşı ile Kudüs'ün yarısını ele geçirmiştir. Altı Gün Savaşı'nda Doğu Kudüs'ü Ürdün'den almıştır. 1973 Savaşı ile Kudüs'te egemenliğini pekiştirmiştir.

1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında İsrail ve Mısır arasındaki ilişkiler ilerlemiştir. Bu durumda ABD'nin payı büyüktür ve bu vesile ile Mısır-İsrail arasında 1979'da barış antlaşması imzalanmıştır. 1979 Antlaşması ile Mısır, İsrail'i bir ülke olarak tanımış, muhabata almıştır. Dolayısıyla İsrail, ilk kez savaşla kazandığı bir topraktan antlaşma ile geri çekilmiş ve Sina Yarımadasını Mısır'a teslim etmiştir. Güney sınırlarını güven altına alması ve Mısır ile barış antlaşması imzalaması ile birlikte 20 Temmuz 1980 tarihinde İsrail, Doğu Kudüs'ü ilhak etmiştir. Kudüs, İsrail

için birleşmiş ve bölünmez başkent olarak kamuoyuna duyurulmuştur. Bu durumda Kudüs meselesi tamamen çıkmaza girmiştir (Arı, 1997).

Birinci İntifada'nın devam ettiği yıllarda 12-15 Kasım 1988 tarihlerinde Filistin Ulusal Konseyi, Cezayir'de bir araya gelmiş ve başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti kurmuştur. Sürgünde kurulan bağımsız Filistin Devleti'nin başkanlık koltuğuna ise FKÖ lideri Yaser Arafat getirilmiştir (Halloum, 1989).

Filistin Ulusal Konseyi'nin toplantısı sonrasında bir bildiri yayınlanmış ve bu bildirin en önemli noktası ise FKÖ'nin yıllardır kabul etmediği BM'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının kabulü olmuştur. Ayrıca ABD'nin uyguladığı baskı sonucunda FKÖ, İsrail'in Filistin topraklarındaki varlığını tanımıştır. Böylelikle de ABD ve FKÖ arasında resmi temaslar başlamıştır (Armaoğlu, 2005).

Filistin'in resmi temsilcisi olan FKÖ, İsrail'i resmi olarak tanıdıktan sonra Filistin İntifadası, İsrail kamuoyu ve ABD'nin baskısı sonucunda, 1991 yılında Madrid'de 1991 Filistin – İsrail Görüşmesi gerçekleşmiştir. Madrid'de yumuşayan ortam, 1993 Oslo Antlaşması ile taçlandırılmıştır. 2000'de imzalanan Camp David Antlaşması ile daha da ileri bir safhaya geçilmiş lakin Ariel Şaron'un bin kişilik askeri bir grupla Harem-i Şerif'i ziyaret etmesi ile sonlanmış ve Sharon burada protestoya maruz kalmıştır. Bunun sonucunda ise Sharon'un yanındaki askeri grup protestoculara müdahale etmiş ve el-Aksa İntifadası başlamıştır. İntifada'nın başlamasıyla birlikte İsrail, Filistinliler'e bırakmış olduğu Batı Şeria Bölgesi'ni işgal etmiş ve barış yerini savaşa bırakmıştır (Yeni Akit, 2017).

1917 Balfour Deklarasyonu gibi, 6 Aralık Trump Deklarasyonu ile Filistin'in başkenti Kudüs, İsrail'e başkent olarak tahsis edilmiştir. 1917 Balfour Deklarasyonu aracılığı ile Yahudi topluluk İngilizler'in eliyle Filistin topraklarına yerleştirilmiştir. Trump Deklarasyonu ile de başta Kudüs olmak üzere Filistin topraklarında yaşayan Müslümanlar, buralardan itilmek istenmektedir. OD'nun en zayıf olduğu dönemde, islamaleminin parçalanmışlığından yararlanarak ABD, Kudüs'ü İsrail başkenti olarak tanımış ve Trump ülke içindeki Evanjelist Hristiyanlar'ın desteğini almak istemiştir. ABD'nin bu hamlesi ile 1993 Washington Antlaşması'ndaki adil arabulucu statüsü

sona ermiştir. Dolayısıyla yanlı bir arabulucu olmaktan öteye geçememiştir (Canan, 2017).

Bugün itibariyle ABD'nin Ortadoğu'da uygulamış olduğu politikalar ve İsrail yanlısı adımlar sebebiyle tarafsızlığı tartışılır olmuştur. Bu vesileyle bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştiren Japonya'nın hem tarafsızlığı hem arabuluculuk rolü üstlenme isteği hem de ABD'nin Kudüs kararını tanımayacağını bildirmesi ile yeni bir arabulucu olarak ortaya çıkacaktır. Nitekim ABD, Rusya veya batılı devletler tarafsız kalamadıkları için, BM kararları uygulanamadığı için, her iki tarafla da iyi ilişkileri olup, iki tarafında bazı şeylerden ödün verebileceği bir devletin arabuluculuk rolü üstlenmesi, bölge halkı için çok önemlidir. Yıllardır akan kan ve gözyaşının dinmesi belki de bu şekilde olacaktır.

4.3. Batı Şeria Sorunlu Bölgesi

İsrail, Batı Şeria'yı Ürdün'den, Altı Gün Savaşları'nda ele geçirmiştir. Sonrasında ise 1947 taksim planının aksine İsrail genişlemeye devam etmiş ve bu alanlarda yerleştirme faaliyetlerine girişmiştir. Batı Şeria aslında Filistin Devleti'ne aittir fakat 1967 yılında bu alan işgal edildiğinde İsrail, işgalci ülke konumuna düşmüştür. Filistin, İsrail'e göre daha az sayıda ülke tarafından tanındığı için Batı Şeria hiçbir devlete ait değilmiş gibi uluslararası kamuoyuna yansıtılmaktadır. Zira sahibi olmayan topraklarda güçlü olan bir sahip hüküm sürmektedir.

İsrail, Batı Şeria'da "Ayrım Duvarı" inşa etmiş böylece bu bölgede yaşayan Filistinli Araplar ile İsraili Yahudileri birbirinden ayırmıştır (bkz Şekil 21). Ayrıca bu duvar sayesinde Batı Şeria'dan, Kudüs'e geçmek güçleşmiş ve duvarlar üzerine gözetleme kuleleri de dikilmiştir. Duvarların bir kısmını Filistin tarafına geçirmiş ve Uluslararası Adalet Divanı'na göre bu duvarlar ile Batı Şerialıları izole etmek bir insanlık suçudur. Nitekim BM'ye göre işgal altındaki topraklar kendi halkını yerleştirmek maksatlı zaten açılmıyordu (TRT, 2018).

Şekil 21. Batı Şeria’da Ayrım/Utanc Duvanı/Çiti (TRT Haber, 2022).

Bu duvarlar (bkz Şekil 21), bölge halkını sadece sosyal, ekonomik, siyasal bakımdan etkilememiştir. Aynı zamanda özgürlük ve yaşam haklarını da olumsuz etkilemiştir. BM, Dünya Bankası, Uluslararası Adalet Divanı, çeşitli kurum ve kuruluşların hazırlamış olduğu raporlarda çit/duvar daima olumsuz bir etki olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Zira bu duvarların batısından doğusuna yahut doğusundan batısına geçmek için belirli kapılar kullanılmakta ve bu da burada yaşayanların hayatını zorlaştırmaktadır. Akraba olanlar akraba ziyaretine gitmezken, duvarların yakaları arasında bayramdan bayrama geçiş yapmaktadırlar. Zira geçiş çileli, uzun kuyruklarla doludur. Bu da aile yapısında parçalanmaya yol açmakta ve koca bir aile arasına duvar çekmektedir (Cankara vd, 2012).

İsrail’in, Batı Şeria’daki güvenlik endişesi sadece resmin bir parçasıdır. Batı Şeria ve diğer bölgeler arasında geçişi sağlayan toplamda 102 kontrol noktası vardır. Bunların 40 tanesi doğudan batıya geçişi sağlamaktadır. Geriye kalanı kuzeyden güneye giden hattı izlemek içindir. Fakat bu 40 kontrol noktası bile doğu-batı yönündeki Filistinlileri birbirinden ayırmak için yetmektedir. Yahudilere göre çit adı verilen, Filistinlilere göre utanç duvarı denilen duvarın 2 yakası arasında bir sokaktan, diğer sokağa geçebilmek için kontrol uygulamaları yapılması, bölgede yaşayan halk için ne denli zorluklar içerdiği aşikârdır (Bubis, 2012).

ABD'ye göre; İsrail'in kendini koruma amacı ile duvarı inşa etme hakkı vardır. İsrail'e göre; kendini terörist saldırılardan korumak için "çiti" örme hakkı vardır. Filistinlilere göre ise; İsrail'i ördüğü ayırım duvarları dahi koruyamayacaktır.

İsrail devleti, hemen hemen 3 milyon Filistinli'nin yaşadığı Batı Şeria'da, güvenlik güçlerine ait kontrol noktaları, keyfi tutuklamalar, ev yıkımları, toprak ilhakları, BM'ye göre yasadışı yerleşimler, utanç duvarı / çit inşası gibi sebeplerle Filistinlileri yıldırma ve bölgeyi kendi istekleriyle terk etmelerini sağlamayı istemektedir. Fakat bu politika, her ne kadar bölgeden göç eden Filistinliler olsa da ters tepmekte ve bölgede kalan Filistinliler direniş göstermekte ve daha kinli bir şekilde bölgede gerekirse yeni alanlara yerleşmektedir. Bu durum her an patlamaya hazır bir bomba gibidir. Eğer ki Filistinliler gücü ellerine geçirirse İsrail'i ve halkını bir kaşık suda boğmak için bölgede beklemektedir (Aral, 2019).

ABD, 11 Eylül saldırılarını İslamcı Terörizm olarak adlandırmış ve bu terörizm dünya da Müslümanlar ile bağdaştırılmıştır. Bu durumdan cesaret alan İsrail ise Yaser Arafat hükümeti ile olan tüm ilişkilerini keserek Batı Şeria'ya girmiştir. Uluslararası topluma hesap verme korkusundan sıyrılan İsrail, "teröre karşı savaş" tezi ile 2002'de çok sayıda Filistinli'nin ölmesine yol açmıştır (Ayman, 2009).

Batı Şeria, su bakımından bölgede önemli bir alandır. Fakat bu su kaynaklarının önemli bir kısmı duvarlar ardında, İsrail tarafında kalmıştır. Kimi akarsuların yönü değiştirilmiş ve Filistinliler'in tarafına az miktarda su sağlanmaktadır. Kaldı ki İsraili fabrikalar sıkı yaptırımlardan etkilenmemek için Filistin topraklarına taşınmakta, atıklarını az miktarda olan Filistin akarsularına, tarım arazilerine boşaltmaktadırlar. Şu anda Batı Şeria'da kullanılan suyun %95'i aslında kullanıma uygun olmayan sudan oluşmaktadır (Sağlam, 2018).

Batı Şeria'da, BM'ye göre yasa dışı olan 250 Yahudi yerleşim birimi bulunmaktadır. Buralarda 400 binden fazla Yahudi yerleşimci ikamet etmektedir. Filistin'e ait olan topraklarda kurulmuş bulunan bu yerleşim birimleri, Filistin'e ait olan şehirleri, beldeleri, köyleri, arazileri birbirinden ayırmaktadır. Buralarda oturmaya başlayan Yahudi yerleşimciler, zaman zaman Filistinliler'e ait yerleşimlerde

ırkçı saldırılarda bulunmaktadır. Filistinlilerin en önemli geçim kaynaklarından olan zeytin ağaçları kesilmekte, duvarlara ırkçı sloganlar yazılmaktadır (Deveci, 2020).

Filistinlilere göre, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimleri, sıradan yerleşimler değildir. Tamamen kompleks yeni sömürü düzenidir. Uluslararası camiada Yahudi Yerleşimleri, “yasa dışı” olarak adlandırılmaktadır. İki devletli çözüm önündeki en büyük engeldir. ABD, bu yerleşim birimlerini “Orta Doğu barışına engel bir unsur” olarak kabul etmekte fakat “yasa dışı” olarak adlandırmamaktadır. İsrail, Yahudi yerleşimlerinin kurulmaması çağrısını, Batı Şeria'dan çıkarılmak istenmelerine ve etnik temizlik olarak değerlendirmektedir. FKÖ'ye göre; Yahudi yerleşimleri iki devletli çözümü imkansız kılmaktadır. Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te inşa edilen Yahudi Yerleşimleri'nde Müslümanlar'ın yaşaması da yasaktır. İsrail, 1967 sınırlarını kabul etmemiş, zorunlu göçle giden Filistinlileri yeniden kabul etmemiş ve Yahudi yerleşimlerine aralıksız devam etmiştir. Bu vesileyle barış görüşmeleri sekteye uğramış ve 2014'ün Nisan ayında bitmiştir (Kökçam, 2021).

4.4. Golan Tepeleri Sorunlu Bölgesi

1973 Savaşı'nın asıl sebebi Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın, 1967 Savaşı'nı Arap dünyasının utancı olarak nitelendirmesi ile başlar. Altı Gün Savaşı'nda, Mısır, Suriye, Ürdün birleşmiş ve İsrail'e karşı savaş başlatmıştır. Golan Tepeleri, Gazze, Sina Yarımadası, Batı Şeria, İsrail'in hakimiyetine girmiştir. Bunun intikamı için Enver Sedat ve Suriye yönetimi, Yom Kippur adı verilen Yahudilerin büyük bayramında İsrail askerlerinin neredeyse tamamı izinleyken saldırmıştır. İlk iki günde Mısır Sina'yı, Suriye Golan'ı geri almıştır. Araplar'a göre yenilmez İsrail sonunda yenilmiştir. Suriye Golan'dan İsrail'e ilerliyor, Mısır ise Sina'dan Gazze'ye ilerliyordu. Hatta o dönem öyle bir umut doğmuştu ki Araplar'ın nezdinde Kudüs bile kurtulabilirdi. İlk şoku atlatan İsrail, Mısır'dan Sina'yı, Suriye'den Golan'ı geri almıştır. Araplar tarafından yapılan askeri hatalardan dolayı İsrail bu sahalardaki hakimiyetini pekiştirmiştir (Öcal, 2017).

Altı Gün Savaşı'nın bir sonucu olarak İsrail, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ele geçirmiş ve iki ülke ilişkileri bir daha ilerleyememiştir. 1978 Camp

David Görüşmeleri ve 1994 İsrail-Ürdün Barış Antlaşması çerçevesinde İsrail, Mısır ve Ürdün ile ilişkilerini normalleştirmeye başlamış fakat Suriye ile bu zemini oluşturamamışlardır. BMGK'nin 242 sayılı kararı sebebiyle hiçbir uluslararası kurum veya kuruluş İsrail'in, Golan hakimiyetini tanımamıştır (Security Council, 1967).

Suriye, 1973 Yom Kippur Savaşı sırasında bölgeyi ele geçirmeye çalışmış ama başarısız olmuştur. Savaş sonunda 1974 Geri Çekilme Anlaşması ve UNDOF komisyonu tarafından yaklaşık bin hafif silahlı barış gücü bölgeye konuşlandırılmıştır. Böylelikle iki ülke arasında fiilen bir engel oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu iki devleti ayıran alandaki UNDOF birlikleri, iki ülke arasında sorun çıktığı zaman nadiren müdahalede bulunmuştur (International Crisis Group, 2007).

Hafız Esad yönetiminden günümüze kadar olan süreçte İsrail karşıtlığı, Suriye'nin temel politikası olmuştur. Hafız Esad, özellikle Arap milliyetçiliğine önem vermiş, Araplar'ı tek bir çatı altında toplayarak kendi politikalarına ortak etmeye çalışmış ve Araplar'ın tek bir karar almasını İsrail'i zora sokacağı için bunun için çabalamıştır. Büyük Suriye ideali için, İsrail'e kaptırılan toprakları yeniden ele geçirmek için, Suriye'nin dış politikası İsrail karşıtlığı ve Golan Tepeleri'nin yeniden Suriye toprağı olması çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca bunu başarabilirse Arap dünyasının liderliğine geçeceğinden, Mısır'ın Araplar üzerindeki etkisini de kırmaya çalışmıştır (Sever, 2004).

2006'da Güney Lübnan'ın en önemli siyasi ve askeri gücüne sahip olan Hizbullah ile İsrail arasında savaş çıkmış ve Beşar Esad'ın Suriyesi, babası Hafız Esad'ın politikalarını uygulamaya devam etmiştir. Bu savaşta Hizbullah'a destek vermiştir. Hamas'a vermiş olduğu destek de gösteriyor ki Suriye, İsrail'e karşı olan her yapıyı desteklemektedir. İsrail-Suriye anlaşmazlığının en önemli sebebi Golan Tepeleri'nin, İsrail tarafından ilhakıdır. 1973 Savaşı'nda Suriye, 1967 Savaşı'nda kaybettiği kısmi sahaları geri almış olsa da yine de Golan Tepeleri, İsrail kontrolü altındadır. Golan Tepeleri hem stratejik öneme sahiptir hem de su açısından fakir Ortadoğu'da bir şelale misalidir (Zisser, 2007). Golan Tepeleri'nden akmakta olan Yarmuk ve Banyas Nehirleri ile Tiberya Gölü, İsrail'in yıllık su tüketiminin hemen hemen %25'ine tekabül etmektedir. Bu durum Golan Tepeleri'nin su sıkıntısı çeken Ortadoğu'da İsrail açısından önemini de ortaya koymaktadır (Kutsal, 2009).

Kudüs, ABD tarafından İsrail'in başkenti kabul edildikten sonra İsrail, arkeolojik buluntulara daha da ağırlık vermeye başlamış ve bunu Golan Tepeleri'nde de sürdürmüştür. Nitekim bu durum uluslararası toplum tarafından "işgal edilmiş topraklar" olarak kabul gören sahalarda İsrail'in varlığını normalleştirmektedir. İsrail'de yer alan Yesh Atid partisinin lideri konumunda yer alan Yair Lapid, Golan'ın statüsü üzerine The Times of Israel gazetesinde yer alan makalesine göre, İsrail'in 1967 tarihli 6 Gün Savaşları ile ele geçirip, 1981'de topraklarına katmaya karar verdiği Golan'ı güvenliklerinden dolayı teslim edemeyeceklerini belirtmiş ve arkeolojik buluntulara göre de buranın daima İsraililere ait olduğunu dile getirmiştir. Kutsal kitaplarından ve arkeolojik buluntulardan yararlanarak İsrail, buradaki hegemonyasını uluslararası topluma kabul ettirmeye çalışan tezleri savunmaktadır (Kurt, 2020).

Coğrafi açıdan birbirine yakın konumda bulunan Suriye ve İsrail devletleri, İsrail kurulduğundan beri çeşitli savaşlar ve politika çatışmaları yaşamışlardır. Golan Tepeleri'ni, İsrail'e karşı kaybeden Suriye'nin önceliği, sahayı geri kazanmak olmuştur. İsrail'in önceliği ise ele geçirdiği topraklarda hakimiyetini artırmak ve Golan Tepeleri'ni İsrail'in ayrılmaz bir parçası haline getirmek olmuştur. Arap Baharı süreci ile başlayıp, Suriye'nin iç savaşı ile devam eden süreçte İsrail, bölge güvenliği yerine, ülke güvenliğini garantilemek adına aralıklarla Suriye içinde rejim yanlısı tarafları bombalamış yahut füze fırlatmıştır. Bunlar içerisinde İran destekli milisler de yer almaktadır. Zira Suriye'yi ayakta tutmaya çalışan İran da hedef alınmaktadır (Bulut, 2020).

1967 Savaşı'ndan itibaren Golan Tepeleri'ne yerleşimler kuran İsrail, bu konuda Suriye ile hem siyasi hem de askeri olarak çatışmaktadır. 1973 Yom Kippur Savaşı'ndan sonra İsrail-Suriye arasında tampon bölge kurularak yaşanan çatışmalar engellenmek istense de başarılı olmamıştır. 14 Aralık 1981 tarihinde Golan Tepeleri tek taraflı olarak İsrail tarafından ilhak edilmiş ve sorun daha da derinleşmiştir. Fakat bu ilhak uluslararası camiada kabul görmemektedir. ABD arabuluculuğu ile 2000 yılında Golan Tepeleri'nin Suriye'ye iadesi görüşülmüş, İsrail'in uzlaşmadan uzak tavrı sebebiyle görüşmeler sonlanmıştır. 2008'in Mayıs ayında taraflar bu defa Türkiye'nin arabuluculuğunda İstanbul'da buluşmuş fakat beklenen Suriye-İsrail Antlaşması gerçekleşmemiştir. Dönemin İsrail Başbakanı olan Netanyahu 2016'da Bakanlar Kurulu'nu, Golan Tepeleri'nde toplamış, buranın İsrail'in ayrılmaz parçası

olduğunu belirtmiş ve tüm dünyayı Golan'ın İsrail'e ait olduğunu tanınması için çağrıda bulunmuştur. 21 Mart 2019'da da ABD başkanı Donald Trump, Golan Tepeleri'nin İsrail'e ait olduğunu bildiren kararnameyi imzalamış dolayısıyla bu saha Suriye-İsrail arasında daha uzun yıllar boyunca tartışmaya, çatışmaya ve savaşlara neden olacak gibi görünmektedir (Deri, 2020).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜNÜMÜZDE ARAP – İSRAİL İLİŞKİLERİ

İsrail'in, Arap ülkeleri ile normalleşme adımı atması yeni değildir. 42 yıl önce Mısır ve Ürdün ilk normalleşme adımlarını atmışlardır. İlk normalleşme adımını Mısır atmıştır. İlerleyen süreçte onu Ürdün takip etmiştir. Geçmişten beri Mısır, bu normalleşme adımları karşısında eleştirilmiştir. Son olarak Fas, 10 Aralık 2020'de İsrail ile ilişkilerini normalleştireceğini duyurmuştur. Bu sayede Fas, 1979'dan beri İsrail ile ilişkilerini normalleştirip geliştiren Mısır, Ürdün, BAE, Bahreyn ve Sudan'dan sonra, İsrail ile ilişkileri normalleştirme adımını atan 6. ülke olmuştur (Bulut, 2021).

Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, 19 Kasım 1977'de ani bir uçuş gerçekleştirerek İsrail'e gitmiştir. İsrail Meclisi Knesset'te konuşma yapan ilk Arap lider olarak tarihe geçmiştir. Dolayısıyla İsrail'in varlığını meşrulaştıran ilk Arap lider kendisi olmuştur. Mısır ve İsrail, 1978'de Camp David Antlaşmaları'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma metninde Ortadoğu'da barışın yeni bir çerçevesi çiziliyordu. Bu antlaşmada Filistinlilere sınırlı özerklik verilmesi de geçiyordu. İkili barış antlaşmasını Sedat ve Begin 1979'da imzalamıştır. Dolayısıyla Sina Yarımadası Mısır'a iade edilmiştir. Mısır, Sina Yarımadası karşılığında Filistin davasından vazgeçmiştir. İsrail ile tek başına pazarlığa oturduğu için ise tüm Arap devletleri tarafından boykota uğramıştır. Enver Sedat imzaladığı bu antlaşmalar neticesinde 1981'de Mısır ordusundaki milliyetçi kişiler tarafından infaz edilmiştir (Özsümer, 2017).

2007 yılında Arap Birliği bir heyet görevlendirmiş ve Kudüs'e göndermiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Regev; "Arap Birliği bayrağı, İsrail'de ilk kez göndere çekilecek ve bunun için heyecanlıyız" diyerek İsrail'in düşüncelerini dile getirmiştir. Arap Birliği heyeti, İsrail-Filistin barış sürecini gündeme getirmiş, 1967 sınırlarına dönülmesi gerektiğini ve İsrail-Filistin ilişkilerinin normale dönmesini sağlamak için çaba sarf etmiştir. Arap Birliği ayrıca bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını ve Filistinli mültecilerin ülkelerine geri dönmesi için şartlar koşmuştur (DW, 2007).

2009 yılında Fas Kralı VI. Muhammed; *“Holokost, modern zamanların en trajik meselelerinden biridir.”* demiştir. Fas Kralı Muhammed, İran ile ilişkileri bitirme noktasına getirmiş ve batıya daha yakın olmaya karar vermiştir. Bu vesile ile Holokost hakkındaki söylemleri dünyada yankı getirmiştir. Ayrıca Holokost hakkında net bir tavra bürünen ilk Arap lider olarak yazılı kaynaklara geçmiştir. Bahreyn Veliiaht Prensi Şeyh Salman bin Hamad al-Khalifa ise; *“Arap dünyası, İsrail ile iletişime daha açık olmalı”* diyerek İsrail ile yakınlaşmanın sinyalini vermiştir. Prens, Filistinliler’in açlık ve yokluk altında yaşadığına, sürekli fakirleştiğine dikkat çekmiş ancak İsrail’in güvenlik kaygılarını da anladığını dile getirmiştir. İsrail ile iletişim halinde olunacağına mesajı verilmiştir (Odatv4, 2009).

2020’nin sonlarına doğru İsrail, birbiri ardına BAE, Bahreyn ve Sudan ile ilişkilerini normalleştirme yönünde antlaşmalar imzalamıştır. İmzalanan bu antlaşmaları, bizzat ABD’nin dönem başkanı Donald Trump kamuoyuna duyurmuştur. İsrail’in, Mısır ve Sudan ile ilişkileri yıllardır normal seyrinde ilerlemekteydi. İsrail, ABD seçimlerinden sonra Suudi Arabistan ve Katar dahil olmak üzere 5 Müslüman ülke ile de ilişkilerini geliştireceklerini, müzakereleri artıracaklarını açıklamıştır. Diğer üç ülke ise Umman, Nijer, Fas’tır (Doster, 2020).

15 Eylül 2020’de ABD Başkanı Donald Trump’ın arabuluculuğunda İsrail ile iki Arap ülkesi olan BAE ve Bahreyn arasında *“İbrahim Antlaşması”* imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte 1948’den beri gerilimli şekilde ilerleyen Arap-İsrail ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Anlaşmayı imzalayan Arap devletleri, sadece İsrail’i tanımakla kalmamış aynı zamanda bölgesel iş birliği içerisinde olacaklarının taahhüdünde de bulunmuşlardır (Akdoğan vd, 2021).

Arap ülkelerinin İsrail ile ilişkilerini geliştirmek maksatlı imzaladığı anlaşmalara hitaben Mahmut Abbas’ın danışmanı Nabil Şaat şu şekilde karşılık vermiştir; *“Bazı Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki normalleştirme dünyanın halen tek kutuplu olduğunu gösteriyor. Her şeye ABD ve Başkan Trump’ın iradesi karar veriyor. Trump’ın Filistin politikası siyonist Netanyahu’nun politikasından bile kötü. Araplar Irak, Yemen, Suriye, Libya’da savaşlarla uğraşırken, ABD’nin baskısına sert cevap verebilecek tek bir büyük liderimiz yokken durum daha da kötüleşecek. İsrail ile anlaşma imzalama kararının Bahreyn veya BAE’de değil, ABD’de alındığı açık.*

Trump, bunu kişisel diplomatik zafer olarak ilan etti. Bu, Arap dünyası için çok hazin bir durum.” (Sputnik, 2020). Yaşanan gelişmelere Filistin Yönetimi tepki göstermiştir.

ABD'nin eski Başkanı Trump döneminde başlamış olan İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki yakınlaşma çabalarına Bahreyn, BAE, Sudan ve Fas yapılan anlaşmalarla destek vermiştir. 22 Aralık 2020'de Fas Kralı VI. Muhammed, ABD ve İsrail'in ortak heyetini kabul etmiş, diplomatik ilişkileri geliştirmek adına da 4 anlaşma imzalanmıştır (bkz Şekil22). 3. ve 4. Anlaşmalar ekonomik niteliktedir. Maliye ve yatırım alanında işbirliği, ticaret ve yatırımın canlandırılmasını öngören anlaşmalar, ABD arabuluculuğu ile İsrail-Fas arasında imzalanmıştır. Ayrıca Trump, ilişkileri normalleştirme adımı atan Fas'ın, Batı Sahra'daki egemenliğini tanımıştır (Çakmaktaşı, 2021). Nitekim İsrail ile imzaladığı anlaşmalar neticesinde Fas, ticaret ve yatırım alabilme hedefini gerçekleştirmeye çalışmış, Batı Sahra'da kendi hakimiyetini ABD aracılığı ile kabul ettirmiştir. İsrail ise bir başka Arap devletine varlığını kabul ettirerek, Filistin-İsrail meselesinde İsrail olmadan ilerleme kaydedilemeyeceğini göstermiştir. Zira ABD'nin İsrail yanlısı tutumundan dolayı Arap devletleri İsrail'in devlet olarak egemenliğini kabul etmeye başlamış, karşılığında ise askeri, ekonomik, sosyal yatırımlar almışlardır.

Şekil 22. Fas-İsrail Yakınlaşmasını Sağlayan Liderler (Çakmaktaşı, 2022).

Arap devletleri ile yapılan savaşlarda önemli başarılar elde eden İsrail, ABD'nin de desteğini almıştır. Mısır ile imzalanan Camp David Antlaşması ile Arap ülkeleri arasında en kalabalık nüfuslu ve en gelişmiş orduya sahip olan Mısır saf dışı bırakılmıştır. Daha sonra 1979 İran İslam Devrimi ile İsrail, bölgede bir müttefik kaybetmiş ve yeni bir düşman kazanmıştır. Dolayısı ile bölgesel tanınırlık İsrail için dış politikada önem kazanmıştır. Zira İran hem güçlü, hem de köklü bir orduya sahipti. İran tarafından çevrelendiğini düşünen Ortadoğu ülkeleri (özellikle Körfez ülkeleri) İsrail ile yakınlaşmaya başlamıştır. Dolayısı ile hem İsrail, hem de Arap ülkeleri bu yakınlaşmaya ihtiyaç duymuşlardır (Işık, 2019).

28 Mart 2022 tarihinde ABD'li diplomatlar, İsrail'de Arap müttefikleri ile bir araya gelmiştir. İran tehdidine karşı işbirliği ve dayanışma mesajı verilmiştir. Bir araya gelen diplomatların gündeminde İsrail-Filistin müzakerelerinin tekrar hayata geçirilmesi de var idi. BAE, Bahreyn, Mısır, Fas, ABD ve İsrail 2 gün boyunca görüşme yapmışlardır (bkz. Şekil 23). Bu görüşme sonunda İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid, *“Ortaklıklarımız üzerine inşa ettiğimiz bu yapı, öncelikli olarak İran ve onun temsilcileri olmak üzere, tüm ortak düşmanlarımıza gözdağı vermekte ve onları engellemektedir”* diyerek İran'a karşı işbirliği yapıldığını tarihe geçirmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'in görüşme sonrasındaki ifadeleri de önemlidir. Zira İsrail'in açıklamaları ile hemen hemen aynıdır. Blinken, *“Komşu ve dost ülkeler olarak, ortak güvenlik engellerimiz ve ortak tehditler karşısında işbirliği içinde olacağız. Buna, İran ve onun temsili savaşçılardan gelen tehditler de dahil”* demiştir (Amerika'nın Sesi, 2022).

Bu konuda Filistin yönetiminin bir tepkisi vardır. İsrail ve Arap devletleri bir araya gelerek Filistin sorununa çözüm olamamışlardır. Filistinliler arasında, Arap devletlerinin kendi faydalarına imzalanan anlaşmalara karşılık Filistin sorununun İsrail ve ABD'ye peşkeş çekildiği düşüncesi mevcuttur. Zira Filistin başkanı, Filistin yönetiminin yer almadığı toplantılarda Filistin adına kararlar alınmasını reddetmektedir. Filistin-İsrail sorununda Arap devletleri, Filistin yönetimini dahil etmemektedir. Bu da iki devletli çözümü reddetmek anlamına gelmektedir.

İran ve Filistin, BAE-İsrail arasında yaşanan yakınlaşmaya tepki göstermiştir. İran Dışişleri Bakanlığı yaptığı yazılı açıklamada; *“Bu stratejik aptallık sadece İsrail*

karşıtı olan direniş cephesini güçlendirecektir. Utanç verici, yasadışı ve tehlikeli bir kararlar Filistin Davası'na ihanet edilmiştir. Filistinliler, İsrail suç rejimi ile yapılan anlaşmayı asla affetmeyecektir” diyerek tepkisini dile getirmiştir. Filistin yönetimi de BAE’de yer alan büyükelçiliklerini geri çekmiş ve BAE’nin İsrail ile yakınlaşmasını “*Kudüs’e ihanet”* olarak nitelendirmiştir. Gazze Şeridi’ni yöneten Hamas da bu anlaşmayı kabul etmemiştir (DW, 2020).

Şekil 23. Toplantıda Yer Alan Müttefik Diplomatlar (Amerikanınsesi, 2022).

Filistin sorununun, Arap ülkeleri bakımından yeni konumu en iyi şekilde 2020’nin son aylarına bakarak anlayabiliriz. Filistin yönetimi, Arap devletleri ve İsrail arasındaki normalleşme adımlarını reddedilme talebiyle Arap Birliği’ni toplantıya çağırmıştır. Bahreyn bu toplantı isteğini engellemeye çalışmıştır. Arap Birliği Genel Sekreteri Gayt, “*Arap ülkeleri arasındaki bölünmelerden kaçınmak maksadıyla Filistin’in toplantı talebi ertelenmelidir.”* diyerek konuya bakışlarını sergilemiştir. Arap Birliği, kurulduğu dönemden 2020’nin sonlarına kadar koşulsuz şartsız Filistin meselesinde Filistin’e destek vermiştir. Fakat 2020’nin sonları itibariyle Arap Birliği’nde ve üye ülkelerde çatırdamalar başlamıştır. Öncelikleri Filistin değil kendi çıkarları olmaya başlamıştır. Arap Birliği gecikmeli de olsa toplanmış fakat Filistin’in istekleri burada reddedilmiştir. Dolayısıyla Arap-İsrail yakınlaşması ve normalleşme adımları hızlanmıştır. Nitekim körfez başta olmak üzere birçok Arap ülkesinin, bir başka Arap ülkesi olan Katar’a uyguladığı ambargo, Arap ülkeler tarafından İsrail’e

karşı uygulanmamıştır. Bu durum Araplar'ın ve teşkilatlarının İsrail'e karşı yeni bir perspektiften açılıma geçtiklerini göstermektedir (Acar, 2020).

Nitekim 1970'lerde Mısır-İsrail ilişkilerinin atılması ile Araplarla ilk yakınlaşmayı Mısır üzerinden gösteren İsrail, 1979 İran İslam Devrimi neticesinde eski dostu olan İran'ı düşman görmeye başlamıştır. Arap ve özellikle Körfez ülkelerinin İran tarafından çevrelenmeye başlaması, İran'ın Şii tehdidi, Ortadoğu'da yeni ittifakların oluşmasını sağlamıştır. ABD'nin arabuluculuğu ile Ortadoğu'nun çeşitli Arap ülkeleri ile Afrika kıtasından diğer bazı Arap ülkeler, İsrail ile normalleşme adımları atmaya başlamıştır. Son hali ile Filistin sorunu, Filistin halkı açısından iki devletli çözüm masasından uzaklaşmak demektir. Nitekim Filistin, Arap devletler ve İsrail yaklaşmasını eleştirmiş ve mesafeli durmuştur. Fakat Arap Birliği Teşkilatı'ndan da istediği neticeleri elde edemeyerek her geçen gün kaderine terk edilmiştir.

Arap Baharı ile İsrail tehdidinden arınan Arap devletler, önceliklerinin İsrail değil, ülkelerinin içerisinde özgürlük ve demokrasi taraftarı olan halkları olduğunu deneyimlemişlerdir. Buna binaen çeşitli açılımlar ve atılımlar gerçekleştiren Arap ülkelerinin yöneticileri, yönetimlerini sağlama alabilmek için de ABD'nin yakın partneri olan İsrail ile görüşmeler yürütmektedirler. Zira hem ABD hem de İsrail kendilerine yakın duran yönetimlerin görevde kalmasını isteyecekken, kendilerine karşı olanların yıkılması için elinden geleni yapacaktır.

SONUÇ

19. yüzyılın sonunda Avrupa'da ulus-devlet fikri yayılım sağlamıştır. Bu kapsamda Theodor Herzl, Siyonistleri etrafında toplamış ve Filistin'de Yahudi devleti kurma girişiminde bulunmuştur. Bu girişimleri İngiltere ve Fransa gibi devletler tarafından desteklenmiştir. Hatta ülkesinde Yahudileri istemeyen SSCB bile, Filistin topraklarına Yahudiler'in göç etmesini desteklemiştir.

Güçlü bir ekonomik güç haline gelen Siyonistler, Lord Rothschild ile İngiltere yönetiminin anlaşması ile Filistin'den toprak satın almaya başlamışlardır. Lord Rothschild'in İngiltere'ye sağlayacağı destek ile Yahudiler vaat edilen topraklara dönmüş olacak, yasal ve yasa dışı olan göçlere ise İngiliz hükümeti göz yumacaktır.

Zira bu göçlerin asıl amacı bölgedeki nüfus yapısını bozmaktır. Araplar'ı azınlığa düşürüp, Yahudiler için devlet oluşturma fikri tamamiyle İngilizler'in desteğini almıştır. Araplar ise bu duruma karşı durmuş, İngiliz ve Lord Rothschild arasındaki anlaşmayı hiçe saymışlardır. Bundan dolayı da 1920'li yıllar itibariyle Arap-Yahudi çatışmaları küçük ölçekli olarak başlamıştır. Bu çatışmaları durdurabilmeyi, İngiliz hükümeti dahi başaramamıştır.

Dış müdahale sırasında yerel anlamda etnik, dini, mezhepsel yaralar kaşınarak kanatılmakta, bu müdahale sonlandığında da birbirini istemeyen kutuplar yaratılmaktadır. Örneğin İngiltere, Filistin topraklarından çekilirken Yahudi ve Müslüman topluluk arasındaki problemleri çözmek yerine körüklemeyi tercih etmiştir. Bunun sonucunda İsrail Devleti kurulmuş ve Araplar zulme uğramıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı'nın yenilmesi ile Ortadoğu ve Filistin çevresinin, hemen hemen 4 yüzyıl boyunca sükûnet içerisindeki kaderi değişmiştir. Filistin topraklarında İngiliz Manda Yönetimi oluşturulmuş ve bu sayede bölgeye Yahudi Göçleri (Aliyah) hızlanmıştır. Dolayısıyla 1929'a kadar yerel çapta kalan çatışmalar, bu tarihten sonra büyümeye başlamıştır. Almanya'da Naziler 1933 yılında iktidara gelince Yahudiler'in "vaat edilmiş" Filistin topraklarına göçü hızlanmıştır. Zira Naziler Yahudileri gaz odalarına tıkmakta, esir kamplarında ağır şartlarda çalıştırmakta ve üzerlerinde deneyler yapmaktaydı.

Bu şekilde hızlanan göçlere karşı Araplar ayaklanmış ve Arap-Yahudi çatışması hararetlenmiştir. İngiliz Manda Yönetimi, biri kendi idareleri altında, biri Filistinliler'e ait ve diğeri de Yahudilere ait olmak üzere bölgeyi 3'e ayırmayı teklif etmiş ve bu durum Araplar açısından çatışmaları daha da körüklemiştir.

Araplar bir türlü istedikleri neticeyi alamamışlardır. Zira Yahudi göçleri Avrupa'daki Anti-Semitizm ve İngilizler'in yönlendirmesi ile devam etmiştir. İngiltere yaklaşmakta olan 2. Dünya Savaşı'nda, Araplar'ın desteğini Almanlar'a karşı alabilmek için Beyaz Kitap adında bir kitap yayınlamış ve Filistin'e yapılan Yahudi göçlerini sınırlamıştır. Bundan sonra da Yahudiler, İngiltere'den kopmanın yollarını aramışlar ve destekçileri olarak İngiltere'yi değil ABD'yi arkalarına almışlardır.

İsrail, kurulduğu bölge itibari ile kurulduğundan beri, Arap ırkından oluşan devletlerarasında nefes alabilmeyi öncelikli hedef belirlemiştir. Daha sonra ise Araplar'dan daha üstün olduğunu Araplara kabul ettirme hedefine doğru ilerlemiştir. İlk olarak Arap devletlerarasında nefes alma hedefine ulaşmış, daha sonra ise üstünlüğünü Araplara kabul ettirmiştir. Bunun için mihenk taşı 1967 savaşıdır. Bu tarihte İsrail hem sayı bakımından hem de askeri teçhizatlar bakımından kendinden üstün olan devletlere karşı kendini ispatlayarak, üstünlüğünü ortaya koymuştur. Kurulduğu günden beri varoluşsal bir savaş veren İsrail, her ne kadar üstünlüğünü Araplara kabul ettirse de güvenlik endişelerini halen en ön planda tutmaktadır. Bu durum kolay kolay değişecek gibi de durmamaktadır.

Yahudiler tarih boyunca soykırıma maruz kalmış, sürgünlere yollanmış, bir araya toplanmaları engellenmiş, evlilik hakkı zorlaştırılmıştır. Yahudiler için tek kurtuluşun bir devlet çatısı altında birleşmek olduğu fikrini öne süren Theodor Herzl'in görüşleri gerçekten bir Yahudi devleti oluşturmuştur. Fakat Araplar ile sürekli savaşmak zorunda kalmaları ve her bir yandan Araplar ile çevrili olmaları sebebiyle güvenlik konusunu çok ciddiye almışlar ve bu durumu bir hayatta kalma ya da kalmama mücadelesine dönüştürmüşlerdir. Zira sayıca ve askeri teçhizatlarca kendinden üstün birçok Arap devletine karşı üst üste zaferler kazanması başka türlü de açıklanamazdı.

İsrail kuruluşunu ilan ettikten birkaç saat sonra Arap Birliği üyesi olan Mısır, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Irak askeri güçleri İsrail'i ortadan kaldırmak maksatlı savaş açmışlar ve Arap-İsrail çatışmaları böylelikle başlamıştır. Nitekim bu savaşla birlikte uzun yıllar sürecek savaş ve çatışmaların fitili ateşlenmiştir. Bu savaşların sonucunda ortaya çıkan durum Arap ve İsrail toplumu arasında halen çekişmeye ve yer yer çatışmaya yol açmaktadır.

Savaşlardan ele geçirdiği bölgelerde BM kararlarına aykırı şekilde yerleştirme planı uygulayarak yerleşim alanları kuran ve Araplarla aralarına duvarlar ören İsrail, ne Tevrat'ın 10 Emri'ni yerine getirmekte, ne de insan haklarını gözetmektedir. İsrail varlığını güç kullanarak Filistinlilere kabul ettirmeye çalışmakta ve bu durumda Arap-İsrail gerilimine yol açmaktadır. Nitekim İsrail, Kudüs'te üç semavi din için de ibadet hakkı tanımış olsa, özellikle Müslümanlara yönelik Kudüs ve Mescid-i Aksa çevresinde ibadet edilmesine saygı duysa belki de sorunlar bu kadar sarmal olmayacaktır.

Planladıkları gibi Ağlama Duvarı'nın tamamını yeniden inşa edebilirler ise hem Müslümanlar için kutsal olan sahalar ile hem de Hristiyanlar için kutsal olan ve hac yaptıkları alanlar yıkılacağından dünyanın aşırı tepkisini çekeceklerdir. Sadece Müslümanlar'ın değil Hristiyanlar'ın da tepkisiyle karşılaşacaklardır. Bundan çekindikleri için bu planları şimdilik askıda beklemektedir. Ancak gücü tamamiyle ele geçirdiklerinde ne Müslümanlar'ın dini alanlarını ne de Hristiyanlar'ınkini ortada bırakacaklardır. ABD'nin Ortadoğu'daki karakolu olan İsrail şimdilik ABD ve batı ile ters düşmek istememektedir.

Filistin'de halk ezilmişlik, çaresizlik ve fakirlik altında çeşitli zorluklara göğüs gererken, totaliter ve baskıcı İsrail yönetiminin halkın taleplerine karşılık vermemesi ya da şiddetle karşılık vermesi sebebiyle de ülke içerisinde çeşitli çatışmalar ve ayaklanmalar meydana gelmektedir.

İsrail-Filistin özelinde yaşanan Arap-İsrail Çatışmaları literatüre geçen en uzun milliyetçi çatışmadır. Avrupa ve dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen Yahudiler'in, Filistin topraklarına yerleşmesi ve yerleştikleri alanlarda yüksek meblağlar ödeyerek Filistinliler'den arazilerini satın almaları kalıcı olarak geldiklerinin bir göstergesi idi.

1948 Savaşı, İsrail'in kendini bağımsız bir devlet olarak ilan etmesi açısından önemliydi. 1967 Savaşı'nda yeniden yenilen Arap devletleri karşısında toprak kazanımı ise Filistin halkına yaşam hakkı tanımıyordu.

Nitekim İsrail, 1973 Savaşı'nı da kazanmış ve Araplara karşı kendini bir kez daha ispat etmiştir. Arap devletlerin her birinin kendi çıkarına çalışması ve eşgüdümsüzlük, ABD ve batı tarafından askeri teçhizat bakımından desteklenen İsrail'e karşı güçlerinin yetersizleşmesi, sayı bakımından üstün olsalar bile yenilgiye uğramalarını engelleyememiştir. Savaş sırasında yanlış politikalar uygulayan Arap devletleri İsrail'e karşı defalarca kez yenilgiye uğramış ve bunun psikolojik harbini halk derinden yaşamış ve sarsılmıştır. Cemal Abdül Nasır ile yükselişe geçen Arap milliyetçiliği ve Arap devletlerinde önder olarak görülen Nasır bile İsrail'e karşı bir üstünlük sağlayamamıştır.

Filistin halkı sonunda kurtuluşun kendilerinde olduğu anlamıştır. Dolayısıyla FKÖ ve HAMAS gibi direniş örgütleri ortaya çıkmış ve İsrail güçleri yıpratılmaya çalışılmıştır. Nitekim Arap devletlerinin kendi çıkarlarına yönelik davrandığı gibi FKÖ ve HAMAS'ta fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Bu durum ise İsrail'in işine yaramış ve bağımsızlık mücadelesi zedelenmiştir. Bu iki örgüt aynı çatı altında birleşmeyi başarsalar belki de kendi zaferlerini elde edebilecekler idi. Fakat kendi içlerinde ayrıştıklarından ve tüzükleri uyuşmadığından Filistin halkı esaret altında yaşamaya devam etmiştir.

1.Dünya Savaşı sonrasında parçalanan Osmanlı İmparatorluğu bölgeden çekildikten sonra yapay sınırlar ile bölgeyi şekillendiren ve manda hükümetleri kuran büyük güçler, Arap-İsrail ya da Filistin-İsrail çatışmalarında arabuluculuk rolü bile üstlenmemektedirler. Kaldı ki ABD, İsrail'de yer alan büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararı almış ve bölgede yer alan Arapları ayaklandırmıştır. Tüm dünya Müslümanları'nın tepkisini bile bile çekmişler ve attıkları adımlardan da geri dönmemişlerdir.

Uluslararası barış için kurulmuş olan BM, bu çatışmalar hakkında etkili kararlar alamamaktadır. Nitekim 5 daimi üyeden herhangi birisi alınacak olan kararları engellemektedir. Filistin halkı, haklı olan davasında dahi uluslararası kamuoyunda

birkaç ülke ve cılız ses dışında destek bulamamaktadır. Ülkelerin birçoğu ABD'den çekindiklerinden çekimser kalmakta, kimisi de İsrail'i haklı bulmaktadır. Batılı devletler antisemitizm sebebiyle Yahudi toplumu kendi ülkelerinde barındırmamışlardır. Katletmişler, esir tutmuşlar, sürgün etmişler, topluluk haline gelmelerini yasaklamışlar, evlenmelerini çeşitli şartlara bağlamışlardır. Fakat bir başka toplumun tam göbeğinde kurulan Yahudi devleti için gerek sermaye gerek askeri teçhizat gerekse diğer her türlü desteği sağlamışlardır. Bu durum Batının ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Arap-İsrail sorununu 1. Dünya Savaşı'nda adım adım işleyen ve 2. Dünya Savaşı sırasında tamamen körükleyen devletler, günümüz itibariyle bu sorunu çok uzaklardan izlemektelerdir. Deyim yerindeyse bu çatışmaları görmezden gelmekte, Arap yerleşimcilerin sahalarının işgal edilip, Yahudi yerleşimine çevrilmesine göz yumulmaktadır. Cılız kınamalar, tarafları anlaşma masasına oturtma girişimlerinden başka bir şey yapılmamaktadır. İsrail, taraf olduğu her masadan kalkabilmekte, her anlaşmayı geçersiz sayabilmektedir. Bu durum BM'ye ve insan haklarına da aykırıdır. Günümüzde ABD güdümünde olan Arap devletleri çeşitli görüşmeler ve anlaşmalarla İsrail ile iyi ilişkiler geliştirmektedirler. Birleşip birleşip savaş açtıkları ve kendi soylarına saldıran ülkeye karşı ilişkilerini ilerletmektedirler. Dolayısıyla Filistin topraklarında gerçekten bir Filistin devletinin kurulması, işgal edilen alanlardan İsrail'in atılması için tek güç Filistin'in kendi insanlarıdır. Fakat bu konuda destek isteyen, her fırsatta bölgede zulüm yapıldığını dünya kamuoyuna anlatmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti yalnız kalmakta ve desteklenmemektedir.

Avrupa'daki Anti-Semitizm'den kaçan Yahudi toplulukların, Osmanlı'dan koparılan Filistin bölgesine geldikten ve gücü eline geçirdikten sonra kendi yaşadıklarını bölgede yer alan Araplara, Avrupa'da gördükleri zulmü uygulamaları güçlü olanın güçsüzü ezmesinden başka bir şey değildir. Zira Avrupa'da ezilip, Ortadoğu'daki halkları ABD ve Avrupa desteği ile ezmek güç sarhoşluğudur.

Aslında Arap-İsrail Çatışmaları ve Sorunlu Bölgeler'in çözümü çok çok basittir. İsrail, Filistin'de uygulamış olduğu şiddet ve işgal politikasını değiştirirse, Anti-Arabizm politikasına son verirse, savaşlardan ilhak ettiği sahaları asıl sahiplerine teslim ederse, bölgede barış yanlısı bir politika izlerse, Yahudi ve Müslüman halkı

birleşmeye ikna edebilirse, sorunu direkt olarak Filistinliler ile çözmek için çabalar ise sorun çözülecektir. Ancak bu söylediklerimin hepsi sahada reddedilecek ve İsrail “vaat edilmiş” topraklarını genişletmeye ve işgal politikasını artırarak sürdürmeye devam edecektir.

Filistin bağımsızlığını Cezayir’de 2. kez ilan etmiş olsa bile, İsrail yönetimi altında yaşamaları, İsrail’in istediği zaman Filistin bölgelerine girip istediğini yapması, İsrail güçlerinin istemezlerse Mescid-i Aksa’ya Müslümanlar’ı sokmayarak ibadeti engellemeleri, İsrail güçleri karşısında taş, sopa, havai fişek kullanmaları ve karşılığında gerçek mermilerle Filistinli halkı vurmaları, çocuk/yaşlı/kadın/engelli ayırt etmeksizin aşırı güç kullanarak Filistinli halkı tutuklamaları, Filistin’in bağımsız bir devlet olmadığını ortaya koymaktadır. Zira bağımsız bir devlet halkını ve sınırlarını koruyabilen, caydırıcı bir gücü olan devlettir. Filistin, İsrail’in dayatma ve kuşatmasına uğrayan bir devlettir. İsrail hegemonyasında, kendini ve halkını savunamayan, uluslararası körleşen sistemden destek bekleyen bir bölgedir.

90’lı yıllar itibariyle Arap-İsrail uzlaşma çalışmaları başlamıştır. Fakat mutabık kalınan anlaşmalar İsrail tarafından bozulmuş, komşu ülkelerin sınırlarına taciz edilmiş ve iade etmesi gereken işgal altında tuttuğu toprakları ilhak etmiştir. Bu durum bölgeyi kaosa itmiş ve sürekli gerilimli ve yüksek tansiyonlu bir bölge haline getirmiştir. 2014’te vuku bulan Gazze kuşatması ve Gazze saldırılarında sivil hedeflerin yerle bir edilmesi neticesinde, Filistin uluslararası kamuoyunda destekler görmeye başlamıştır. Nitekim bunun sonucunda Mavi Marmara Gemisi saldırı meydana gelmiştir.

ABD’nin verdiği desteğe dayanarak Birleşik Kudüs Yasası’nı meclisten geçiren İsrail, imza attığı anlaşmalarda ibraz ettiği gibi 1967 Savaşı’ndaki toprak kazanımlarını iade etmek yerine daha da yerleşmiştir. Trump ABD’sinin bir OD projesi olan “Yüzyılın Anlaşması” projesi ile baskı altında kalan Arap devletleri İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye ve ilerletmeye başlamışlar, bölgede Filistin’in hakkını ve Doğu Akdeniz’de kendi haklarını kimseye yedirmeyen Türkiye Cumhuriyeti’nin karşısına dikilmeye başlamışlardır. Lakin Arap hükümetleri Filistin’i bu konuda yalnız bıraksalar bile Filistinliler direnişten vazgeçmeyecek ve OD’daki Yahudi-Arap çatışması devam edecek gibi görünmektedir.

ABD ve İsrail, Golan Tepeleri'nin ilhakı konusunda hemfikirlidir. Zira bu durum BM'nin "*başkalarının topraklarını zorla ele geçirmenin kabul edilemezliği*" hükmünü yok saymakta ve tanımamaktadır. ABD ve İsrail'in hemfikir oldukları bu karar bir başka işgalci devlet için örnek teşkil edecektir. Kalmış ki Rusya, Kırım'ı ilhak etme gücünü buradaki teze de dayandırmıştır.

Günümüzde insani kriz ve insani yardım terimlerinin içi boşaltılmıştır. Gerçekte insani kriz kimsenin umurunda değildir. Filistin'de halk baskı altında ve fakirlikle yaşamaktadır. Bugün Filistin'e yardım gitmemekte, bölgede yer alan baskın güç her kim olursa, bu baskın gücün dayatmaları bölgede ne olacağını belirlemektedir. Yani İsrail, başına buyruk hareket ederek her istediği politikayı uygulamaktadır. Bombalar Filistinlilerin başına yağarken Filistin'i kınamak alışlagelmiş bir yöntem olmuştur. Zira taşla karşılık veren, cılız roketlerle kendini korumaya çalışan Filistinliler, dünya kamuoyunda terörist saldırılar yapmakta ve İsrail'in meşru müdafaa hakkı bulunmaktadır.

Herhangi bir alanda çatışma mevcutsa orada çok taraflı karşılıklı yapılar bulunmakta, herkes kendi çıkarına uygun tarafa yönelik saf tutmaya çabalamaktadır. Günümüz itibariyle ABD ve Batı dünyası, Arap-İsrail çatışmalarında veya Filistin halkının ayaklanmasında İsrail'i desteklerken, Türkiye ve Arap topluluklar ve çıkarına bağlı olarak Rusya, Filistin halkına destek vermektedir. Fakat son yıllarda birçok Arap hükümeti, İsraille normalleşme adımı atmakta, Filistin verdiği mücadelede daha da yalnızlaşmaktadır.

Yeryüzünde çatışmanın yaşandığı sahalarda, günümüz dünyasının göç kaynağı merkezlerini oluşturmaktadır. Zira bu göç merkezlerinden biri de Filistin'dir. Toprakları zorla elinden alınan ve saldırılara uğrayan Filistin halkı, Lübnan, Ürdün, Suriye, Mısır topraklarına göç etmek durumunda kalmışlardır. Kaldı ki Lübnan iç savaşında taraflardan biri FKÖ oluşturmuştur. Bu da demek oluyor ki başka bir ülkede iç savaşta yer alan taraflardan biri olacak kadar nüfus burada toplanmıştır.

Bu savaşların yaşandığı bölgede tarafları aynı masa etrafında toplamak çok zor olduğu gibi herkesin memnun olduğu bir anlaşmaya imza atmak neredeyse imkânsız gibidir. Bu savaşların yaşandığı bölgeye dışarıdan herhangi bir müdahale geldiğinde,

diğer ülkelerde kendi çıkarları hesabında karşı adım atmaktadır. Dolayısıyla bu çatışmalar birçok ülkenin katıldığı savaşlar haline gelmiştir. Savaşı daha da körüklemek yerine arabuluculuk rolü üstlenmek buradaki çatışmaları daha da hafifletebilir belki de tamamen ortadan kaldırabilir.

BM, AB vb. gibi kurumlar genelde bazı ideolojilere yakınlardır. Bu tarz kuruluşlar bazı ülkelere hizmet etmektedir ve onların politikalarını uygulamaktadırlar. Nitekim dünyada meydana gelen çatışmalarda arayı bulmak yerine bu çatışmalara taraf olmayı seçmekteledir. BM'nin 5 daimi üyesi bulunması ve serbest bir şekilde çalışmaması bu durumu özetlemektedir. BM'de Filistin-İsrail sorununda İsrail'e karşı net bir yaptırım almak ABD tarafından imkansızlaşırken, İran'a karşı tüm üye ülkelerin katılarak bütünleşik bir yaptırım uygulamayı düşünen ABD'ye ise red Rusya ve Çin tarafından verilmektedir. Dolayısıyla BM işlevsel olarak çalışmamakta, 5 daimi üyeden birinin çıkarına ters düşen herhangi bir durum karşısında kesin bir sonuç elde edememektedir.

Dünyada en çok ülkeyi bünyesinde üye olarak barındıran BM bile işlevsiz kalmakta, belirli ülkelerin tekeli bu kurumda işlemektedir. BM'yi baştan düzenlemek mümkün görünmemekle birlikte en akılcı yaklaşım BM'nin yerine geçecek ve tüm ülkelerin eşit haklara sahip olduğu bir kurumun oluşturulmasıdır. Zira BM'nin işlevsiz kalması, yaptırımlara kimi ülkelerin uyup kimilerinin uymaması, bazı ülkelerin isteklerine daha hızlı ve net şekilde tepki verilirken, bazı ülkelerin isteklerine kulak tıkanması, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde çatışmaların kolayca ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN, BM'nin 74. Genel Kurulu toplantısında bu konuya değinmiş ve “dünya beşten büyüktür” diyerek tepkisini dile getirmiştir.

Günümüz dünyasında devamlı olarak savaşlar, iç çatışmalar, çeşitli sorunlar meydana gelmekte, bu karşılıklı çatışmalar “ateşkeslerle” sonlanmakta, “antlaşmalarla” da belirli şartlara bağlanmaktadır. Fakat bugün bu terimlerin de içi boşalmış bulunmaktadır. Nitekim sürekli savaşlar meydana gelmekte, bunlar sonrasında ateşkesler ilan edilmekte ve anlaşmalar imzalanmaktadır. Fakat isteyen taraf hiçbir yaptırıma maruz kalmadan ateşkesi bozabilmekte, anlaşmayı yırtıpatabilmektedir. Ateşkes ve anlaşma hiç sağlanmamış gibi tüm çatışmalar bir anda en

başa dönebilmekte hatta daha da hararetlenebilmektedir. Yine bu “ateşkes ve anlaşmaları” ciddi yaptırımlarla takip eden bir kurumun eksikliği ortaya çıkmaktadır.

BM işlevselleştirilemiyorsa yerine daha işlevsel bir kurumun kurulması, sorunları açıklığa kavuşturabilecek ciddi bir kurumun oluşturulması ehemmiyet arz etmektedir. Bugün Arap-İsrail toplumu arasında ve dünyada yaşanan savaşların önüne geçmek tüm dünya vatandaşlarının asli görevidir. Dolayısıyla sadece insanların değil tüm canlıların korunması için yapıcı ve birleştirici bir kurumun varlığı gelecek yüzyıllar için çok önemlidir. Gelecek nesillere savaş yerine barış miras bırakmak tüm insanlığın amacı olmalı ve bu yönde çalışmalar yürütülmelidir. Bu bilinç tüm dünyada daha bebeklik yaşlarında insanlara aşılmalı, eğitimlerde bu konuya özellikle yer verilmelidir.

Nitekim tüm dünya, güçlü olan devletlerin insiyatifine bırakılmamalı, güçlü devletleri sınırlandıran çeşitli kurumlar oluşturulmalıdır. Güçlü olanın güçsüzü ezmediği bir dünyada yaşamak tüm insanların hakkıdır. Küçük bir toprak parçası için can vermeden, huzur içinde yaşamak insanlara bahşedilmeli ve ilgili kurumlar oluşturulmalıdır. Fakat bu ise gücü elinde bulunduran devletler tarafından engelleneceğinden mümkün değildir. Yani güçsüz her zaman kendini korumak için can verecektir. Bu da insanlığın ayıbı olarak tarih sahnesinde kaydedilecektir. Gelecekte okuyacak olan nesiller ise belki de bu savaşları sonlandıramadığımız için bizlere lanet edecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (1989). *Lübnan bunalımı ve Filistin sorunu*, Ankara: TTK Yayınları.
- Akdoğan, İ., Uğuş, M. ve Yılmaz, M. M. (2021). Gerçekliğin yeniden inşası: Arap-İsrail normalleşmesinin Ortadoğu basınında çerçevelenmesi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 75-119.
- Akengin, H. (2010). *Siyasi coğrafya: İnsan ve mekân yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akengin, H. (2018). *Siyasi coğrafya: İnsan ve mekân yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akgün, M. (2011). Camp David düzeni sarsılırken Türkiye. İstanbul: TESEV.
- Altay, H. ve Nugay, U. (2003). Orta doğu bölgesi enerji kaynaklarının 21. yüzyıl dünya ekonomisi için stratejik önemi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 3-22.
- Altunışık, B. M. (2007). Lübnan krizi: nedenleri ve sonuçları. İstanbul: TESEV.
- Aral, B. (2019). Bitmeyen ihanet: emperyalizmin gölgesinde Filistin Sorunu ve uluslararası hukuk, *İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 98-125.
- Aras, B. (1997). *Filistin-İsrail barış süreci ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Arı, T. (1997). *Amerika'da siyasal yapı, lobiler ve dış politika*. Ankara: Alfa Yayınları 3. Baskı.
- Arslan, A. (2018). Çatışma çözümü teorisi açısından Lübnan sorunu. *B.Ş.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Armaoğlu, F. (1991). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aydın, İ. S. (2009). Lübnan Cumhuriyeti ülke raporu. *İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi*, s.3.
- Ayman, G. (2009). Filistin çıkmazı üzerinde yeniden düşünme gereği. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 3(2), 41-61.
- Bağlama, M. E. (2005). Ortadoğu'nun su kaynakları ve bir çatışma unsuru olarak bölgede kıt su kaynaklarının paylaşımı sorunu (Nil, Şeria, Asi, Fırat ve Dicle Nehirleri ile Golan Tepeleri ve Lut Gölü Üzerine Bir İnceleme). *Marmara*

- Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Dergisi*, 43(1), 1-15.
- Bayraktar, B. (2013). *Oslo barış süreci İsrail-Filistin barış görüşmeleri, 1991-2000*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bektaş, A. (2017). *Ortadoğu'da barışın ayak sesleri ve Filistin sorunu'na tarihsel bir bakış*. İstanbul: Sağlam Yayınları.
- Besalel, Y. (2000). *Yahudi tarihi*. İstanbul: Universal Yayıncılık.
- Best, A. (2012). *20. yüzyılın uluslararası tarihi* (Çeviri: Taciser Ulaş Belge). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bingöl, D. (1996). *Personel yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bubis, M. (2012). Ortadoğu'da insan hakları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2010), 1435-1441.
- Bulut, M. (2018). Altı Gün ve Yom Kippur Savaşı'nın modern İsrail kimliği üzerine etkisi. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(20), 339-350.
- Bulut, S. (2020). İsrail'in Suriye krizi politikası: bekle-gör yaklaşımından noktasal saldırı politikasına, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, No: 260, 14-15.
- Canan, F. (2017). ABD'nin Kudüs kararı ve yansımaları. *Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Derneği (ORDAF)*, 1, 1-13.
- Cankara, Y. Cankara, P. Ö. (2012). Batı Şeria duvar inşasının Filistin halkına ekonomik, siyasi ve kültürel etkileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1239-1250.
- Cicioğlu, F. (2006). Lübnan 2006. *Ortadoğu Yıllığı*, 7(2), 145-156.
- Cleveland, L. W. (2008). *Modern ortadoğu tarihi* (Çev.: Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çelik, Ü. (2012). İç çatışmalar ve dış müdahaleler arasında Lübnan. *History Studies*, 4(1), 125-137.
- Çevik, U. (2010). Ortadoğu bağlamında Türkiye İsrail güvenlik ilişkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Çınar, M. (2019). Asya kıtasındaki gerilmiş sınırlar. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi (ANKAD)*, 3(3), 314-345.
- Çınar, M. (2021). Coğrafi ve jeopolitik açıdan Golan Tepeleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 19-36.

- Çınar, M. (2022). *Geçmişten Günümüze Süveyş Kanalı'nın Jeopolitiği*. Ankara: İksad.
- Danış, M. F. (2017). Lübnan'da Ulusun inşası: 1920-1975 arası dönemde uluslaşma süreci, *Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Demir, C. K. (2019). Etnik çatışmalar. *Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Yazuları*, 37(1), 1-9.
- Demir, Y. (2021). 1960'tan günümüze Arap-İsrail çatışması ekseninde Türk dış politikası. *TESAM Akademi Dergisi*, 8(1), 187-190.
- Demirci, A. (2005). Küreselleşen dünyamızda coğrafyanın siyasal gücü ve Türkiye ölçeğindeki rolü. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(12), 1-16.
- Deniz, Y. (2016). Ortadoğu'daki çatışmalara devletlerin ve devlet dışı aktörlerin etkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, 3(1), 131-144.
- Deri, M. (2020). Ortadoğu denklemine Filistin sorunu. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)*, 6(10), 115-119.
- Deveci, C. (2017). Herbert Samuel döneminde Filistin'e Yahudi göçleri (1920-1925). *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(1), 1-18.
- Deveci, C. (2018). General Allenby döneminde Filistin'de askeri yönetim ve Nebi Musa olayları (1917-1920). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 35-50.
- Diriöz, A. O. (2012). Mübarek öncesi Mısır: Jeopolitik konum, iç ve dış politika. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(37), 83-88.
- Dursun, D. (1995). Ortadoğu neresi? subjektif bir kavramın anlam çerçevesi ve tarihi. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri*.
- Dursun, D. (2003). Ortadoğu Neresi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dursun, D. (2010). Ortadoğu'nun ekonomik, sosyal ve siyasi yapı özellikleri üzerine genel tespitler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(50), 1231-1274.
- Embel, E. (2014). Avrupa için ortak dış politika oluşturma sürecindeki ilk adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Avrupa Birliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 75-90.
- Erdem, G. (2018). Lübnan'da Şii siyasi hareketin evrimi: Emel'den Hizbullah'a. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 49(1), 21-55.
- Erdoğan, H. (2005). Büyük İsrail stratejisi. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erkmen, S. (2015). Türkiye'nin Kuzey Irak politikası. *BİLİG*, 0(72), 171-196.

- Flint, C. ve Taylor, P. J. (2014). *Siyasi Coğrafya, Dünya – Ekonomisi, Ulus – Devlet ve Yerellik*. Çeviri: Fulya EREKER, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güdü, S. (2018). Bir başarısız devlet örneği olarak Lübnan. *Electronic Turkish Studies*, 13(22), 777-787.
- Gürbüz, O. (2015). Siyasi coğrafya dersi. *İstanbul Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.
- Halloum, R. (1989). Belgelerle Filistin: dün, bugün, yarın. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- İnat, K. vd. (2010). Dünya çatışmaları, çatışma bölgeleri ve konuları. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Jaro, H. A. (2019). Arapça kaynaklarda Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnan İç Savaşı (1975-1989). *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Jones, W. S. (1997). The logic of international relations. New York: Cambridge University Press.
- Memiş, E. (2002). Kaynayan kazan Ortadoğu. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mercan, M. A. (2021). Ortadoğu'da nükleer gerginlik: İran- İsrail Güç Mücadelesi, İstanbul: İnsamer.
- Mingst, K. and Mckibben, H. E. (2011). Essentials of international relations. *Eight Edition*.
- Kalaycı, İ. ve Kalmış, G. (2020). Türk kültürüne hizmet. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kemiksiz, N. (2016). Filistin sorunu. *Anka Enstitüsü Akademik Ortadoğu*, 11(1), 133-179.
- Kızıgır, G. (2011). ABD dış politikasında İsrail-Filistin sorunu 1993-2009. *Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail devletinin kuruluşuna kadar geçen süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-59.
- Kuduoğlu, A. (2018). Camp David sonrası ABD-Mısır yakınlaşması: askeri boyut. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 101-137.
- Kurt, M. (2020). Filistin'deki işgale meşruiyet üreten bir yöntem olarak İsrail arkeolojisi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1(2020), 213-242.
- Kuşoğlu, B. (2013). Lübnan: Sedir devrimi'nden Arap Baharı'na. *Yasama Dergisi*, 3(101), 103-117.

- Kutsal, E. (2009). İsrail – Filistin ihtilafı özelinde politik bir araç olarak su. *Bilge Strateji Dergisi*, 1(1), 88-99.
- Kuzgun, M. (2020). *Ortadoğu'daki global kriz: Süveyş 1956*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Leaman, O. & Nyman, C. (1998). Anti-Semitizm. *in routledge encyclopedia of philosophy*. London, 1, 311.
- Mingst, K. & Mckibben, H. E. (2011). *Essentials Of international relations*. Kentucky: Eight Edition.
- Montgomery, E. B. & Pettyjohn, S. L. (2010). Democratization, instability, and war: Israel's 2006 conflicts with Hamas and Hezbollah. *Security Studies*, 19(3), 540-542.
- Sağlam, H. (2018). Uluslararası hukuk çerçevesinde İsrail-Filistin Su Sorunu, *Ortadoğu Etüdüleri*, 1(10), 80-108.
- Sander, O. (2013). Siyasi Tarih (1918-1994). Ankara: İmge Kitabevi.
- Serbest, M. B. (2017). Süveyş Kanalı'nın ulusallaştırılması sorunu ve Süveyş bunalımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 689-711.
- Sever, A. (2004). *Bağımsızlıktan bugüne Suriye*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Sinkaya, B. (2016). Ortadoğu siyasetine giriş: temel faktörler, aktörler ve dinamikler. *ORSAM Kaynak*, No:1, s.21.
- Özdemirci, A. S. (2015). Lübnan 2015. *Ortadoğu Yıllığı*, 101-118.
- Özdemirci, A. S. (2016). Suriye iç savaşının Lübnan'a etkileri (2011-2016). *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 76-105.
- Özçağlar, A. (2014). Coğrafya'ya Giriş. Ankara: Erdal Kitabevi.
- Özmen, S. (2006). İsrail ve Etnik dini çatışmalar. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özey, R. (2010). Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2012). Türkiye coğrafyası ve jeopolitiği. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özen, Ç. (2018). Fransız Dördüncü Cumhuriyeti'nde siyasal yapı ve dış politika: Süveyş Krizi'ne giden yolda Fransa'nın İsrail politikası. *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 98-126.
- Polat, Z. (2017). Yahudiler'in II. Abdülhamit döneminde Filistin'e göç girişimleri ve Oliphant'ın siyonist koloni talebi. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 17(1), 1-20.
- Rodrigue, A. (1997). Türkiye Yahudileri'nin batılılaşması. İstanbul: Ayraç Yayınevi. Çev.: İbrahim Yıldız.

- Süer, B. vd. (2007). Arap-İsrail uyuşmazlığı. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Şahin, Çavuş (2017). Veri toplama teknikleri. (Editör Remzi Y. Kıncal). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 125- 182.
- Taşhan, S. (1973). Petrol ihtiyaçlar, buhranlar ve politikalar. *Dış-Politika-Foreign Policy Dergisi*, 3(2), 689-711.
- Tınas, M. (2020). Lübnan hükümeti ve Lübnan toplumu perspektifinden Lübnan'daki Suriyeliler. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 13-34.
- Turan, N. S. (2011). Lübnan'da ulusun inşası ve ortak tınının üretimi - Rahbani Kardeşler ve Feyruz. *Ortadoğu Etütleri*, 3(1), 218.
- Tür, Ö. (2007). Türkiye ve Filistin - 1908-1948: milliyetçilik, ulusal çıkar ve batılılaşma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 223-251.
- Türkman, S. (2010). ABD, Ortadoğu ve Türkiye. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Yalçın, O. (2021). 1967 Arap-İsrail savaşı ve savaşta hava harekâtı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 53-104.
- Yaşar, F. T., ve Özcan S. A., & Kor, Z. T. (2010). *Siyonizm düşünden İsrail gerçeğine Filistin*. İstanbul: İHH Kitap 7. Baskı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. bs) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, T. (2004). Uluslararası politikada Ortadoğu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yiğit, A. A. (2019). Filistin meselesinin kronikleşmesi (1918-1948). *Türk Dünyaları Araştırma Dergisi*, 123(243), 391-414.
- Zisser, E. (2007). Whither Syria?, *Middle East Of International Affair*, 11(1), 20-23.

İNTERNET KAYNAKÇASI

AA, (2020). *Filistin*, <https://www.aa.com.tr/tr/muslumanlarin-kirmizi-cizgisikudus/filistin/903450> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Acar, N. (2020). *Filistin'e sırt çeviren Arap Birliği varlık sebebini geçersiz kılıyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/filistine-sirt-ceviren-arap-birligi-varlik-sebebini-gecersiz-kiliyor/1969920> (Erişim Tarihi: 22.05.2022).

Amerika'nın Sesi (2022). *ABD ve Arap Müttefiklerinden İsrail'e Filistin Çağrısı*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-amerika-israil-dort-arap-ulke-filistin-iran-nukleer-fas-bahreyn-bae/6504797.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Anadolu Ajansı, (2017). *Lübnan Savaşı'nın 42. Yılı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-ic-savasinin-42-yili/796114#> (Erişim Tarihi: 16.12.2020)

Ankara Üniversitesi Açık Ders Erişim, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/119010/mod_resource/content/0/13GeneIDegerlendirme.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2020)

Aljazeera, (2014). *Ülke Profili: Lübnan*, <http://www.aljazeera.com.tr/ulkeprofili/ulke-profil-lubnan> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Altundağ, M. Y. (2021). *Netanyahu'nun Sağ Popülizmi, İsrail'in İnanırcılığına Darbe Vurdu* <https://medyascope.tv/2021/05/29/israil-medya-ustunlugunu-filistine-kaptirdi-gokhan-cinkara-netanyahunun-sag-populizmi-israilin-inandiriciligina-darbe-vurdu/> (Erişim Tarihi: 15.03.2022)

Alon, A. (2017). *Altı günün pilot kayıtları ortaya çıktı: Düşman uçaklarını yerde yok edin*, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4920791,00.html> (14.05.2021)

a24 (2018). *Kudüs'te "ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği Yazılı Tabelalar Asılmaya Başlandı* <https://www.a24.com.tr/kuduste-abdnin-kudus-buyukelciligi-yazili-tabelalar-asilmaya-baslandi-haberi-40125343h.html?h=54> (Erişim Tarihi: 25.03.2022)

BBC, (2018). *Lübnan profili – zaman çizelgesi*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14649284> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

BBC Turkish, (2006). *Lübnan BM Mahkemesini Onayladı*, [BBCTurkish.com | Haberler | Lübnan BM mahkemesini onayladı](https://www.bbc.com/turkish/news/2006/07/printable/060726_suez.shtml) (Erişim Tarihi: 18.12.2020)

BBC Turkish, (2006). *Süveyş Krizi ve 50 Yıl Sonrası*, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/printable/060726_suez.shtml (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Bekci, A. (2018). *2. Arap-İsrail Savaşı: 6 Gün Savaşı* <https://www.savunmasanayist.com/2-arap-israil-savasi-6-gun-savasi/> (24.04.2022).

Bilge, M. L. (2022). *Gazze*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazze> (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

Bulut, F. (2021). *Arap-İsrail ilişkilerinin normalleşmesinde gizli görüşmelerin rolü*, [Independent Turkish, https://www.independentturkish.com/node/297786/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/arap-i%C3%87srail-ili%C5%9Fkilerinin-normalle%C5%9Fmesinde-gizli-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmelerin-rol%C3%BC](https://www.independentturkish.com/node/297786/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/arap-i%C3%87srail-ili%C5%9Fkilerinin-normalle%C5%9Fmesinde-gizli-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmelerin-rol%C3%BC) (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

Bowen, J. 2019. *1967 Arap-İsrail Savaşı: Doğu'yu Sarsan 6 Gün*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650> (Erişim Tarihi:06.12.2020).

Çağlar, F. (2020). *İsrail'in Göz Yumduğu İbrahimî Camii Katliamı*, <https://www.gzt.com/mecra/israilin-goz-yumdugu-ibrahim-camikatliami-3516584> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Çakmaktaşı, R. (2021). *Fas-İsrail yakınlaşması ve bölgesel yansımaları*, Yakın Doğu Enstitüsü, <https://yde.neu.edu.tr/fas-israil-yakinlasmasi-ve-bolgesel-yansimalari/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Çimen, A. (2011). *Tarih: Nasır ve Süveyş Krizi*, <https://tr.euronews.com/2011/02/04/tarih-nasir-ve-suveys-krizi> Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Danış, F. (2016). 2006 Savaşı'ndan günümüze Lübnan'daki siyasi tablo, İNSAMER, https://insamer.com/tr/2006-savasindan-gunumuze-lubnandaki-siyasi-tablo_459.html (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Deutsche Welle Türkçe (2020). İran ve Filistin İsrail-BAE yakınlaşmasına tepkili, <https://www.dw.com/tr/i%CC%87ran-ve-filistin-i%CC%87srail-bae-yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1na-tepkili/a-54563900> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Deveci, M. (2020). *5 soruda İsrail'in Batı Şeria'daki bazı bölgeleri 'ilhak' planı*, AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-israil-in-bati-seria-daki-bazi-bolgeleri-ilhak-plani-/1893298> (Erişim Tarihi: 08.05.2021).

Dobbs, L. (2014). *Lübnan'daki Suriyeli mülteci sayısı bir milyonu aştı*, <https://www.unhcr.org/news/latest/2014/4/533c1d5b9/number-syrian-refugees-lebanon-passes-1-million-mark.html>, (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Doster, B. (2020). *Arap - İsrail yakınlaşması, Türkiye ve İran*. Cumhuriyet, <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/baris-doster/arap-israil-yakinlasmasi-turkiye-ve-iran-1788268> (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

Durmaz, S. (2022). *İsrail'i doğuran hareket Siyonizm*, <https://mirasimiz.org.tr/blog/page/israil-i-doguran-hareket-siyonizm-4-/2098> (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

DW (2007). *İsrail ve Arap dünyası yakınlaşıyor*, <https://www.dw.com/tr/i%CC%87srail-ve-arap-d%C3%BCnyas%C4%B1-yak%C4%B1nla%C5%9F%C4%B1yor/a-2675890> (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

Ebu Şakra, İ. (2018). *1990'dan bu yana Lübnan'da yaşananları hatırlayalım*, <https://turk-archive.aawsat.com/2018/10/article55442330/1990dan-bu-yana-lubnanda-yasananlari-hatirlayalim/> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Erkmen, S. (2007). Filistin'de kriz: iki millet, üç devlet, ASAM, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1692&kat1=32&kat2=> (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

Erkmen, S. (2008). *İsrail-Hamas Ateşkesi taktik bir ateşkes mi, kalıcı barışa giden bir yol mu?*, ASAM, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2264&kat1=32&kat2=> (Erişim Tarihi:05.06.2021).

Filistin Wordpress, (2007). *Filistin*, <https://filistinfilistin.wordpress.com/2007/03/30/filistin-hakkinda-kimlikbilgileri-cografi-konum-sosyal-yapi-ekonomik-durum-dini-durumegitim/> (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

Gül, E. (2017). *İsrail'in Kurulması ve Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci*, <https://sahipkiran.org/2017/09/24/israilin-kurulusu/> (Erişim Tarihi: 22.03.2022)

Haber Türk (2018). *Cezayir, Fransız Sömürge Dönemi Suçlarını Ele Alacak*, <https://www.haberturk.com/cezayir-fransiz-somurge-donemi-suclarini-ele-alacak-2153818> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Hürseda Haber (2021). *Gazze Bu Ramazan Da Siyonist İsrail'in Ablukası Altında!* <https://hurseda.net/dunya/227881-gazze-bu-ramazan-da-siyonist-israilin-ablukasi-altinda.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2022)

Işık, F. Ş. (2019). *İsrail'in Arap devletleriyle yakınlaşması: bölgesel çıkarlar uluslararası tanınırlığa baskın mı gelecek?*, Al Sharq Strategic Research, <https://research.sharqforum.org/tr/2019/02/27/israilin-arap-devletleriyle-yakinlasmasi-bolgesel-cikarlar-uluslararası-taninirliiga-baskin-mi-gelecek/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2022).

International Crisis Group (2007). *Restarting Israeli-Syrian negotiations, Middle East Report, No: 63*, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/ICG%20report%20Apr%2007.pdf> (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

İnsamer, *Filistin* <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-filistin/> (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

İHH (2014). *1. Arap-İsrail Savaşı*, <https://www.ihh.org.tr/haber/i-arapisrailsavasi-2325> (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

Karakaya, B. (2021). *Kültürel farklılıklar ve yansımaları*, <https://mozartcultures.com/kulturel-farkliliklar-ve-yansimalari/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Kızıllan, Ş. (2017). *Süveyş Krizi ve Dönemin Siyasi Havası*, <https://www.stratejikortak.com/2017/12/suveys-krizi-donemin-siyasihavasi.html> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Kökçam, S. (2021). *İsrail'in adım adım işgali: Batı Şeria*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilin-adim-adim-ismgali-bati-seria-581742.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2022).

Kömürcü, M. C. (2018). *1948 Arap-İsrail Savaşlarının Nedenleri Nedir?*, <https://www.milliyet.com.tr/1948-arap-israil-savasi-sebepleri-nedir--molatik-7960/> (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Mete, R. (2006). Yahudi, Hristiyan ve Müslüman sanatlarında Kudüs imgesi, S:60, https://www.bisav.org.tr/Bulten/9/127/yahudi_hiristiyani_ve_musliman_sanatlarinda_kudus_imgesi (Erişim Tarihi: 07.05.2022).

Mepa News, (2018). *İsrail'in Arap Ülkeleriyle Son Savaşı: Yom Kippur*, <https://www.mepanews.com/israilin-arap-ulkeleriyle-son-savasi-yomkippur-20548h.htm> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Mozart Cultures, (2021). *Kültürel Farklılıklar ve Yansımaları*, <https://mozartcultures.com/kulturel-farkliliklar-ve-yansimalari/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Odatv4 (2009). *Araplar İsrail'e yakınlaşıyor*, <https://odatv4.com/siyaset/araplar-israile-yakinlasiyor-0108091200-6181> (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

Oduncu, R. (2022). *Ortadoğu Neresi?*, Mecra, <https://www.gzt.com/mecra/ortadogu-neresi-3425324> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Orhan, O. (2015). *Suriye krizinin Lübnan'a etkisi: Lübnan'dan gözlemler*, ORSAM, <https://orsam.org.tr/tr/suriye-krizinin-lubnan-a-etkisi-lubnan-dan-gozlemler/> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Oruç, H. (2014). ABD'nin İsrail-Filistin politikası, Academia, https://www.researchgate.net/publication/316967531_ABD'nin_Israil-Filistin_Politikasi (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Öcal, H. (2017). Altı Gün Savaşı'nın utancı, İbni Haldun Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, <file:///D:/TEZ,/ORTADO%C4%9EU/Filistin/Golan/Alt%C4%B1%20g%C3%BCn%20sava%C5%9F%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n%20utanc%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 15.05.2022).

Özsümer, B. (2017). İsrail-Filistin sorununun tarihçesi: 1897'den 2021'e, bağımsız iletişim ağı, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/192219-israil-filistin-sorununun-tarihcesi-1897-den-2021-e> (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

Özyörük, Ş. (2020). *1973 Petrol Krizi: Etkileri ve Sonuçları* <https://medium.com/hariciye/1973-petrol-krizi-etkileri-ve-sonu%C3%A7lar%C4%B1-7ec1d90ad4a1> (Erişim Tarihi: 25.03.2022).

UN Security Council Resolution (1967). <https://jcpa.org/wp-content/uploads/2012/09/resolution242-appendixa.pdf> (Erişim Tarihi: 16.05.2022).

Uludağ Sözlük (2022). <https://galeri.uludagsozluk.com/r/israil-haritas%C4%B1-2151059/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Usubaliev, E. (2022). *Filistinliler 1948'den bu yana "felaketi" yaşıyor*, <https://dogus.nl/filistinliler-1948den-bu-yana-felaketi-yasiyor/> (Erişim Tarihi: 24.06.2022).

Ülger, İ., K. (2020). Bir kurt masalı: Ortadoğu barış süreci, AA, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bir-kurt-masali-orta-dogu-baris-sureci/1982754> (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Radikal Gazetesi (2008). *Gazze ablukası herkesin suçu*
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=254347&tarikh=29/04/2008> (Erişim Tarihi: 03.04.2021).

Sabah, (2010). *İsrail'in Katliam Tarihi*,
https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/israilin_katliam_tarihi (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Sabah, *Çatışma Ne Demek? TDK'ya Göre Çatışmanın Anlamı Nedir?*
<https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/catisma-ne-demek-catisma-tdksozluk-anlami>
(Erişim Tarihi: 24.10.2020).

Sabah Sözlük, *Filistin*,
<https://www.sabah.com.tr/sozluk/cografya/filistinnerededir> (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Selim, Y. (2017). *Süveyş Krizi ve Sonuçları*,
<http://www.serenti.org/suveyskrizi-ve-sonuclari/> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Sevimli, M. (2020). *İdeoloji - Slavo Zizek*,
<https://andcenter.org/tr/marifetdivani/ideoloji-slavo-zizek/> (Erişim Tarihi: 03.10.2022).

Sondevirgaste (2018). *Mısır ekonomisinin 3'üncü büyük döviz kaynağı: Süveyş Kanalı*,
<https://sondevir.gaste24.com/dunya/misir-ekonomisinin-3-uncu-buyuk-doviz-kaynagi-suveys-kanali-h582912.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2021).

Sözcü (2015). *Türkiye Antisemitizmde İran'ı Geçerek Yine Birinci Oldu*,
<https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/turkiye-antisemitizmde-irani-gecerek-yine-birinci-oldu-881065/> (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

Sputnik (2020). *Bazı Arap ülkelerinin İsrail ile yakınlaşması dünyanın halen tek kutuplu olduğunu gösteriyor*, <https://tr.sputniknews.com/20200915/bazi-arap-ulkelerinin-israil-ile-yakinlasmasi-dunyanin-halen-tek-kutuplu-oldugunu-gosteriyor-1042846001.html> (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

TimeTurk (2013). *İsrail, Filistin'i Nasıl İşgal Etti*, <https://www.timeturk.com/tr/2013/06/07/israil-filistin-i-nasil-iskal-etti.html> (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

TRT Haber, (2018). *Siyonist İsrail Kurulduğundan Beri Katliam Yapıyor*, 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/siyonist-israil-kurulduyundanbu-yana-katliam-yapiyor-365498.html> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

TRT Haber (2018). *İsrail "Ayrım Duvarı" ile Filistin halkını birbirinden ayırıyor*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israil-ayrim-duvari-ile-filistin-halkini-birbirinden-ayiriyor-349950.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

Uludağ Sözlük (Tarihsiz). <https://galeri.uludagsozluk.com/r/israil-haritas%C4%B1-2151059/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).

Vahdet İno, *Filistin*, <http://www.vahdet.info.tr/filistin/dosya1/0094.html> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Varol, A. (2020). *Camp David Anlaşması ihanetinden bugüne*, <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ahmet-varol/camp-david-anlasmasi-ihanetinden-bugune-33544.html> (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Vliet, S. V. (2012). *Refugees Of The Arab Spring*, https://www.aucegypt.edu/GAPP/cmrs/%20Documents/CairoStudies_2_2.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Vocra, A. (2019). *Lübnan Suriyeli mültecilerden bıktı ve yoruldu*, <https://foreignpolicy.com/2019/07/31/lebanon-is-sick-and-tired-of-syrian-refugees/> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Yeni Akit (2017). *Peygamberimizin zamanında Kudüs'te Mescid-i Aksa ve Ağlama Duvarı var mıydı?*, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/peygamberimizin-zamaninda-kuduste-mescid-i-aksa-ve-aglama-duvari-var-miydi-404873.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2022)

Şekiller Listesi

Şekil 1. Sosyokültürel Farklılıklar.....	6
Şekil 2. Sömürge Dönemine Ait Cezayir’de Çekilmiş Bir Fotoğraf.....	7
Şekil 3. İdeolojinin İlintili Olduğu Konular.	9
Şekil 4. Ortadoğu’nun Lokasyon Haritası	13
Şekil 5. Ortadoğu’nun Fiziki Haritası.....	14
Şekil 6. Geçmişten Günümüze Değişen Filistin – İsrail Sınırları.....	15
Şekil 7. Ortadoğu’nun Gerçek Bir Tasviri.....	18
Şekil 8. Nazilerin Yahudileri Fişlediği Antisemitizm Görseli	19
Şekil 9. I. Dünya Siyonizm Kongresi.	21
Şekil 10. Gazze Ablukasındaki Filistinliler.....	29
Şekil 11. ABD’nin Büyükelçiliğini Kudüs’e Taşıma Kararı.....	31
Şekil 12. Filistin-İsrail İlişkisinin Özeti	33
Şekil 13. İsrail’in Kuruluşunun İlanı	34
Şekil 14. Nasır’ın Süveyş’i Millileştirdiğine Dair Konuşmasının Fotoğrafı.....	37
Şekil 15. İsrail’in Yerde İmha Ettiği Arap Uçakları.....	42

Şekil 16. 1967 Savaşı Öncesi ve Sonrası İsrail'in Durumu.....	43
Şekil 17. İsrail ve Komşu Ülkelerin Hidrografya Haritası	45
Şekil 18. Golan Tepeleri'nin Önemli Hidrografya Haritası	46
Şekil 19. Arap Ambargosunun Temsili	50
Şekil 20. Kudüs'ün Manevi Önemini Gösteren Bir Fotoğraf.....	74
Şekil 21. Batı Şeria'da Ayrım/Utanç Duvarı/Çiti.....	77
Şekil 22. Fas-İsrail Yakınlaşmasını Sağlayan Liderler).....	85
Şekil 23. Toplantıda Yer Alan Müttefik Diplomatlar.....	87

ÖZGEÇMİŞ

Ali GÖZÜBÜYÜK, ilkokuldan liseye kadar eğitimini Çorum'da tamamladı. 2013 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini, 2018 yılında tamamladı. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Bölümü'ne başlayarak, buradaki eğitimini ise 2022 yılında tamamladı.